Мьләте мьн-эзди,
Дине мьн-Шәрфәдин,
Зьмане мьн-эздики.

Нә йа фьротанейә
Վաճառքի ենթակա չէ

Ә’зизе Ә’мәр
Һ’әсәне Шех-Мә’муде

Ә’дәбйәт у зьмане эздики 9

Ḥ’әсәне Шех-Мә’муде, Ә’зизе Ә’мәр

Ә’дәбйәт у зьмане эздики

Дәрсхана 9-а

Р’әwан

Нәшьрәта "Спика"

2012

Հաստատված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

Ьж алие wəзарəта ЩӘ хwəндьне у ӧ'лмда ьатйə əрекьрьне

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72
Թ 206

Թամոյան Հասան
Թ 206 Եզդիերեն լեզու և գրականություն : Հանրակրթական դպրոցի 9-րդ դասարանի դասագիրք/
Հասան Թամոյան, Ազիզ Թամոյան. - Եր.: Սպիկա, 2012,-
100 էջ :

Ь'əсəне Шех-Мə'муде , Ə'зизе Ə'мəр

Ə'дəбйəт у зьмане эздики

Дəрсхана 9-а

"Спика", 2012, 100 р'у

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72

ISBN 978 - 9939 - 9056 - 5 -5

©«Սպիկա» հրատարակչություն, 2012

©**Нəшьрəта "Спика"**

Տպագրության եղանակը՝ օֆսեթ
Թուղթը՝ օֆսեթ 70 գ/մ
Տպաքանակը՝ 700 օրինակ
Տպագրվել է «Սպիկա» հրատարակչության
տպարանում

“БӘЙТ’А ШЕШЬМС” У МАККЬРЬНА WE

Дине мә, wәки те навкьрьне Шәрфәдин, ҳ’имли хwә дьсперә qәwьл у бәйт’а, к’ижанада нә кӧ т’әне qьраре айина дин, ле ьса жи пьрсе т’арихе, дьнианигарие, стәйркзание, т’әбйәтнаскьрьне, әләqәте мәрьва, бәрбьр’ибуна әwләдайә ьндава де у бава, мәзьна, ә’рф-ә’дәт ьәнә.

П’ьр’аниа qәwьл у бәйт’а сәр мьриа, сәр мәзәла тенә готьне, ле нав wанда е ьса жи ьәнә, wәки минани совәта- сәва ширәтк’арие у т’әрбәткьрьне, тенә готьне, к’а эзди чаwа гәрә бьжин у чь щур’йи мьqати qьраре айина дин у мьләтвьн. Нав qәwьл у бәйт’е эздиа, чаwа дьвен, ӧ’лме Шихадида, “Бәйт’а Шешьмс” щики мәхсус мьжулдькә у ьәр т’ьреqәк- шехвә йан п’ирвә, гәрә ве бәйт’е жи бьзанвә у нә кӧ т’әне р’оже ьәwариа, сәр мьрие нав у нишан бежә, ле ьса жи- гәрә р’оже ә’зиз, хазма- р’оже р’ожи у ә’йда Шәмс бежә у маккә, чьмки әм ьса жи щьмә’та Шәмсьн.

Дине Шәрфәдин дә’we ьәр эздики дькә, wәки әw сьвезу- ьәр т’әне пәй щанкьрьна (шуштьна) сәр-ч’ә’вар’а, бәре хwә бьдә р’оже у р’оьлате (сәре хwә бәр Шәмс дайнә) у дӧ’ае хwә бькә. Ьәр эздик гәрә дӧа’е хwә бәр Шешьмс нә кӧ бь хwәнишандайине, хwәә’йанкьрьне бькә, ле ьса, wәки хәлqе хәрив- нә эзди, дӧа’кьрьна wи нәвиньн. Бәле, дӧа’кьрьна бәр Шешьмс борще ьәр эздикийә, wәки әw сьвезу, нивро у бәри р’о ьәр’ә ава бе кьрьне.

Р’астә, qәwьл у бәйт’е эздиада дәрьәqа Шәмс, Шешьмсда гәлә щиа те готьне, ле мәт’ь’е Шешьмс дььа гәләки хазма “Бәйт’а Шешьмс”-да те дайине у- нә кӧ т’әне Шәмс у Шешьмс.

Дине Шәрфәдинда те готьн, wәки Шәмс (Шешьмс) хwәйе мәйә, мәфәр у мәсәве мьләте эздийә.

Qәwьл у бәйт’ дьвежьн, wәки Шәмс бьре Ә’зиз Мәләк Фәрхәдин, Сыщадин у Насьрдини мәзьнә. Әw ь’әрчар пьсе (кӧр’е) Мир Әздин у хәләфе (әwләде) стйа Зиньн. Qәwьл у бәйт’ ьса жи дьвежьн, wәки Мәләк Фәрхәдин мәт’ь’әве (зане, пәсьндаре) дине Шәрфәдинә, Сыщадин- qасьде р’ӧь’е мәйә, ле Насьрдин- р’ӧь’ьстинә.

Чәнд шахе “Бәйт’а Шешьмс” ьатьнә хәwәйкьрьне, ле сәрәщәма гьшта минани ьәвә, у фьрqи зә’ф кемә. Готна готйа, “Бәйт’а Шешьмс” әwqаси дьреж буйә, wәки ьж нәдирдайина р’оже (тә’ве) ь’әтани чуйина wейә ава ьатйә готьне: мәт’ь’е тә’ве, р’оже, Шәмс ьатйә дайине.

Мәт’ь’е Шешьмс бәйт’еда көрт wа те дайине:

-Йа Шешьмс, ь’әму дәрдар’а тӧ ь’әкими,

-Йа Шешьмс, ь’әму дәрдар’а тӧ дәрмани,

-Дәсте Шешьмсданә бьь̆ӧшт у дожә,

-Шешьмс ь’әмушка мордькә,

-Шешьмс диwанбәге Хwәдейә,

-Шешьмс мирә у ьәw wәки дьн.

Ьж бәйт’е әм ьса жи педьь’әсьн, wәки нәь пьс (көр’) у се qизе Шәмс ьәбунә. Ььлбәт, сәва qиза найе готьне qиз, ле- сти. Нав эздиа qиз у буке шех у п’ирар’а, qәбулкьрийә, бежьн сти, wәки наве ьӧрмәтлийә.

Ьатә готьн, wәки нәь пьс (көр’е) Шәмс ьәбунә, дәрьәqа к’ижанада бәйт’еда те готьне. Ьж wан нәь пьса иро мале шехайә сәр наве wан ьәнә.

Бәле, бәйт’ ьса жи дәрьqа ә’сьл-ә’сасе малбәта Шешьмсда дьвежә.

Ьса жи лазьмә бе готьне, wәки ь’әрчар бьра: Шәмс, Фәрхәдин, Сыщадин у Насьрдин, бь сәрк’ариа Шәмс ь’әсавдьвьн пешqәдәме шәмсание, йан, ьса жи дьвежьн- зәрзание.

Бәйт’еда те готьн, wәки ьәр эздик гәрә wәкә ч’ьра ч’ә’ве xwә мьqати дин у имана xwәвә, пәй qьраре кал у бава ьәр’ә.

Ььлбәт, wә’дәда, минани гәлә qәwьл у бәйт’а, “Бәйт’а Шешьмс” жи “хәвтандьна” говәка xwә кембәркьр у әw нььа ь’имли сәр мьриа те готьн, әw жи- сәр мере нав у нишан, сәр мере, wәки әмәке wан бәр мьләте эздиа у дине Шәрфәдин п’ьр’ә.

Бәйт’еда ьса жи пьрсе стәйркзание ьәнә, wәки п’ешәзан дькарьн wанда дььа к’урвьн, мәсәлә, ӧ’лме дьнйальке дьвежә, wәки нәь сәйарә дора Тә’ве (Шәмс) дьгәр’ьн. Сәйара нәьа qә сәд сал жи т’ьнә wәки ьж алие п’ешәзанада ьатйә диьаркьрьне, ле “Бәйт’а Шешьмс”-да бь ь’әзара сала дәрьәqа нәь пьсе (көр’) Шешьмсда те готьне, к’ижан, әм бawәрьн, р’асгәлә нинә…

Ло ььма ньтьрандьна нәдирдайина р’оже ь’әтани чуйина ава, wәки бәйт’еда ьәйә, пьрсе стәйркзаниейә гәш у к’урьн, wәки ь’әwще лек’олинкьрьненә…

Qәдре Шәмс (Шешьмс) әwqаси мәзьнә, wәки ә’йдәк сәр наве wийә (ьса жи дьвежьн, Ә’йда дӧр’е), к’ижан дьк’әвә мәьа к’ануна пешьн-

ӏ’әвтеке пәй р’ожи у ә’йда Эзидр’а…

Әм- эзди, ӏәр сьвә, ӏәр дәqә, дьле хwә т’әмьзкьн, бәре хwә бьдьнә Шешьмс, р’ә’ме дьниаер’а, паше р’ьсq у охьре же бьхwәзьн у дәрбази шöхöле хwәвьн. Бawәриа wә ӏәвә, ӏ’әркә мәрьв дьле т’әмьз гази Шәмскә у р’аст бәр дине Шәрфәдин qöльхкә, п’е wи кәвьра нак’әвә.

Хәвәре чәтьн

1.**Совәт**- сәрӏати, qьсә
2.**Маккә**- шьровәкә
3.**Мәт’ьӏ’**- пәсьн
4.**Мәфәр**- сьт’ар
5.**Мәсәв**- бawәри
6.**Нәдирдайин**- дәрк’әтьна р’ойе
7.**Бьӏöшт**- щьнәт
8.**Дожә**- щә’нмә
9.**Диwанбәг**- сәрк’аре диwане
10.**Пешqәдәм**- пеш, кал-бав
11.**Сәйарә**- мәслә, т’опа дьниае сәйарәйә
12.**Р’асгәлә**- ньшкева
13.**Дöр’**- наве кәвьрәки qимәтлийә, wәки бьне бә’ра дәрдьхьн, ӏ’имли р’әнге сьпийә, wәки wәраq дьк’әвне

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ӏинвьн у гьликьн
2.Wә “Бәйт’а Шешьмс” бьӏистийә?
3.П’ьр’аниа qәwьл у бәйт’а к’әнге те готьн?
4.Ӏәр әздик сьвезу гәрә чь бькә?
5.Шех Шәмс к’ийә?
6.Гәрә чь щур’әйи бәрбьр’и жьне шех у п’иравьн?
7.Ӏун сәре хwә бәр Шәмс датиньн?
8.Ә’йд у р’ожиа “Шәмс” к’әнге у чawa тенә кьрьне?
9.Хәте дәрӏәqа Шәмсда, к’ижан ӏатьнә биранине, әзбәркьн у бежьн

БЬСКБЬР’ИН

Qьрарәкә эздитиейә фәрз бьскбьр’ин, бьскһьлданә.

Дине Шәрфәдинда qиз у кör’ wәкә һәвьн, фьрqи т’ънә, ле гönәйә, wәки мәqәс п’ор’е qизак’әвә. Ле чь дьминә бона кör’а, демәк, wәкә готьна пеши-пешqәдәме мә, чахе зар’а кör’ин дьвә һ’әвт, нәһ йан йанздә мәһи, де-баве зар’а кör’ин гази шехе хwәйи бьске дькьн, wәки әw бьска зар’а wан бьбьр’ә, йан, щарна дьвежьн- ьлдә. Изна т’ö де-бавәки эзди т’ънә, һ’этани бьскбьр’ине, мәqәсе нав п’ор’е зар’а хwәйә кör’ин бьгәр’инә, әw изна һәр т’әне шехе малейи бьскейә.

Р’ожа к’ьвшкьри шехе бьске ль мала мьриде хwә дьqәсьдә, педьһ’әсә, к’а бьска к’ижан зар’а кör’ин гәрә бе бьр’ине, ьлдане, кör’ьк сәр чока шехе бьске дьдьнә р’уньштандьне, шех зар’а кör’ин р’адмусә, ле шадьвә, дöа’ ле дькә у дәсте хwә нав п’ор’е wида се щара дьгәр’инә, п’ор’ минани бьске дьгрә, “Дöа’ бьске” дьвежә у бьске дьбьр’ә.

Пәй бьр’ин, ьлдана бьскер’а кör’ьк һ’әсавдьвә мьриде шех у п’ире хwә.

Лазьмә бе готьне, wәки эздитиеда шех у п’ире кör’ у бава найенә гöһастьне- шех у п’ире бав ьса жи- шех п’ире кör’ьн, ле сәва qиза qьрар нә ьсайә: дәqа qиз мердькә, шех у п’ире малмеране we дьвнә шех у п’ире we жи.

Әм диса дәрһәqа бьске у бьскбьр’инеда хәвәрдьн: пәй бьр’ин, ьлдана бьскер’а, ә’дәти, шехе бьске п’ешк’ешәкә сәва зар’ейә т’әв хwә аниһати дьдә де-бава. Де-бав жи дьчьнә дәсте шехе бьске у хере дьдьнә wи.

Дә, һәр маләк, wәкә мәщала хwә, т’әхте шайе датинә, т’әв дьхön-вәдьхön, дöа’ дькьн.

Ангори qьраре мә, салəке пәй бьскһьлдане, бьскбьр’инер’а шехе бьске һәрсал щарәке те хера фьтьла сәре зар’е кör’ин.

Һ’әркә мәщала де-бава һәвә, әw пештьри бьске, дькарьн ьса жи зар’е хwә, фьрqи т’ънә- кör’вә, йан- qизвә, бьвьн у ава Каниа Сьпида һ’әлалкьн.

Хәвәре чәтьн

1.**Шехе бьске**- ьж пенщ т'ьреqа йәкә
2.**Фытьл**- зьввр', вьра- зьввр'а салəке

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ьинвьн у гьликьн
2.Wə qьрара бьскбьр'ине дитийə?
3.Ə'дəти- бьск к'əнге те бьр'ине?
4.К'и бьске дьбьр'ə?
5.Шехе мала wəйи бьске к'ийə?
6.Бьск чаwа те бьр'ине?
7.Wəхта бьскбьр'инəке ьазьрвьн у ч'ə'ве хwə əwе бьвиньн

ƏФОЙЕ ƏСƏД: ДƏНГБЕЖЕ НАВ У ДƏНГ

-1-

Дəwьр у зəмана бона эздиа хwəндьн у ньвисар qədəхəкьрибунə, а əв жи буйə мə'ни, wəки зарготьна щьмə'та мə зə'ф дəwлəмəндвə. Нав зарготьна мə щи у мə'на к'ьлам у стьрана зə'ф гьранбьһанə. Фə'мадрийə, wəки к'ьлам у стьран сайа сəре дəнгбеж у странбежа ьатьнə э'франдьне у хwəйкьрьне. Һ'əркə бал гəлə щьмə'те дьниае к'ьлам, чаwа qьрар, сайа се мəрьва пектен: йəк хəвəре к'ьламе дьньвисə, е дöда- мьqаме к'ьламе дьсеwьринə, е сьсйа жи к'ьламе дьстьре, ле щəм мə- эздиа, əw т'əмам, чаwа qьрар, бəдən у ь'ьше мəрьвəкида пек те. Бəле, дəнгбеже мə ььм шайирбунə, ььм сазбəнд, ььм жи- стьранбеж.

Əфойе Əсəд

Əре, дьвə, wəки к'ьламе йəкийə бəрхwə-дəрхьсти паше мəрьве дьне жи дьстьрен, ле, чаwа дьвен, сəрəканиеда ьəрсеке жорготи щики ьəввa тенə ьунандьне у дьвнə мале нə кö т'əне əwи дəнгбежи хwəха, ле ьса жи- мале т'əмамиа щьмə'та мə, у ььма дьвəк əwə мə'ни, wəки к'ьлам у стьране мə ьса хwəш у ширьньн… Ле, фə'мдарийə, wəки щьмə'т wан к'ьлама бь наве

wан дәнгбежа бир тинә у дьстьре…

К’ьлам у стьране мә- эздиа сәрһати у т’ариха щьм’та мәнә, к’ижанада ьса жи р’е у р’ьзм, ә’рф у ә’дәте мә һатьнә у тенә хwәйкьрьне.

Дәнгбежәки щьмә’та эздиайи нав у дәнг Әфойе Әсәд бу. Чаwа жоре һатә готьн, әw нә кӧ т’әне дәнгбеж буйә- ле ьса жи- шайир у ньвиск’ар, пешәwтие qьрар у зарготьна щьмә’та мә. Бь дәһәсалиа си к’ьламе әвинтие, мерание, говәнде зедәтьр бь стьрана Әфойе Әсәд у дәһә к’ьлама зедәтьрт’әв Щәмилана Чаwиш, һатьнә хwәйкьрьне. Һәр к’ьламәк, мәрьв бемьнәт дькарә бежә, сәрт’аще дәнгбежиа мәнә у ьса жи we бьминьн. Мәсәлә, к’и к’ьламе бь стьрана Әфойе Әсәдә “Бериване”, “Qази”, “Тӧ дини”, “Ширьн шехе”, “Домам”, “Хәзал”-ә әвинтие, “Һ’әкимо”, “Хозандаг’е”, “Wәрә ло, ло”-ә мерание, “Wи дьло”, “Шалькшиноке”, “Берие те”, “Нәхше Мирзо”-ә говәнде, е т’әв Щәмила Чаwишә “Лап динә”, “Зозан бәр зозан”, “Һа, гӧла зәр”, “Wели, һа, wели” “Лоло гәдә” у гәләке дьн нәбьһистийә у һәрщар к’ефа wи wанр’а нәһтийә?

Лазьмә бе готьне, wәки гәләка Әфойе Әсәд наснәкьрьнә, әw нәдитьнә у һаш сәрһатийа ә’мьре wи т’ьнәнә, ле лайиqә, wәки әм wи дәнгбеже хwәйи бь дәнге хwәш у ширьн п’ьр’и-ьһндьки наскьн.

Әфойе Әсәд 1-е мәһа сала 1927-айә к’ануна пашьн гӧнде нәһ’иа Тә’линейи Һ’әкода р’у дьне к’әтйә, wи гӧндида хwәндьна орт’ә стәндийә, ле паше шәһәре Р’әwанеда- хwәндьнханеда, хwәндьна ь’әсавдарие дьстинә у сале дьреж гӧнде хwәда хәвата ь’әсавдарие дькә.

Хьлазиа сале ә’мре хwәйә хьлазие әw малева щигӧһези Урьсете бу у мәһа сала 1999-айә к’ануна пашьн чу бәр р’ә’ма Хwәде. Әw п’арwәлате Урьсетейи Ставрополеда ь’әдкьрийә.

Әwqa кьн дәрһәqa сәрһатийа ә’мьре дәнгбеже нав-дәнг у ь’ьзкьрида. Дәрһәqa к’ьламе бь стьрана wида мәрьв дькарә лек’олина бькә, к’ижане, мә гӧман һәйә, зу йан дәрәнг бьвьн, нав wан сәрһатиа щьмә’та мә, ә’рфә’дәт у qьраре мә сәва хwә ә’йанкә.

Дәнге Әфойе Әсәд сайа дәнгньвисаре һатйә у we бе хwәйкьрьне. К’ьламе бь стьрана wи сәва дәнгбеже ви зәмани у пашwәхтие бунә у we бьвнә р’ениш у к’ьлита бәрва хәзна дәнгбежиа щьмә’та эздиайә дәwләмәнд у к’aw.

Ӏ’ӘКИМО

(к’ьлама мерание)

Ӏәри, ӏ’әкимо, ӏәрге Хwәде, мере Хwәде дьӏ’әвини,

Бәсә, те сәр мьнр’а бьки нази, бьки нази,

Дә, тӧ wәрә- мәлӏ’ә- мәке чекә бьрине бьриндаре мала баве мьнр’а:

Жь дуве ӏ’әлька, жь доне зәйт’е, к’ока дара ве мьрщане,

Әзе п’ешк’еши ӏ’әкиме хwәкьм мал-ӏ’але дьнйальке, зер’е сәре ван пирәка,

Ӏәрге бәгәм нәкьр, бәр дәсте Хwәде ад, qьрарвә-

Әзе п’ешк’еши ӏ’әкиме хwәкьм щотә зәр мәмьке qәрqаши- тә’зи.

Әвдальм, ә’вдальм, ә’вдальм, нәминьм, нәминьм,

Ах ӏ’әкимо, әзе бәхте тәдамә, бьриндаре мала баве мьн хәдарьн, нәэшинә.

Wәри, бе- ӏ’әкимо, ӏ’әрге дине хwә дьӏ’әвини,

Те qӧт’йа ду-дәрмана жь wи али ӏьлди, бей ви али,

Дә, wәрә, мәлӏ’әмәке чекә- бьрине бьриндаре мала баве мьнр’а-

Дуве ӏ’әлька, доне зәйт’е, к’ока дара ве мьрщане-

әшqәре бьдә шире тәйре бази.

Әзе бона хатре бьриндаре мала баве хwә п’ешк’еши ӏ’әкиме хwәкьм-

Мал-ӏ’але дьнйальке, зер’е сәре ван пирәка,

Ӏ’әрге бәгәмнәкьр, бәр дәсте Хwәде ад, qьрарвә,

Әзе п’ешк’еши ӏ’әкимкьм щотә зәр мәмьке чардә сали.

Ӏ’әкимо, әзе бәхте тәмә, бьриндаре мала баве мьн нәэшинә.

EZDIKI.COM

ҚАЗИ

(к’ьлама әвинтие)

Қази, Қази, Қази,
Қази, кӧлмал, тә ль ч’ә’ва, бьру- чәндә,
Wәй, эт’име, тә ль ч’ә’ва, бьру чәндә,
Стәйр дәрк’әтьнә, мезин тенә бәри бәнде.

Гәли малино, гӧндино, синг-бәре Қазиа мьн өсанә-
Минани к’аг’әзәке мәрьв бьдә дәсте донздә пира,
сездә кала, панздә хорта,
Шәвәк шәве чьла, р’ожәк р’ожәке бьһара дькә-накә- найе хwәндьн.

Қази, Қази, Қази.
Wәрә, wәй, эт’имо, wәзе нә қазәкә қӧвәқазьм,
Те we ньфьр’а нәфса щане мьн щаньке нәки,
Wәзе щанькәкә тәр’ә, щанә бәрмьразьм,
Нә мина ван қиза һӧқьлә-һӧқьләбазьм,
Wәлә, р’оже биступенщ һ’әве нонани тә тенә дәре мала баве мьн,
мьн дьхwәзьн,
Қази, Қази, Қази.

БЕРИЕ ТЕ

(к’ьлама говәнде)

-1-
Берие те, һа, берие те,
Гӧндо, кьна мьн берие те,
Бәжнә зьравә- дерә ле те,
Малино, кьна мьн берие те.

-2-
Бери- бериа бьһара,
Гӧндо, кьна мьн берие те,
Дәве мьн хала гӧһара,
Малино, зәриа мьн берие те.

-3-
Бери-бериа пайиза,
Гöндо, доста мьн берие те,
Хwəшбунə дьмьсе ь’иза,
Малино, кьна мьн берие те.

-4-
Бери- бериа ьавина,
Хəw хwəшбунə пайиза,
Гöндо, кьна мьн берие те,
Малино, кьна мьн берие те.

Хəвəре чəтьн

1.**Qəдəхəкьрьн**- нəдайина изне
2.**Ьунандьне**- вəгьртьне, гьредане
3.**Мəлъ’əм**- дəрман
4.**Дув**- daw
5.**Зəйт’**- зəйт’ун
6.**Əшqəр**- qьнйате т’əвьəвкьри
7.**Мезин**- вьра наве к’омəкə стəйркайə
8.**Чьлə**- наве ьəрдö мəье пайизейə хьлазие
9.**Qöвəqаз**- щур’əки qазайə
10.**Ьоqлəбаз**- вьра- вьр’ək, дəрəwин
11.**Нонани**- минани
12.**Дьмьс**- ширəйə, к’ижан ьж тьриа, йан т’ута те чекьрьне
13.**Тəр’**- вьра- щаььл
14.**Мьрщан**- ьешнайикə, wəки бə’реда шиндьвə, у мориа жи пе чедькьн

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ьиньн у гьликьн
2.Wə к’ьламе бь стьрана Əфойе Əсəд бььистьнə?
3.Чəнд к’ьламе Əфойе Əсədə дəнгньвисар бьбььен у бьщер’биньн ьиньн
4.Бал гəлə щьмə’те щинар к’ьлам чawa тенə сewрандьне?
5.Ле щəм эздиа к’ьлам ə’дəти чawa тенə бəрхwədəрхьстьне?
6.Наве чь к’ьламе бь стьрана Əфойе Əсəд бира wəданə?
7.Əфойе Əсəд к’ənге, ль к’ö р’у дьне к’ətйə у к’идəре ьатйə ь’ədкьрьне?
8.К’ьлама говəндейə “Берие те” əзбəркьн у бежьн

ДӘФ-ДӘ’WATE ЭЗДИА

(п’ара йәке)

Дә’wat ә’мре чawa ӈәр мәрьвәки, ьса жи- ӈәр эздикида, qәw-мандьнәкә фәрзә, у ӈәр эздик дыщә’динә дә’wate баш, хwәш дәрбазкә. Ле ӈәр т’әне баш у хwәш дәрбазкьрьна дә’wate бәс нинә, wәки әwe ӈ’әсавкьн йа эздиа, йан- йа эздики. Әв гьли чьма те готьн? Чьмки wә’дә у мәрьва эп’ещә гӧӈастьн кьрьнә нав qьраре дәф-дә’wate мә.

Р’астә, те готьн, wәки wә’дә йа хwә дькә, ле әм жи, qәй те бежи, алидькьн, кӧ qьраре эздитие wәхта дәф-дә’wate мә (у нә кӧ т’әне дә’ф-дә’wata) бенә биркьрьне, у әм ч’ә’в дьдьнә qьраре хәлqе, qьраре хәрив, wәки п’ара мә ниньн у әм сьфәте хwә ьндадькьн у әм минани нә кӧ т’әне хwә навьн, ле ьса жи- qә минани кәси навьн…

Ле ньӈа әм дәрӈәqa qьраре шайа эздиада хәвәрдьн, wәки, зә’ф на, ӈа, 50 сал пешда, бawәрбькә т’ам дьӈатнә хwәйкьрьне.

Щаӈьла, фә’мдарийә, wәхта шайа, йан бь сальха, ӈәвдӧ насдькьрьн, ӈәвдӧ бәгәмдькьрьн, у хорта дәрӈәqa тәме хwәда дьготьнә хушк, бьре хwә, гьли дьгьӈиштә мәзьна, у чахе дьӈатнә сәр wи гьли, wәки wә’де зәwаща кӧр’ә, у qиз жи ә’мьре we е ниишанкьрьнейә, qьрардькьрьн ӈәр’ьн, we qизе бьхwәзьн, ниишанкьн. Де-баве хорт дьчунә мала баве qизе у дәрӈәqa тәме кӧр’е хwә у тәме хwәда сьвкайи дьготнә де-баве qизе.

Ӈ’имли дьйа qизе ьж qиза хwә дьпьрси, к’а әw we йәкер’а qайилә. Qизе бь фәдикьрьн, ӈ’әркә хушк йан бука we ӈәбун, дьготә wан, wәки әw qайилә, әве хьлазие жи дәрӈәqa we йәкеда дьготнә дьйа qизе, дьйа qизе жи-дьготә малхе хwә.

Пәй ве йәкер’а созәк дьданә де-баве кӧр’, әве хьлазие жи бь р’азибун вәдгәр’йанә мала хwә, ә’лами нәфәр, qәwм-пьсмаме хwә дькьрьн, wәки фьланкәсе созе qиза хwә дайә wан… Дьqәwьми, wәки ӈьма wәхта

дайина соз де у баве кӧр’ “нишаник” (хьшьрәк (хәләкәк), лач’ькәк) qизева дькьрьн, ь’этани р’ожа к’ьвшкьри ьәр’ьн у qизе нишанкьн.

Бәри нишанкьрьне хwәзгиние qизе, ь’имли- баве кӧр’, пәй сьлав-к’ьлавар’а дьгот:

-Әм ьатьнә дә’wa мәрьвтайе wә бькьн.

Әв готьн ь’әсавдьбу, wәки дьхwәзьн qиза we мале нишанкьн, кӧр’е хwәр’а бьхwәзьн у бьвнә мәрве ьәвә дьһа незик, у бawәрдькьн, wәки сайа ь’ал-зәwаще ширнайи, херхази навбәра мәрьвада дьһа зедә у мәь’кәмдьвьн.

Р’ожа нишанкьрьне чаwа де-баве хорт, ьса жи- де баве qизе, гази нәфәр, qәwм-пьсмаме хwәйә незик дькьрьн, wәки әw ьазьрвьн.

Чахе баве qизе qайилиа хwә дьда, изьн дьдан, wәки дьйа хорт, к’ӧлфәте навсәрә нишание хwә (ь’имли гӧстиләкә зер’) qизевакьн. Пәй ве р’ьзмер’а ьәвдӧ бьмбарәк-пироздькьрьн, дӧа’ бәхт-мьразе щаһьле бәрмьраз дькьрьн, дьхӧарьн, вәдхӧарьн у ьәвдӧ дьqәтйан. Фә’мдарийә, хорт жи we р’оже т’әв де-баве хwә дьһат.

Дә, дәрьәqа йа буйида де-баве чаwа хорт, ьса жи- qизе, дәр-щинар, qәwм-пьсмаме хwәр’а гьлидькьрьн, wәки әw дәр-ьәqа йа буйида пебьһ’әсьн.

Чәндәк дьк’әтә орт’е, хорт (зә’ва) дьчу дитьна дәргистиа хwә. Wәхта чуйине, ә’дәти, зә’ва п’ешк’ешәк (ь’имли хьшьрәк) дәргистиа хwәр’а дьбьр. Мә’ниа ве чуйине әw бу, wәки чаwа ьәрдӧ щаһьл ьәвдӧ, ьса жи малбаване qизе (де, бав, хушк, бьре qизе) хорт дьһа баш наскьн…

Ә’дәти, qиз мала баве хwәда дьреж нәдьма, ле чь жи ьәбуйа, ь’этани дә’wате, мала хорт wәхта ә’йд-ә’рәфата, р’оже ә’зиз, сәр бука хwәда дьчу. Сәва буке п’ешк’еш у хәлат дьбьрьн. Әв qьрар ь’әсавдьвә, те навкьрьне **сәртедан**. Дьготьн- **сәртедан бьрьн**. Сәва буке п’ешк’ешбьрьн.

Ь’этани дә’wате ширани дьхӧарьн. Ширани мала баве qизеда дьбу. Де-баве хорт, т’әв qәwм-пьсмам, херхазе хwә р’ожа к’ьвшкьри дьчунә мала

баве qизе, к’ижане ӏ’этани ӏатьна, чаwа дьвен, хьзме хwә, ьди к’аре хwә дькьрьн. Wәхта ширани де-баве хорт бь хәлат у п’ешк’еш дьӏатьн, ьса жи-ширнайи кемнәдьбу. Wәхта ширани п’еш’кеш у хәлате буке дьӏатнә газикьрьне, wәки де-баве хорт у qәwм-пьсмаме хорт анибун, дьдан у ьса жи п’ешк’еше зер’ букева дькьрьн. Малбаване буке жи р’ожа ширани сәва зейа хwә п’ешк’еш у хәлат дьанин. Ьса жи ә’дәтбу qәлне буке бьбьр’ьн. Qәльн, ӏьлбәт, wәлате Т’ьфаqа Советиейә бәреда, бawәрбькә ӏатә ӏьлдане, биркьрьне, ле ӏәрекьрьн, ӏ’этани ньӏа жи майә у ӏ’әсавдьвә- ә’сәйи, wәки ьса жи те навкьрьне **навqәльн**. Ӏәрекьрьн бь п’ешк’еш- хәлата диӏардьбу, wәки мала хәзуре буке сәва мала баве we дьанин. Пәй ширанир’а жи чуйина зә’вайә ль мала хәзур ӏәбу.

Де-баве qиз у хорт паше qьрардькьрьн, к’а шайа щаӏьле хwә к’әнге бькьн, к’ижан ә’дәти, пайиза дьбу.

Хәвәре чәтьн

1.**Фәдикьрьн**- шәрмкьрьн
2.**Хьшьр**- хәмле зер’
3.**К’өлфәте навсәрә**- ә’мьрда мәзьн

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ӏинвьн у гьликьн
2.Гәло, әм хwәха дьвнә сәвәве биркьрьна qьраре дәф-дә’wате хwә?
3.Гьли чаwа дьгьӏиштә де-бава, wәки фьлан көр’ дьле wи к’әтйә беван qизе?
4.Пәй ве йәкер’а де у бава чь дькьр?
5.Чахе дьвежьн: “Әм дә’wа мәрьвтайе wә дькьн”, фькра ве йәке чийә?
6.Qиз чаwа нишандькьрьн?
7.Ширани к’әнге у ль к’ө дьӏатә хwәрьне?
8.Дәрӏәqа дә’wатәкеда, wәки ӏун ле qәсьдинә, гьликьн

ДӘФ-ДӘ’WATE ЭЗДИА

(п’ара дӧда)

Бона газикьрьна хwәндийа т’опайи дьбьрьн (дьгәр’андьн) мале wан, т’опайи ь’имли шушә ич’кә бу.

Фә’мдарийә, малбаване qизе у мала баве хорт к’аре хwә дә’wate дькьрьн.

Р’оке бәри сьйаркьрьна (анина) буке, дәф мала зә’вада ледьк’әт, гошти дьһатә шәржекьрьне, у хwәнди (р’ожа пешьн- qәwм-пьсмаме лапә незик у дәр щинар) бәрәвдьбун, шадьбун, дәстбь дә’wate дьбу.

Бьразә’ве зә’ве һәбун, ь’имли- хорте азәп, нәзәwьщи. Чawa бьразә’ва, ьса жи хушк у бьре зә’ве, дара зә’ве дьхәмьландьн. Дара зә’ве бьразә’ва ьж ч’ьqәки дара бәр- сева, зәрдәла, дышкенанд, дани у бь mewa дьхәмьланд, к’ижан к’охда, щики хәwлә датанин у ьса жи бь вәр’екьрьна сазбәндие, р’әqасе бәр дәре хwәндиа, дәр щинара дьгәр’андьн у әw гази дә’wate дькьрьн, мәрьв һәбун, wәки п’әрә дарева дькьрьн, гышта шайи бьмбарәк-пироздькьр, дӧа’ бәхт-мьразе бук у зә’ва дькьр…

Ә’сәйи гәрә сәрдә’wати һәбуйа. Сьва сьйаркьрьна (анина) буке, пәй хwәрьна тә’штер’а, хwәнди сьйардьбун (сьйаре буке) у дьчунә пәй буке. Ле ь’әтани we йәке хортәк, ь’имли бьраки зә’вейи ч’уки нәзәwьщи, йан к’ӧр’ап, щианрәки азәпи нәзәwьщи, бәри сьйара дьшандьнә мала баве буке, дьготнә к’ижани “р’уви”. “Р’уви” гәрә дьзива бьчуйа мала баве буке, ь’әркә бькарбуйа дьзива бьк’әта ь’әwш, ь’әйата мала баве буке у мьришкәк, бәрхәк “бьдьзйа”, әw дьбу qьсмәте wи, ле ь’әркә “р’уви” наскьрана, ар сәрда дькьрьн, ав дьр’әшандьне, “qәрфе хwә пе дькьрьн”…

Ангори qьраре, зә’ва малда дьма, т’әв сьйара нәдьчу пәй буке. Ьса жи дьйа зә’ве нәдьчу пәй буке, ле баве зә’ве- дьчу.

Ь’әтани ьатьна сьйаре буке, щьһезе буке, бәр дәре мала баве буке щиawрдькьрьн у qьрардькьрьн, чахе сьйаре буке бен, к’и щьһез “газикә”.

Чахе сьйар дьгьһиштнә мала баве буке, малбаване буке әw qәбулдькьрьн у пәй дӧа’, әшqәке-дӧдар’а сальхйа йәки вәдьхӧарьн, wәки әw щьһез “бькә гази”. Ь’әр кәси wәкә ь’але хwә щьһез датани. Е щьһез “дькьрә гази”, пәсне малбаване qизе дьда, qимәт дьда щьһез, лаqьрдие хwә дькьр…

Паше бә’лгие бук-зә’ва, wәки мала баве букеда дьһатә дьруне у хәмьландьне, “дьфротнә” сәр сьйарәки буке. Бә’лги ь’имли “дьфротнә” хортәки щаһьл, wәки әw wи бә’лги т’әв щьһез бьгьһинә мала баве зә’ве. Әва әw бә’лгибу, wәки дьвежьн: “Сәр бә’лгики кал у пирвьн”.

Пәй “газикьрьна” щьһезр’а щьмә’т т’әглифи һöндöр’- дора т’әхте шайе, дькьрьн. Вьра сәрдә’wатие мала баве зә’ве әwqаси хәвәрнәдьда, чьqаси- мала баве зә’веда. Мала баве qизеда йәки ьж алие малбавне qизе т’әмәданти т’әхтә дькьр.

Дора т’әхтә, фә’мдарийә, әшq у сальх дьһатнә һьлдане, хәлат-п’ешк’еш жи, һ’имли ьж алие малбаване (qәwм-пьсмаме) qизеда дьһатнә газикьрьне. Һ’әтани вәр’екьрьна сьйаре буке, малбаване qизе йәки т’әв сьйара һати к’ьвшдькьрьн “wәк’иле” хwә, wәки әw wьра щава сальхиа малбаване буке бьдә. Ьж мала баве буке кәс гәрә т’әв сьйаре буке нәчуйа мала баве зә’ве, әw йәк шәрмбу у нәдьһатә qәбулкьрьне.

Бәрбуйа бук мал дәрдьхьст.

Бәри вәр’екьрьна сьйара, ьса жи нәкһ’а бук у зә’ве т’әзә дьһатә бьр’ине. Нәкһ’е, бь qьраре, шехе мала Дара мьраза гәрә бьбьр’ьн.

Щьһез бәри сьйаре буке дьгьһиштә мала баве зә’ве. Вьра иди к’аре хwә һатьна сьйара дькьрьн. Чахе ьди педьһ’әсйан, wәки сьйар незики мале дьвьн, зә’ва у бьразә’ва р’адбунә сәр хени, т’әв хwә жи дара зә’ве, бә’лги дьбьрьн, ле зә’ва жи се сев дьгьртнә хwә, wәки сәре букехә.

Бәрбу дьк’әтнә бьн мьле буке у әw незики т’уша дара зә’ве дькьрьн. Һ’әтани wе йәке кәваниа мале (дьйа зә’ва), wәки, чаwа һатә готьне, малда дьма, нәдьчу пәй буке, һәскәк дестда пешиа букеда дьчу у әw һәск, йан чочьк ьса дьгьрт, wәки щьмә’тева бе к’ьвше, нас у нәнас бьзанвьн, wәки әwә кәваниа мале…

Бәрбуйа бук дьанинә т’уша дара зә’ве, бьразә’ва бә’лги жорда давитнә жере- щәм бьразә’ваки дьн, әwи жи жерева давитә жоре, е жоре бә’лги дьгьрт у сьвкайи сәре зә’ва дьхьст. Әв р’ьзм се щара дьwәк’ьли. Пәй ве йәкер’а зә’ва се севе хwә сьре-дор жорда сәре буке дьхьстьн, паше жи-бьразә’ва дара зә’ве, wәки бь ширанайа у меwа хәмьландибу, дадьwәшанд, зар’е жере әw ширнайи бәрәвдькьрьн, дьхöарьн, шадьбун…

Дара зә’ве нәдьһатә шәwтандьне у шькенандьне. Әw сәр хени дьһьштьн, һ’әтани хwәха дьр’ьзи, дьчу…

Ә’дәтбу ьса жи, wәки

хаси нане лош бавежә сәр гьрка мьле буке.

Wи чахи, ьса жи, чawa лаqьрди, де у баве зә'ве, хаси у хәзуре буке "qьр'ка ьәвдö дьгьрт", хwәшие хwә ьәвдö дькьрьн.

Бук дьбьрнә пыш п'әрда малда пешда гьредайи, ле хwәнди, пәй шабун, гәр'а говәндер'а т'әглифи бәр т'әхте шайе дькьрьн.

Дьqәwьми, wәки бьразә'ва у ьәвале зә'ва зә'ве т'әзә дьбьрнә пыш п'әрде у лаqьрди дькьрьн, wәки зә'ва пыш п'әрдева бука т'әзә бьвинә, ло щарна- зә'ва дьчу р'уе буке…

Бәр т'әхте шайе, т'әв ә'шq у салхиа, ьса жи салхиа малбаване буке ььлдьдан, щава к'ижане wәк'иле малбаване буке дьда.

Сәрдә'wати пәй чәнд әшq у салхьйар'а ә'шqа "мере мә'рифәте" ььлдьда у щьмә'те, хwәндие ьати т'опайи (сачу) давитьн. Т'опайи- ь'имли п'әрәбун.

Дә'wате ь'этани дәрәнг дьк'ышанд, говәнд дьгәр'йа, к'ьламе мерание, әвинтие у говәнде дьготьн…

Чәндәки пәй дә'wатер'а малбаване буке, бь п'ешк'еш у хәлат, дьчунә **сәршуштьна** qиза хwә.

Wәкә qьраре мә, чәндәки пәй дә'wатер'а гәрә мә'ра жьн у мер бе бьр'ине. Ьәр т'әне изна **шехе шихьсна** ьәйә, wәки мә'ре бьбьр'ә. Готна кал у бава, ь'әркә мә'ра жьн у мер нәйе бьр'ине, әw ь'әсавнавьн ь'әлале ьәвдö, шöхöле букейи маледа кьри qәбулнавә, хер-херате дәсте we дәрхьсти qәбулнавьн.

Пәй дә'wатер'а малбаван ьса жи дьчунә ә'йдана qиз-зейа хwә. Хазма wә'де ә'йд-ә'рәфате незик, ь'әркә малхәзуре буке qайилдьбун, малбаване qизе әw чәндәки дьбьрьн зейи у диса бь хәлат у п'ешк'еш qиза хwә вер'едькьрьн.

Qьрарәк жи ьәбу: чахе саләк дьк'этә орт'е, qизе ьж мала баве хwә шькарт дьстәнд: голькәк йан- бәранәк.

Кöрт әв бун р'е у р'ьзма ь'ал-зәwаще. Дә, ижа ьун нььа qьраре wәкә

50-60 сала пешда, дьһа бәре у ньһа бьдьнә бәр һәв у сәрда бьньһер’ьн, к’а әw чьqаси һатьнә гӧһастьне у биркьрьне?

Хәвәре чәтьн

1.**Хwәнди**- е гази дә’wате, шайе дьввьн
2.**К’ох**- щие хwәйкьрьна һурмуре мале
3.**Qьсмәт**- п’ар
4.**Нәкьһ’**- р’ьзмәкә бәри һ’ал-зәwащейә, wәки мала баве букеда, бь һазьриа һ’имли баве бук у зә’ве, те кьрьне
5.**Мә’рбьр’ин**- qьрар, р’ьзәмкә һ’ал-зәwащейә
6.**Бьрьна зейи**- чахе wә’дәки шӧнда малбаване буке зейа (qиз) хwә дьбьрьнә мала хwә, паше бь п’ешк’еш у хәлат пашда дьбьрнә мала хәзуре we

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе һиввьн у гьликьн
2.Р’оке бәри сьйаркьрьна буке чь дькьрьн?
3.Дара зә’ве чawa дьхәмьландьн?
4.Дара зә’ве ьж чь дара дьшкенандьн у дьхәмьландьн?
5.”Р’уви” к’ибу у чь дькьр?
6.Щьһез чawa дькьрнә гази?
7.Wәк’ил к’ибу?
8.Нәкьһ’ чийә?
9.Зә’ва сев к’әнге сәре буке дьхьстьн?
10. Мә’рбьр’ин чийә?
11.Т’әхмина wә- qьраре дәф-дә’wате мәйә бәре у ньһа минани һәвьн?
12.Һәр’нә шайике у фьрqие дәф-дә’wате бәре у ньһа һәвр’а гьликьн

ҺАЩӘТЕ ӘЗДИАЙӘ САЗБӘНДИЕ

Ә’мре һәр щьмә’тәкеда һащәте сазбәндие ьса жи гәлә тьшти дәрһәqa weда дьвежьн у фькьрмишбун, дәба we тиннә бәр ч’ә’ва, we нәһ’иа дьниае дьдьнә к’ьвше, ль к’ӧ әw щьмә’т пешда һатйә у дьминә, дьдәбьрә.

Щьмә’та мә- эздиа, wәки дәст qәда-бәлайе башqә-башqә ьж щолана хwә- дор-бәре Лальша Нурани, сәре серида һ’имли Р’оһлата Незикда бәлабуйә, фә’мдарийә, ьса жи мора щьмә’те дәр-щинарә сазбәндие сәр хwә

Qəwьл

т’əхминкьрийə. Ле, чь жи ьəвə, дəwьр у зəмана щьмə’та мə карьбуйə wан ьащəте сазбəндие бьдə хəвате у хwəйкə, к’ижан бəре-бəреда ьəбунə, у пеше мə данə хəвате, ььлбəт- ььнəк- дььа зə’ф, ььнəк- дəгмə.

Qəwьл у бəйт’е эздиада, wəки ь’əсавдьвьн мəщаləкə ьса жи наскьрьна т’ариха щьмə’та эздиайə фəрз, наве ван ьащəте сазбəндие тенə ььлдане: **дəф, шьвев, саз у т’əмбур.**

Дəф у шьвев qəwале Шихади данə у дьдьнə хəвате.

Ьатə готьн, wəки qəwл у бəйт’ада ьса жи- саз у т’əмбур тенə биранине. Ь’əркə дəф у шьвев ьəр т’əне р’е у р’ьзме айина динда ьатьнə у тенə хəвтандьне, ле саз у т’əмбур, wəки ьащəте бь симьн, ьса жи говəке э’мрə дьнда ьатьнə у тенə хəвтандьне, мəсəлə, wəхта шайа, стьрана. Хазма дəнгбеже эздиа саз у т’əмбур данə хəвате.

Ьащəте дьне, wəки щьм’та мə данə у дьдə хəвате, е, wa готи, п’ьфкьрьненə: **фиq, мəйа, бьлур у зöр’нə, т’öлöм**.

Ьж ван ьащəте сазбəндие зöр’нə у т’öлöм ьащəте дəф-дə’watайə сазбəндиенə. Чьма ьащəте дəф-дə’watанə? Чьмки мьqаме говəнде ь’имли бь зöр’не у т’öлöме тенə лехьстьн. Р’астə, пе фиq у мəйайе жи мьqаме говəнде тенə лехьстьне у, чawa дьвен, мьqаме wан дьк’əвьн чока мəрьва, ле əw дəwса зöр’не у т’öлöме нагьрьн.

Фиq у бьлур, wəки дəнге wан жи зə’ф хwəшə, ь’имли wəхта р’енщбəрие ьатьнə лехьстьне, чахе зозане хwəшда бəрхвана у шьвана əw ьащəт лехьстьнə, т’əбйəта к’aw, дəлалие дьле хwə анинə бəр ч’ə’ве хwə, дəрд у köле хwə “пе р’етьнə”…

Ь’əркə мəлули wəхта лехьстьна фиqе əwqаси найе т’əхминкьрьне, ле, чахе бьлуре дьхьн, мəлули wи ьащəте сазбəндиеда ьəйə у ьангава те т’əхминкьрьне.

Ӏ’әркә бәре фиq у былур зә’ф ледьхьстьн, ле ван сале ахьрие wана, qәй те бежи, бәр мәйайе дахӧрийә: ньӏа е мәйе дьхьн, дьӏа зә’фьн, нә кӧе фиqе у былуре дьхьн.

Дә, чаwа ӏатә готьн, хәмла ӏәр дә’wатәкә эздиа дәф у зӧр’нәнә.

Дәрӏәqа дәфа qәwала у дәфа дә’wатеда. Ӏ’әркә дәфа qәwале Шихади “йәкр’уйә” у- дәста те лехьстьне, ле- дәфа дә’wате дӧ р’уе we ӏәнә у бь шьвьке у чомах те лехьстьне.

Ӏьлбәт, wә’дә дәрбаздьвә, у ӏащәте сазбәндиейә ӏ’әмзәмани у т’әзә дьк’әвнә нав дәба мә, ле әм ӏащәте хwәйә сазбәндиейә мьләтие гәрә наскьн, бирнәкьн у бьхәвтьн, wәки әwләде мә wан ӏащәте сазбәндиехьн у ӏинкьн, wәки пәйӏати жи лехьн.

Ьса жи гәрә бе готьн, wәки ӏащәте сазбәндиейә жорготи мера лехьстнә у- мер ледхьн.

т’әмбур

Хәвәре чәтьн

1.**Щолан**- щие пешдаӏатье, буйине
2.**Дәгмә**- бь ӏәжмара ч’ук, ӏьндьки

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ӏинвьн у гьликьн
2.Wә чь ӏащәте сазбәндие дитьнә?
3.Ӏун чь ӏащәте сазбәндие заньн лехьн?
4.К’и дәф у шьвева дьхьн?
5.Ӏащәте сазбәндие, фә’мдарийә, хенщи дәф у шьвева, бәрәви щикикьн у дина хwә бьдьне

былур

фиq

саз

т’ӧлӧм

САЛА 1988-АДА ДӘСТАНИНЕ ЩЬМӘ’ТА ЭЗДИА- БЬ СӘРК’АРИА Ә’ЗИЗЕ Ә’МӘР

1.Сала 1988-а бь сәрк’ариа Ә’зизе Ә’мәр нав эздие Әрмәнистане 15 ь’әзар qол ьатнә бәрәвкьрьне, бь к’ижана, сәва сафикьрьна дасәкьнандьна наве эздиа, Ә’зизе Ә’мәр у чәнд кәсе дьн чунә шәьәре Москвае.

Сала 1989-а Т’ьфаqа эздие Щьмьӧрйәта Әрмәнистанейә мьләтие вәбу

2.Сала 1997-а- Т’ьфаqа эздие дьниаейә мьләтие вәбу

3.Сала 1990-ида р’адиоа диwанида дәстбь хәвәрдане эздикийә ьәрр’ойә нив сәь’әте бун

4.Сала 1990-и р’ожнә’ме “Дәнге эздиа” (паше- “Эздиханә”) р’онайи дьвинә (р’едактор- Хьдьре Сурен)

5.Сала 2005-а Ә’зизе Ә’мәр “Ә’лифба эздики” ә’фьранд

6.К’ьтеве “Зьман у ә’дәбйәта” эздикийә дәрсхане 1-9-а бь ә’франдариа Ә’зизе Ә’мәр р’онайи дитьнә

7.Бь к’ьтевокәке бәрнә’ме “Зьман у ә’дәбйәта эздикийә” дәрсхане 1-9-а-йә мәк’т’әвейә диwани дәрк’әтьн

8.Си гӧнде Әрмәнистанеда дәрсе зьман у ә’дәбйәта эздики тенә дайине

9.Бь ә’франдариа Ә’зизе Ә’мәр к’ьтеве “Мерхасиа щьмә’та эздиа”, “Әм эздинә”, “Сәрьатийа qәбиләке”, “Т’әвбуна эздиа шәр’е Qәрәбаг’еда” ьатьнә нәшьркьрьне

10.1-е мәьа сала 2002-айә гӧлане чаwа щьвата Щьмьӧрйәта Әрмәнистанейә Мьләтие, ьса жи Шewра Авропайе, зьмане эздики наскьрьн

11.Сала 2007-а бь сәрк’ариа Ә’зизе Ә’мәри сәдре Т’ьфаqа эздиайә мьләтие сәра спорте у к’ома к’ьлам у р’әqасейә “Ездистан”-ә сәр наве Ә’зизе Ә’мәр ьатнә ә’франдьне

12.Сала 1988-а бь сәрк’ариа Ә’зизе Ә’мәр к’ома эздиа ьатә т’әшкилкьрьне, у бьн к’әләфе ә’рдь’әжа Спитаке бь дәьа мәрьв ьатьнә дәрхьстьне, к’омәк данә мәрьве зьйанек’әти

13.Сала 1990-и бь сәрк’ари у qӧмандариа Ә’зизе Ә’мәр 500 шәр’ване

эздиайэ азадарие т’эв шэр’е Qэрэбаг’е бун, 30 кӧшти у бесэр у бэрат’э ьндабуйа зедэтьр дан. Исмайил Шэройан, Т’емур Зейдинйан, Гагик Ь’эщойан у Мышир Надойан Ер’аблуреда ь’эдкьринэ

14.Wэхта шэр’е Qэрэбаг’е ьж алие Э’зизе Э’мэрда ьж щьмэ’та эздиа шэш милион манта п’эрэ ьатьнэ бэрэвкьрьне, к’ижан шандьнэ wэзарэта хwэхwэйкьрьне, wэки к’омэке бьдьнэ пешэ’ние

15.Бь э’мьрнэ’ма Э’зизе Э’мэри сэдре т’ьфаqа эздие Щьмьӧрйэта Эрмэнистанейэ мьлэтие щергэ эwлэде щьмэ’та эздиа, бона эмэке мьлэтхwэйкьрьне у шӧхӧлваниа бэр т’ьфаqа мьлэтие р’ети, лайиqи наве “Мерхасе эздиайи мьлэтие” бун

16.28-е мэьа сала 2012-айэ нисане, чаwа qэдандьна сьпартьна Т. Саргсйане сэрэкwэзире Щьмьӧрйэта Эрмэнистанейэ 21.03.2012 ь 02/26.2/3844-12-а, бь qоле Р’. Мартиросйане сэдре академиа ЩЭ Ӧ’лмайэ мьлэтие, академикос у Ь. Демойане сэрwере института Т’эвкӧжиа эрмэниа зордэстие сале 1915-1918-айэ Т’ьркиа Османиеда мьqабьли эздиа кьри ьатнэ навкьрьне чаwа геносид

17.Э’зизеЭ’мэр лайиqи наве доктор-професоре т’арих у хwэдезаниа эздие ЩЭ мьлэтие, мерхасе эздиайи мьлэтиейи дӧбарэ, сэдре т’ьфаqе эздие Дьниае у Эрмэнистанейэ мьлэтие, ле ьса жи- ьж алие wэзире ЩЭ-и хwэхwэйкьрьнеда- медале “Маршал Баг’рамйан”, “Андраник Озанйан”, “20-салиа ордиа ЩЭ” буйэ

18.Сала 2010-а Э’зизе Э’мэр бь ьэвк’ариа т’эв сэфирэйе Ьндьстане сьнщаq сэва эла эздие Эрмэнистане ани

19.Т’ьфаqа эздиайэ мьлэтие бь пьрсе сафикьрьна э’рзэ-шькйате ьж эздиа стэнди мьжулбуйэ

Хэвэре чэтьн:

1.**К’ьтевок**- к’ьтева ч’ук
2.**Бэрнэ’мэ**- програма
3.**К’элэфэ**- вьра- мал-авайе ь’эдьми
4.**Бе сэр у бэрат’э**- нээ’йан
5.**Пешэ’ни**- мэйдана шер’
6.**Геносид**- qьр’, к’окqэландьн

Пьрс у пешданин

1.Дэрсе ьинвьн у гьликьн
2.К’ийэ Э’зизе Э’мэр?

3.Wə Ә’зизе Ә’мəр дитийə?
4.Т’ьфаqе эздие Әрмəнистане у дьниаейə мьлəтие к’энге т’əшкилбунə?
5.Əлифба эздики к’энге у к’и дəрхьст?
6.Wə к’ьтеве Ә’зизе Ә’мəрə “Мерхасиа щьмə’та эздиа”, “Əм эздинə”, “Сəрьатийа qəбиляке”, “Т’əвбуна эздиа шəр’е Qəрəбаг’еда” хwəндьнə?
7.Бь сəрк’ариа Ә’зизе Ә’мəр чьqа эзди т’əв шəр’е Qəрəбаг’е бун, у чьqасьатнə кöштьне?
8.Ә’зизе Ә’мəр бь чь медала ьатйə р’əwакьрьне?
9.К’ьтеве Ә’зизе Ә’мəр дəстхьн у бьхуньн.

ЬӘЖМАРА ЭЗДИА САЛА 1989-а

Сала 1989-а сəрдəwранəкə т’əзəйə ə’мре эздие нə кö т’əне Әрмəнистане, ле ьса жи- дьне-а’лəмеда. Мə’ни əwə, wəки ь’этани we сале наве эздиа, чаwа мьлəт, wəкə 60 сала Т’ьфаqа Советиейə бəре, ле дəwьр у зəмана- дьне-а’лəмеда, qəдəхəкьрибу.

Ь’этани сала 1989-а чаwа Әрмəнистана Советие, ьса жи- Т’ьфаqа Советиеда щьмə’т ьатьбунə ь’əсавкьрьне: сəржьмар ьатьбунə дəрбазкьрьнə, к’ижан балк’ешьн у ьса жи мə’лумəтие ь’əwаск’ар дəрьəqа эздиада дьдьн. Awа, сала 1922-а к’ьтевока бь наве “**Бьнəлие Әрмəнистане. ангори qьсм, ə’мьр, хwəндьне у мьлəт. qьнйате сала 1922-айə ь’алньвисара мальəбуна гöндитие**” дəрк’этийə, к’ижанеда ь’имли дəрьəqа чəнд мьлəта: ərмəниа, т’ьрк’от’этəра, урьса, **эздиа**, мəхина, йунаниа, к’öрдада, мəлумəти ьəнə. Ангори we к’ьтеве, сала 1922-а Әрмəнистанеда **7945** эзди манə, ьж к’ижана- qьсми мер- 3858, ле qьсми жьн- 4087.

Сала 1929-а шəьəре Т’ьлбиседа к’ьтевока бь наве “**Сала 1926. Сəржь-**

мара Ӏ’әмт’ьфаqие: Щьмъӧрйәта Әрмәнистанейә Шewрейә Сосиалистие”-ә бь зьмане әрмәни у урьси дәрк’әтийә. К’ижанеда дәрьәqа мьләте хwәда әм сальхе wa дьхуньн: Әрмәнистанеда сала 1926-а **12 ьәзар 237 эзди** манә, ьж к’ижана 6056 qьсми мер бунә, ле 6181- qьсми жьн.

Ле awa сала 1936-а шәьәре Р’әwанеда к’ьтевока “**Щьмъӧрйәта Әрмәнистанейә Шewрейә Сосиалистие. Wар у бьнәли**” бь дӧ зьмана: әрмәни у урьси, дәрк’әтийә, п’ара к’ижанейә “Насньвисар”-да, ньqьтка 6-ада, ньвисарә: “**Эзди,** е кӧ ЩӘШС-да ь’әсавдьвьн п’ьр’аниа wи мьләти, к’әтьна нав стуна **“к’ӧрд”.**

Бь ви щур’е сәрwәхтнәбуне у шьровәнәкьрьне ньqьтка 4-ада жи ньвисарә: “**Белор’усе** бь ьәжмара ч’ук, е кӧ сала 1931-е т’әсмили ь’әсавкьрьна башqә нәбунә, к’әтьнә нав стуна “**урьс** у **украини” ,** ле ньqьтка **“Насиньвисарейә”** 5-ада әм дьхуньн: “Бь ьәман мә’ние **ирани у qәрәп’апахе** бь ьәжмара синоркьри к’әтьнә нав стуна **“т’ьрк”.**

Дәwләта советиеда сиасиа мьләтие ьса пешда дьбьрьн: бей пьрскьрьна фькьра мәрьв у мьләта, бь ь’әмд у хwәстьна ььнәка йазиа wан мәрьв у мьләта бь дәрба qәләмәке сафидькьрьн.

Наве эздиа к’ьтев-дәфт’әре диwанейә ь’әсавкьрьна бьнәлиада ьатә qәдәхәкьрьне у биркьрьне, ле әw- шә’дәтнә’ме буйине, паспорта, шә’дәтнә’ме ь’ал-зәwаще, к’ьтевока әскәриеда ь’имли дььатә хәйкьрьне. Ле, чawa дьвен, әв вьр’ у дӧр’ути нәчунә сери. Әwләде щьмә’та мәйә пешәwьти т’ьме дә’w дькьрьн, wәки наве мьләте мә диwани бе дасәкьнандьне… Ьса к’ьшанд ь’әтани сала 1988-а, чахе щьмә’та мәйә хирәт бь сәрк’ариа әwләде щьмә’та эздиайи нав-дәнг- Ә’зизе Ә’мәр, р’абу п’ийа у дә’w кьр, wәки наве мьләте мә диwани бе дасәкьнандьне. Ььлбәт, бь готьна дә’w, т’әмамиа щәфе бона шәр’к’арие найе бәр ч’ә’ва. Хӧләсә, пәй дә’wa бәрк’ у хирәтр’а сала 1989-а, сәржьмаре наве эздиа да бәр ь’әсев: Әрмәнистана Советиеда **51 ь’әзар 976 эзди** дьман, ьж к’ижана: 25 ь’әзар 310- qьсми мер, ле 25666- qьсми жьн. Чахе р’асти у ьәqи ьатьнә дасәкьнандьне, фәмдарийә, шабуна щьмә’та мә беь’әдбу…

Пәй бь диwани дасәкьнандьна наве эздиар’а сәва wан мәщале хwәхwәйкьрьна qьраре мьләтие у зьмане эздики ьатьнә ә’франдьне: сала 1990-и р’ожнә’ма “Дәнге эздиа” дәрк’әт, we сале р’адиоа Әрмәнистанейә диwанида дәстбь хәвәрдане эздикийә ьәрр’о бун, т’әшкиләте щьваки вәбун, к’оме бәдәwәтие т’әшкилбун…

П’ела бона дасәкьнандьна наве эздиа Әрмәнистанеда дәстпебуйи

бәлайи чawa ль щьмьӧрйәте советиейә бәре, ьса жи- ль дьниаебу, мәсәлә, пәй Әрмәнистанер’а наве мьләте эздиа ьса жи Гӧрщьстане у Урьсетеда ьатә дасәкьнандьне.

Хәвәре чәтьн

1.**Сәрдәwран**- wә’де т’әзә
2.**Сәржьмар**- ь’әсавкьрьна бьнәлиа, щьмә’те
3.**Балк’ешьн**- ь’әwаск’арьн
4.**ЩӘШС**- Щьмьӧрйәта Әрмәнистанейә Шewрейә Сосиалистие
5.**Щьваки**- нә диwани

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ьиньн у гьликьн
2.Сала 1922-а Әрмәнистанеда чьqа эзди ьәбун?
3.Сала 1926-а Әрмәнистанеда чьqа эзди ьәбун?
4.Сала 1936-а дәрьәqа эздиада у ль к’ӧ чь ьатә ньвисаре?
5.Сала 1989-а дә’wа бона дасәкьнандьна наве эздиа бь сәрк’араиа к’е дәстпебу?
6.Сала 1989-а Әрмәнистанеда чьqа эзди дьман?
7.Пәй дасәкьнандьна наве эздиар’а, сәва эздиа ьди чь мәщал вәбун?
8.К’ьтевоке дәрьәqа ь’әсавкьрьна бьнәлыиада дәстхьн у бьхуньн

EZDIKI.COM

Авасе Ә’ли (1939-2010)

WӘЗИР У QAЗЕ

(поэм)

Пешк’ьлам

Ах, хазла мьн wи бәндәйи, к’е ве дьне баш дәрбазкьр,
Ах, хазла мьн ль wи хорти, к’е ь’ӧвәкә баш хьлазкьр,
Ах, хазла мьн wи исани, к’е хьрави бәнда нәкьр,
Ньфьр’, э’т’и wи сәрр’әши- к’е йа нәдити т’ьм гьликьр.

Бәндә ћәйә- әw меванә ль ве дьнйа бошә-бәтал,
Р’ожке ћәйә-сах дьгәр’ә, р’ожке мьри- дәрдьхьн ьж мал,
Нав щьмә’те т’ьм те готьн- кьрне wийә qәнщ у хьрав,
Йан херхазвә, йан- пьзмамвә, йан жи- ћ’әлал- де у бав.

Бәндә ћәйә- шöхöле хьрав т’әне хwәр’а дькә п’ешә,
Чь дьхwәзә, öса дькә- чawa aqле wи бьгöвешә,
Чawa Бәк’ьр- Зиане, Мәме ћәрдö р’ожке кьрнә ч’ә’л,
Йан жи- К’әрәм- Wәзир, Qазе- ћәрд жи көштьн пе дәрба тә’л.

Дә, гöьдаркьн, бәнде сәрр’әш, ве поэма сәр к’аг’әзе,
П’ьр’ щәфа дит шайире щаћьл- ћ’әта хәт бь хәт да р’езе,
Wәки К’әрәм р’әш-мышоткьр- ә’мьре Wәзир, бәхте Qазе.

Хәвәре чәтьн

1.**Бәндә**- вьра- мәрьв
2.**Ћ’öв**- ћ’ьзкьрьн, әвинти
3.**Сәрр’әш**- мәрьве садәр’а дьвежьн
4.**Бәк’ьр-** сьфәтәки бәйт’-сәрћатйа “Мәм у Зин”

Пьрс у пешданин

1.”Пешк’ьлам”-е әзбәркьн у бежьн
2.Чь ә’франдьне Авсасе **Ә**’ли ьж дәрсхане дәрбазбуйи тенә бира wә?
3.”Пешк’ьлам”-а поэме дәрћәqа чьдайә?

ЧӘНД К’ЬЛАМЕ ӘВИНТИЕ

WӘХТЕ ЗӘРИА МЬН НИШАНКЬРЬН

-1-
Wәхте зәриа мьн нишанкьрьн,
Дәре бьрина мьн вәкьрьн,
Бьрин т’ьжә xwe дькьрьн,
Дәрмана- ч’ар пе нәдькьрьн.
-2-
Дәрде дьла we чawавә?
Дьл к’афьрә, р’а пе навә,
Әшqа дьла бәталнавә,
Гәло, ь’але мьне чawавә?
-3-
Дәрде дьла кәс нәвинә,
Гәлә мәрийа дьзеринә,
Дьл, кö к’әте- ч’арә навә,
Дьл т’ö дина наь’әвинә.
-4-
Чь дарәкә р’әх гелида,
Ьәр бәлгәки сәрда си да,
Шәриә’т жи qәбулнакә-
Qиза ь’ьвәдә сали бьди мере бида.

-5-
Чь канинга qыщ-qыщи,
Щоте кәwa ле хәр’ьщи,
Xwәзла мьн wи хорти бейә-
Ч’ә’ве xwә гәр’анд, дьле xwә зәwьщи.
-6-
Wи зьнари т’әqә-т’әqә,
Мьн гöл чьни, тә кьр баqә,
К’е дитийә, к’е бинайә- көр’ап сәр qизапе бьйә ашьqә.

МӘГРИ

-1-

Мәгри, мәгри, мәлувинә,
Бәләк ч’ә’ва ћесьра сәр сурәте сорда нәбаринә,
Хёде р’ә’мә, әла жь мьн у тәр’а к’әримә.

-2-

Әзе чумә Ь’нт’ава шәwьти- ћәрчар мале т’ьрка:
Шәвава мьн т’әви qиз у буке адәма хwә фьрьканд,
Бьра де у баве мьн хере, wайе qә нәвиньн,
Сәва мале дьнйальке, чәнд зер’әка,
Чawa әз нәдамә хорте к’әсиви мал дь гёндда-
Чардә сали вьрда дьле мьн теда ћәбу,
Сәва мале дьнйальке әз дамә кёр’е дәwләти,
Шьндое мера, wәки кавле гёндада бьвә хәлайа мера, кәсәке накә бәр голька.

Мәгри, мәгри, ћесьра нәбаринә,
Хёде р’әмә, әла к’әримә.

-3-

Әзе чумә Ь’нт’аба шәwьти- ћ’әрчар мале р’езе,
Мьне бала хwә дае, шәвава мьн т’әви qиз у буке адәма ль бьндаруке сәкьнийә ль сәр фезе,
Дә бьра де у баве мьн п’ор’кёр’е хере, wайе нәвиньн,
Әз нәдамә хорте к’әсиви мал дь гёндда, сәва мале дьне, дьнйальке,
Чәнд зер’әка әз дамә кёр’е дәwләти, к’оти, шьндо,
Әз п’ор’кёр’а Хwәде qёт’арнакьм бьк’әвмә нава щи у бә’лгиа,
Арк’олке тәндуре нав синг у бәре мьн п’ор’кёр’а хwәдеда т’опдькә бәлг’әм-гилезе.

Р’ЬЗГАН

-1-
Р’ьзган го: “Сәйре, мьн хәwнәк дийә:
Qödуме чоке мьн шькәстийә”.

-2-
-Р’ьзгано, wәрә, әзе ь’әwша мала баве хwә гезикьм,
Tö хәwна хwә бежә, әзе шьровәкьм.

-3-
Го: “Мьн ди дарәкә сьпьндаре дәре мала баве тә шин буйә,
Мьн ле ньһер’и: щотә тәйре сьпи ль сери п’әв шабунә,
Щотә ч’ьqе we шькәстийә.

-4-
Го: “Шаиша мәк’шин, Р’ьзган, qörба,
Дара сьпьндаре бәжна мьнә,
Ч’ьqле шкәсти гölие мьнә,
Тәйре сьпи- әз у төнә”.

-5-
K’ömьрлие ь’әвт р’ожа бу дә’wat,
Р’ьзган, qörба, сьйарнәвә.
Гава сьйарбу, Р’ьзгане мьн дәрк’әтә дәрва,
T’әсәлийа ьәwe кьр,
Леньһер’и- бари бәрфәк нәрмә,
Р’е у дьрбе мьн у Р’ьзгане мьн гьртьн нола ч’әрмә,
Ощани Сә’до неч’ирванә
We бе- мьн у тә шькәвта П’азьриеда бьвинә,
We тә бьköжә, мьн- бь сәрда,
Qиз у буке K’омьрлие сәр мәр’а бьсәкьньн- чьqа шәрмә.

Хәвәре чәтьн

1.**Зәри**- қиза бәдәw, п’ор’зер’ин
2.**Шәриә’т**- қьраре сөрмание
3.**Қьщқьщи**- фурдайи
4.**Хар’ьщи**- дәрбазбуйи.
5.**Әла**- Хwәде
6.**К’әрим**- р’ә’м
7.**Ь’нт’ав**- йан жи- Ә’нт’ав, wаре эздиайи жийине буйә, к’ижан щә’нуба Т’ьркиа иродайә. Готна пеше эздиа, е кө Т’ьфаqа Советиейә бәреда дьман, әw ьж Ә’нт’аве дәрбази ви али бунә
8.**Шьнод**- мере т’ьм малда р’удьне, мал дәрнак’әвә, к’әсивә, бәләнгазә
9.**Бьндарук**- қьрарбу, бәре дьчун, бьн дарәкә к’ьвш бәрәвдьбун, шадьбун, говәнд дьгртьн
10.**Қөт’арнакьм**- хwәр’а навиньм
11.**Арк’олк**- е бәр к’ура эгьр дьхәвтә
12.**Бәлг’әм**- т’ука wәхта нәхwшие
13.**Қөдум**- вьра- қәwата чока
14.**Дара сьпьндаре**- щур’әки дара бәрдиейи р’әнге сьпи
15.**Шайиш**- хәм, хәмхөри
16.**К’өмьрли**- наве гөндә

Пьрс у пешданин

1.К’ьлама “Wәхта зәриа мьн нишанкьрьн” әзбәркьн у бежьн
2.К’ьламеда дәрһәqа чьда те стьране?
3.Wә к’ьлама “Wәхта зәриа мьн нишанкьрьн” бьһистийә?
4.К’ьлама “Мәгри” әзбәркьн у бежьн
5.Ә’нт’ав ль к’өйә у чьма те биранине?
6.Т’әхмина wә, к’ьлама “Мәгри” к’и давежә сәр к’е?
7.К’ьлама “Р’ьзган” әзбәркьн у бежьн
8.Стьрана “Р’ьзган” дәрһәqа чьдайә?
9.Бь р’адиое к’ьлама “Р’ьзгано” wә бьһистийә?

EZDIKI.COM

ХЕРХWӘЗИА ЩЬМӘ’ТЕ ЭЗДИА У ӘРМӘНИА К’ЬЛАМЕ ЭЗДИКИДА

(п’ара пешьн)

Хачатур Абовйан

Херхwәзиа щьмә’те әрмәниа у эздиа ьж к’урайа дәwьр у зәмана те, дәрһәqе к’ижанеда избати гәләкьн у әw херхwәзи т’ö wәхта бәqәмнәбуйә у кемаси нәһатйә сәр we. Дәрһәqа херхwәзи у щинартиа эздиа у әрмәниада гәлә фькьрдаре әрмәни ньвисаре хwәда сальх ьштьнә, awa мәсәлә, фькьрдаре щьмә’та әрмәниайи нав у дәнг, ь’имдаре ә’дәбйәта әрмәнийә ашхарһабаре (бь дьнйальки) Хачатур Абовйан ә’франдьна хwәйә “Эзди”-да, wa дьньвисә: “Т’әв т’ö мьләтәки щинаре хwә әw ьса мәһ’кәм гьредайи нинь, ьса т’әвайи ә’мәлнакьн, чawa әрмәниа, к’ижана әw навдькьн бьра” .

Хачатур Абовйан ве щömлева гьредайи, сальхәкә wa дьдә: “Чawa йәки шә’дә гьлидькә, лап ван ахьриа **Мирзә-аг’айе** аг’е эздиа у к’әшиш **Полойе** әрмәни ә’щеве хörтие у ә’фатие нәбинайи данә к’ьвше. Сала 1828-а ьында кәла Р’адоване, ьж **Мусьле** нә дур, ьәр йәк бь эла хwә незики ордиа ьж т’ьрка у к’örда т’әшкилбуийә 30000-е дьвә у бь п’арә’скәре хwәйи ч’ук бawәрбькә т’әмамиа ордие т’önәдькә…’’

Ньвиск’аре әрмәни ьса жи к’ьлама “**К’әшиш Поло**” сәва ньсла ьштйә, феза к’ижанеда ньвисарә: “Стьрана эздикийә мерхасие- дәрһәqа шәр’е мьqабьли Шех-Qасьме кьрида”.

Х. Абовйан дәрһәqа ве к’ьламеда насиа wa дьдә: “Эзди дәрһәqа ви шәр’е нав-нишанда ьса жи ве йәке гьлидькьн. **Әw Шех-Qасьм,** wәки ьәлана бьдә сörмане хwә у wана р’öь’даркә, ьса жи пешда ә’ламдькә, wәки ь’әркә дәф бе лехьстьне у бор’иа ә’скәрие бе бьһистьне, демәк т’әмамиа кәла у бәдәне эздиа хwәбәр we бат’мишвьн, ь’мбаре гәнме wan we т’önәвьн, у ьма wәхта бангина пешьн гьште бьк’әвнә сәр чока у wәки дьн. Бь ь’әсавһьлдана we qәwмандьне, ьәр эздик наве **Мирза-аг’айе** аг’ае эздиа у к’аьана **Пог’ос,** к’ижани әw навдькьн **К’әшиш- Поло,** бь к’öбари биртиньн. К’ьлама жорготи ьма бь wи нави жи ьатйә сewьрандьне”.

Ле ньһа т’әрщмәкьрьна к’ьлама “Кәшиш-Поло”, wәки к’ьтева Хачатур Абовйанда ьәйә, әм хәвәр бь хәвәр т’әрщмәкьн:

Р’адованеда кари шиндьвьн,
Ӏәспа **Мирзә-аг’а** дькә ӏ’ир’әӏ’ир’,
К’әшиш-Поло ль Шех-**Qасьме** кьрә гази:
“Мьн ордиа тә qьр’кьр,
Мьн сәре си дәwреше бь р’ьма сильӏ’буйи лехьст”.

Ӏьнда **Р’адоване** ч’әм дьк’ьшә:
Ордиа **Шех-Qасьме** wева дәрбазбу.
Мирзә-аг’а у **К’әшиш-Полойе** хӧрт
Ль wи кьрнә гази: “Мә ьж wә
Ӏ’әзар сьйар данә бәр р’ьма”.

Р’адованеда баг’е тьрйа ӏәнә,
Ордиа **Шех-Qасьме** к’әтә wьра,
К’әшиш-Поло дәй ль wи кьр:
“Сәре wә сәва мә сәре пивазанә”.

Доланеда ьежир шиндьвә,
Шуре **Мьч’о** бь зьнщире гьредаийә:
Мьч’о кьрә гази: “Хwәде шә’дәйә,
Хӧрте мьн, бьре мьн,
Р’ьме мә ьурдәхаши бунә,
Кәвәр-ьәстәйе qьрма п’ышьринә.
Шура бьгьрнә хwә
У пышта мала мә бьгрьн.
Мьч’о р’акьнә п’ьйа.
Әwи бь к’осә мьсьри р’өӏ’даркьн,
Wәки к’афьр cawe бык’шинә
У мә нәгрә”.

Дәрьәqа Шех Мьч’о у К’әшиш Полода ьса жи чәнд шахе к’ьлама “Шех Мьч’о” ьәнә, к’ижанада, фә’мдарийә, дәрьәqа т’ьфаqдариа щьмә’те эздиа у әрмәниада жи те стьране. Awa шахәк:

МЬЧ’ОЙЕ ШЕХ И’ЙСАЕ

Мьч’ойе Шех И’йсайе

-1-

Ћəwарə, баво, ћəwарə,
Бьрао, ћəwарə,
Дае, ћəwарə, ћəwарə,
Нə бəрфə, нə баранə,
Нə мьжə, нə думанə,
Нə ə’рдə, нə ə’зманə,
Шəр’е эздиа, ван р’омйанə,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дəлане бəр ч’ə’ве мьн буйə мьж-думанə.
Шəр’ хwəш кьрийə Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ћ’əвт бьранə.
Ах, гьдино, шəр’е Дəлане шəр’əки же гьранə,
Хwəде мери Хwəдева ə’йанə-
Шəр’ хwəш кьрийə Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ћ’əвт бьранə,
Хwəде мери Хwəдева ə’йанə, Мьч’ойе Шех И’йсайе весве кöштйə 300 мəле р’омйайə хwəйк’ьтевə, хwəйqöранə.

-2-

Ћəwарə, баво, ћəwарə,
Бьрао, ћəwарə,
Дае, ћəwарə, ћəwарə,
Нə бəрфə, нə баранə,
Нə мьжə, нə думанə,
Нə ə’рдə, нə ə’зманə,
Шəр’е эздиа, ван р’омйанə,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дəлане бəр ч’ə’ве мьн буйə мьж-думанə.
Шəр’ хwəш кьрийə Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ћ’əвт бьранə.
Дəлана шəwьти дьньћер’ьм- we гəзгəзкə,
Мьч’ойе Шех И’йсайе се дəнга кьрə гази, гот: “Заде, хайинга бьре хwə кьриви, р’авə, мə’нəгийа бьре хwə мəћ’əскə”.
Мьч’ойе Шех И’йсайе кьрə гази: “Гəли лawке анqосйа, дə, ћун лехьн, мьне весве жекьрйə сəре чарсьд мəле р’омйайə сəрбьк’əскə”.

-3-
Ћəwapə, баво, ћəwapə,
Бырао, ћəwapə,
Дае, ћəwapə, ћəwapə,
Нə бəрфə, нə баранə,
Нə мьжə, нə думанə,
Нə ə'рдə, нə ə'зманə,
Шəр'е эздиа, ван р'омйанə,
Ах, гьдино, ч'ьйае Дəлане бəр ч'ə'ве мьн буйə мьж-думанə.
Шəр' хwəш кьрийə Мьч'ойе Шех И'йсайе- ч'уке ћ'əвт бьранə.
Ах, гьдино, wəзе Дəлана хопан дьньћер'ьм- we к'ьмкор'ə,
Весве к'афьр Бəшо бьн Мьч'ойе Шех И'йсаеда нор'ənор'ə,
Хwəде, мере Хwədева ə'йанə, весве Мьч'ойе Шех И'йсайе кöштийə пенсьд мəле р'омиайə сəрбьп'ор'ə.
-4-
Ћəwapə, баво, ћəwapə,
Бырао, ћəwapə,
Дае, ћəwapə, ћəwapə,
Нə бəрфə, нə баранə,
Нə мьжə, нə думанə,
Нə ə'рдə, нə ə'зманə,
Шəр'е эздиа, ван р'омйанə,
Ах, гьдино, ч'ьйае Дəлане бəр ч'ə'ве мьн буйə мьж-думанə.
Шəр' хwəш кьрийə Мьч'ойе Шех И'йсайе- ч'уке ћ'əвт бьранə.
Ах, гдино, wəзе Дəлана кавьл дьньћер'ьм- we бь ћ'ьзə,
Мьч'онге Шех И'йсайе сьйаре Ч'ич'əка делгəвəзə,
Весве ль ə'р'афе ве мəйдане Мьч'ойе Шех И'йсайе бьриндарə, ах, хуна сор бəр саqе сапокар'а, ча дьбəзə?
Мьч'ойе Шех И'йсайе кьрə гази: "Гəли lawке анqосйа, дə, ьун лехьн, мьн весве жекьрийə сəре шəсьд мəле р'омийайə бəрмьразə".
-5-
Ћəwapə, баво, ћəwapə,
Бырао, ћəwapə,
Дае, ћəwapə, ћəwapə,
Нə бəрфə, нə баранə,
Нə мьжə, нə думанə,
Нə ə'рдə, нə ə'зманə,

Шәр’е эздиа, ван р’омйанә,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дәлане бәр ч’э’ве мьн буйә мьж-думанә.
Шәр’ хwәш кьрийә Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ь’әвт бьранә.
Мьч’ойе Шех И’йсайе Хwәде ьышти,
Р’ишие шә’ре, мәрт’ала пола жер’а бунә бән у пышти,
Дә, весве шурәк Мьч’ойе Шех И’йсайе данә, орт’а мәйдане буйә минани мә’рәки нивкӧшти.
-6-
Ьәwарә, баво, ьәwарә,
Бьрао, ьәwарә,
Дае, ьәwарә, ьәwарә,
Нә бәрфә, нә баранә,
Нә мьжә, нә думанә,
Нә ә’рдә, нә ә’зманә,
Шәр’е эздиа, ван р’омйанә,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дәлане бәр ч’э’ве мьн буйә мьж-думанә.
Шәр’ хwәш кьрийә Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ь’әвт бьранә.
Wәзе Дәлане дьньһер’ьм- кәвьре шинә,
Кәсәки хере, хӧдан т’ӧнинә,
Щавәке дахә К’әшиш Полор’а,
Бе: “Кәшиш Поло, мальк тә хьраввә, ощах тә корвә: ишәв се р’ожә, се шәвә мawизәра дәсте Мьч’онге Шех И’йсайеда ль ә’р’афе мәйдане ь’нгьр’ийә: нә дьт’әqә, нә- дькә дәнгә”.
К’әшиш Поло кьрә гази, го: “Гәли эздийа, сәре хwә р’әш-мышоткьн,
К’и бәре хwә бьдә шәр’е Дәлане, бәр ч’э’ве wи дьвә мьж у думанә”.
-7-
Ьәwарә, баво, ьәwарә,
Бьрао, ьәwарә,
Дае, ьәwарә, ьәwарә,
Нә бәрфә, нә баранә,
Нә мьжә, нә думанә,
Нә ә’рдә, нә ә’зманә,
Шәр’е эздиа, ван р’омйанә,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дәлане бәр ч’э’ве мьн буйә мьж-думанә.
Шәр’ хwәш кьрийә Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ь’әвт бьранә.
К’әшиш Поло кьрә гази: “Ах, бьрано, wәзе Дәлане дьньһер’ьм- we бь wарә,
Дә, гәли эздиа, ьуне хwәкьн, ль хwәдекьн,

Ӏуне сәре Эздиде хwәйи Соркьн,
Ӏуне Шәмсе хwәкьн,
Ӏуне ощахе шех у п’иракьн,
Ӏуне пыпта Мьч’ойе Шех И’йсайе бьдьнә дарәк- дара чьнарейә,
Ӏуне шуре ӏешин бьдьнә дәсте ль р’астейә,
Мәрт’ала пола- бьдьнә дәсте ль ч’әпейә,
Бьра ә’скәре р’ома р’әш бе, дәрбазвә, ч’ә’в Мьч’ойе Шех И’йсайе к’әвә, же бьк’шинә тьрсе у хофейә,
Бьра бежә: “Мьч’ойае Шех И’йсайе хwәшә, р’убаре ль дьнейә”,
Ӏ’әтани ӏесире эздихане дәрбаздьвә жь авейә”.

Ӏәwарә, баво, ӏәwарә,
Бьрао, ӏәwарә,
Дае, ӏәwарә, ӏәwарә,
Нә бәрфә, нә баранә,
Нә мьжә, нә думанә,
Нә ә’рдә, нә ә’зманә,
Шәр’е эздиа, ван р’омйанә,
Ах, гьдино, ч’ьйае Дәлане бәр ч’ә’ве мьн буйә мьж-думанә.
Шәр’ хwәш кьрийә Мьч’ойе Шех И’йсайе- ч’уке ӏ’әвт бьранә.

Хәвәре чәтьн

1.**Бәqәмнәбуйә**- кемаси нәӏатйә сәр
2.**Мәӏ’кәм**- qәwин
3.**Ә’мәлнакьн**- шöхöл, хәвате накьн

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ӏинвьн у гьликьн
2.Дәрӏәqа херхwәзиа щьмә’те эздиа у әрмәниада Хачатур Абовйан чь ньвисийә?
3.Дәрӏәqа шәр’е сала 1828-ада чь те гьликьрьне?
4.К’ьлама “Мьч’ойе Шех И’йсайе” әзбәркьн у бежьн
5.Wә к’ьлама “Мьч’ойе Шех И’йсайе” бьӏистийә?

ХЕРХWӘЗИА ЩЬМӘ’ТЕ ЭЗДИА У ӘРМӘНИА К’ЬЛАМЕ ЭЗДИКИДА

(п’ара дӧда)

Щангир аг’а у Андраник п’аша

К’ьламе , wa готи, сьрйа дӧда, wәки wанда дәрьәqа херхwәзи, ьәвк’ариа эздиа у әрмәниада те стьране, е зәмане шәр’е ь’әмдьниаейи пешьньн, чахе р’ома хайин пәй ьса жи эздиа у әрмәниа к’әт, wәки к’ока wан бьqәлинә у wана ьж щи у мьск’әне wан р’aqәтинә. Wи зәманида жи эзди у әрмәни р’абунә хирәта ьәвдӧ. Стьране wи зәманида хазма наве мерхасе эздиа у әрмәниайә мьләтие- Щангир аг’а у Андраник п’ашада тенә ьылдане у биранине, ьса жи пәсне мерхаси, ә’-фатиа wан те дайине..

АНДРАНИК П’АША

(шахе йәке)

-1-

Дайе, диләке Диләмане, Сисәмане к’әтьмә дәве р’еда,

Сәре мьн бь гори, Андраник п’аша весве жь мал сьйарбу, mawизәр ьылда, хач, медале xwә гьреда,

Се дәнга кьрә гази: “Сероп’, Сӧмбат, Аршак, дә, ьун баве мьн кьрьвьн, чевьн, че бьхәвтьн, мьне к’аг’әзәке ньвисийә, дә, ьун сьйарәки сьйаркьн, бьшиннә Аг’барана шәwьти Щангир Аг’а- баве Бавор’а, бе: “Щангир Аг’а, Xwәде мала тә авакә, әзе wәлате Суние… мьне щawәкә нәвхерие бььистийә, дә, тӧ зу бькә, бьләзинә, сальха, дьве- “Ьесире эздийа у фьла майә дәсте кӧр’е Бәдьрхан бәге- зәлулиеда”.

Дә, бажо, баве Баво, бажо,

Йәqин шәр’ә, дәрәнгә.

-2-

Дайе, диләке Диләмане, Сисәмане бьнььер'ә qöнт'ара ч'ьйе,

Сәр мәр'а тейә дәнге т'опа, пьлимота, бьнәт'ара мәда тенә qирч'иние ә'йнәлие,

Андраник п'аша се дәнга кьрә гази: "Сероп, Сьмбәт, Авак, Аршак, баве мьн кьрьвьн, чевьн, че бьхәвтьн, мьне к'аг'әзәке ньвисийә, дә, ьун сиарәки сьйаркьн, бьшиннә Аг'баране, Щангир Аг'а, баве Бавор'а, бе: "Хwәде мала тә авакә, дә, тö зу бькә, бьләзинә, мьне щаwәкә нәвхерие бььистийә, дьве: "Ьесире фьла у эздиа майә Сәрдәрәбата шәwьти- дәсте Бәдьрхан бәге- зәлулие".

Дә, бажо, баве Баво, бажо, йәqин шәр'ә, дайе, шәр'ә, шәр' гьранә,
Шәр'е мә, щәлалйанә,
Әва щара- щара чаранә,
Сәре мьн бь гори- Щангир Аг'а орди ьозанә,
Андраник п'аша кölилка донздә дәwләтанә.

Зәмане шәр'е ь'әмдьниаейи дöда әwләде щьмә'та мә ьса жи к'ьлам сеwьрандьн, к'иажн к'әсә нә дәрьәqа ьәвк'ариа щьмә'те эздиа у әрмәниадабун, к'ижанада пәсне мерхасиа Андраник п'аша у әwләде щьмә'та әрмәниайә дьн дььатә дайине, е кö бунә пешәwьти у щәфак'еше мьләте хwә. Ь'әwаск'арә, wәки әв к'ьлам дәнгбежиа щьмә'та әрмәниада т'ьнәнә. Чь жи ьәвә, сайа ван к'ьлама, дәнгбеже щьмә'та мә мела щьмә'та әрмәниа, әwләде wейә шәр'к'ар у хöрт кьрьнә.

(гот- Шöкöре К'әрәм(1928-2007)

АНДРАНИК П'АША

(шахе дöда)

-1-

Ьәй, леле, wайе, ьәй, ла, ле wайе, эле, дайе,
Андраник п'аша Р'әwане дәрк'әт, бәрфе дайе,

Дә, we ажотйә Wәзӧрма шәwьти- сәр qәзиайе, qәдайе,
Дә, we се дәнга qӧмандаре р’оме кьрә гази:
“Дә, т’ьвьнга герман, к’ӧчучапе дайнә- wәрә р’айе,
Мьне весве ь’әзар ь’әвсьд мере тә кӧштьнә, ньви дил гьртьнә, ь’әрч’ке майин к’әрба xwә авитьн чәме П’айе”.
-2-
Ьәй, ле, wайе, ьәй, ла, ле, wайе, Андраник п’аша Wане дәрк’әт, дажо, дьләзинә,
Пенсьд сьйаре Сасуне мусени, ч’әк-сильь’ә xwәр’а тинә,
Се дәнга кьрә гази: “Мушех, Авак, Аршак, баве мьн кьрьвьн, чевьн, че бьхәвтьн, мьне иро бәри ь’әзар ь’әвсьд сьйаре р’оме дайә, ле qәтандьнә тәнг ь зинә,
На, wәлә, әме иро сәре xwә дайньн- бона динә”.
-3-
Ьәй, ла, ле wайе, аг’ао, әзе чумә Әзрӧма шәwьти кани, кани,
Дәнге т’ьвьнга Андраник п’аша ә’рд-ә’зман т’әв ьылани,
Сӧмбәт п’аша се дәнга qӧмандаре р’оме кьрә гази, го: “Мьн говәка дине тә р’әзилкьро, чawa Андраник п’аша сәд сьйарава бәри ь’әзар ь’әвсьд сьйаре тә дайә, нава дӧ сәь’әта шәьәре Әзӧрме дәрани”.

(Гот- Шӧкӧре К’әрәм(1928-2007)

Ч’ИАЕ QӘТ’ӘWИНЕ

-1-
Пәйайо, пәйайо, ч’ьйайе Qәт’әwине бьньер’-щәw, ьа, щәw, кани,
Ишәв эварда дәнге т’ьвьнга Мушех, Ар’ак’еле бьра ә’рд, ә’зман т’әв ьылани,
Дә, we шәр’ә, шәр’ гьранә, мер тенә кӧштьне,

буйә к’афрьстани,
Мушех се дәнга кьрә гази: «Авак, Ап’рик, Ар’ак’ел, Ћованес, баве мьн кьрьвьн, дә, ћун чевьн, че бьхәвтьн, мьне иро р’о нава р’оже гöләке Ә’вдьлбари- кöр’е Ә’вдьлбаqи, дайә, хенщь се жьна, ћ’әйфа Ћованесе бьра дәсте xwә ћылани”.

Бьрано, бьрано, бьрано,
Дә, wәрне, wәрне, кöр’о, фидайинә, фидайинә,
Т’ьвьнге мылда мусенинә,
К’әтьнә бәнда аше Ап’рик, кöштьна wана ћәйә, р’әва wан т’öнинә.

-2-

Дә, wәрә, бьрано, пьзмамо, кöр’апо, весве чьма ч’ьйайе Qәт’әwине манә т’әне?
Бьрано, әзе ч’иайе Qәт’әwине дьньћер’ьм- дићари щәwе, ћа, дићаре щәwе,
Мушех, се дәнга кьрә гази: «Авак, Ар’ак’ел, бьрано, нә wә дьгот: “Р’оже ог’ьрме гьран әм гöле давежьн- шашнакьн ч’э’ве кәwе».
Авак, Ар’ак’ел се дәнга кьрнә гази, го: «Мушехо, тә мал хьраввә, иро се р’ожә, се шәвә- э’скәре нәфаме дора мә гьртийә чарә-чарнькалә, заре дәве мә нагәр’ә бь т’ибуна, qöдуме чока мә нагәр’ә бьрчибуна, ч’э’ве мә набьр’ә нишане т’ьвьнге, дöп’а- хәwa шәве».
Ах, дә, бьрано, бьрано,
Дә, wәрне, wәрне, кöр’о, фидайинә, фидайинә,
Т’ьвьнге мылда мусенинә,
К’әтьнә бәнда аше Ап’рик, кöштьна wан ћәйә, р’әва wан т’öнинә.
Wәрне, wәрне, wәрне.

-3-

Пәйайо, әзе Qәт’әwина шәwьти к’әтьмә к’аша, ль ван к’аша,
Мушех се дәнга кьрә гази: «Авак, Ар’ак’ел, Гапрел, дә, ћун баве мьн кьрьвьн, ћун р’авьн, qәләчиа мә гьредьн, педа-педа нави аша,
Ћун нәкöжьн к’әсив-к’усива, ћун бькöжьн дö qöмандара, дö онбашийа, дö бинбаша,
Дә, wәхта ћәwара мә бе кәке Сömбәт- Сероп п’аша».
Дә, бьрано, бьрано, чьма весве ч’ьйайе Qәт’әwине ман (т’әне) бе пьшмери?

Дә, wәрне, wәрне, wәрне, фидайинә,
Т’ьвьнге мылда мусенинә,
Мерхасьн, ћажә сәре xwә ниньн,
К’әтнә бәнда аше Ап’рик, кöштьна wан ћәйә, р’әва wан- т’öнинә.

(Гот- Шöкöре К’әрәм(1928-2007)

Дәрһәqа херхази у достиа щьмә’те эздиа у әрмәниада к’ьлам ьса жи һана мәда һатьнә сеwьрандьне, чахе щьмә’та әрмәниа бона Qәрәбаг’а Ч’йа у хwәйкьрьна ах у т’опраха хwә дә’wa һәq кьр, ле т’ьрке адрбещани мьqабьли щьмә’та әрмәниа дәстбь шәр’ у щир’аqәтандьна әрмәниайә ьж щи у мьск’әне wан кьрьн. Фә’мдарийә, wәки хазма р’оже охьрме гьран щьмә’та эздиа нькарбу һечхәм бьма. На хер, щьмә’та мәйә шекьрдар, бь сәрк’ариа әwләде щьмә’та эздиайи песәкьни-Ә’зизе Ә’мәр, диса пьшта щьмә’та әрмәниа сәкни: бь сәда әwләде щьмә’та эздиа, бь р’ебәриа Ә’зизе Ә’мәр, к’әтьнә э’р’афе мәйдне, wәки мьqати ах у т’опраха щьмә’та әрмәниавьн. Wи шәр’ида бь дәһа әwләде щьмә’та эздиа жи сәре хwә данинә ах у бәре сар, бе сәр у бәрат’ә ьндабун у бьриндар, сәqәт-суqәтбун…

Wан р’ожа жи дәнгбеже мә к’ьлам авитнә сәр ә’фатиа әwләде щьмә’та мә, т’ьфаqдариа һәрдö щьмә’те бьра- эздиа у әрмәниа, awa мәсәлә, к’ьлама “Шәр’е Ерасхе”, wәки wан р’ожа һатә сеwьрандьне:

EZDIKI.COM

ШӘР’Е ЕРАСХЕ

-1-

Ч’әме Әрәз тейә ләмә-ләмә,
Эварда сәр кавла гӧнде Ерасхеда гьртйә щәрда ә’щәмә,
Ә’р’афе мәйдане хун дьк’ышә- wәкә ч’әмә.

-2-

Ә’зизе Ә’мәр- баве Сәһ’ид, ьж Р’әwане,
Дькә гази: “Гәли бьра, иро р’авнә мәйдане,
Әм гәрә сәре хwә дайньн бона р’ьһ’ина Әрмәнистане”.

-3-

Ч’әме Әрәз we дьк’ышә хӧлә-хӧлә,
Севдине Ә’ли дькә гази, дьве: “Ә’зиз, баве мьн кьрьви, бьдә сәр хwә хорте эздиа, чәнд қәбилә,
Пышти Хwәде, нәфәре эздиа әме гӧнде Ерасхе дәсте дьжмьн дәрхьн ьесир, дилә”.

-4-

Ч’әме Әрәз we дьк’ышә- доре гәзә,
Гӧнде доре т’әмам гьртйә бах у р’әзә,
Ә’зизе Ә’мәр дькә гази: “Гәли эздиа, иро ә’щәм ьлдьн ь’әйфа кәвн у т’әзә”.

-5-

Ве бьһаре гönде Ерасхе гьртйə чəнгə,
Ə’зизе Ə’мəр ль Омəр, Ə’ло, Сəһ’ид, Гар’ник дайə дəнгə:
- Баве мьнвьн, чевьн, че бьхəвьтьн, иро эздиа, əрмəниа дəрхьн дəре тəнгə.

-6-

Сьвəбу, бəре сьве ль мə чал бу,
Дəнге ч’əк-сильһ’е эздиа, əрмəниа һəвдö лалбу,
Щəрда ə’щəма ə’р’афе мəйдане беп’əргалбу.

Хəвəре чəтьн

1.**Һəвк’ари**- к’ар, шöхöле т’əвайи
2.**Мьск’ən**- щие буйине, жийине
3.**Диләман, Сисəман**- щие жийиненə, wəки Т’ьркиаедабунə
4.**Сероп’**-Сероб, **Сömбат**-Смбат, **Авак**-Аваг, **Мушх**-Мушег’, **Һованес**-Һовһаннес
5.**Суни**- wаре жийине
6.**Йəқин** (eқин)- бешьк, ə’сəйи
7.**Диләк**- лавайи, лавайикьрьн
8.**Qöнт’ар**- бəрп’ал, бəдəна ч’ьйе
9.**Ə’йнəли**- щур’əки т’ьвьнгейə
10.**Щəлали**- qəбиләкə к’öрдайə
11.**Орди һозанə**- ə’франдаре ордиейə, qömандарə
12.**Wəзöрм, Əзрöм**- Ərзöрьм
13.**К’öчучап**- щур’əки т’ьвьнгейə
14.**Мусени**- щур’əки т’ьвьнгейə
15.**Qət’əwин** (Qərт’əwин)- наве ч’иаки, wəки ə’рде Т’ьркиаедайə
16.**Бəнд**- вьра- диwар, сур
17.**Нəфам** (нəфа’м)- ə’скəре р’оме
18.**К’аш**- р’ьйа гедукава дəрбаздьвə

19.**Онбаши**- сәрк’аре дәҳ ә’скәре р’оме
21.**Бинбаши**- сәрк’аре ҳ’әзар ә’скәре р’оме
22.**Ерасх**- гӧнде мәрза Әрмәнистанейә Араратейә, сәр синоре Нахищеванейә
23.**Лəмə-лəмə**- к’ъшандьна ава ч’ем
24.**Гəзə**- наве шинкаейә
25.**Чəнг**- мьж, думан
26.**Чал**- р’әнг-р’әнги, зәлал
27.**Беп’әргал**- т’әвҳәв, шәрпәзә

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ҳинвьн у гьликьн
2.Qәwмандьне к’ьламе “Андраник п’аша”, “Ч’иае Qәт’әwине”, е к’ижан зәманинә?
3. К’ьлама “Шәр’е Ерасхе”-да дәрҳәqа чьда у к’ижан зәманида те стьране?
4.Дәрҳәqа херхwәзиа щьмә’те эздиа у әрмәниада ьун ьди чь дькьрьн гьликьн?
5.Тек’ста к’ьлама “Шәр’е Ерасхе” әзбәркьн у бежьн

Р’ОЖНӘ’МА “ЗАРЙА ВОСТОКАЙЕ” (“ШӘВӘQА Р’ОҲЛАТЕ”) У Ә’РӘБЕ ШӘМО* ДӘРҲӘQА ЭЗДИАДА (сале 1920-1930-и)

Ћана диwана шеwреда дәрһәqа эздиа, ә’мьр у дәба wанда р’ожнә’ма “Зарйа Востокайеда” (“Шәвәqа Р’оьлате”) бь ә’франдариа Ә’рәбе Шәмо у ә’франдаре башqә-башqә мьqалә дәрк’этьнә, к’ижана иро жи балк’ешиа хwә ьнданәкьрийә у ьж гоше т’арихе у эт’нографие балк’ешьн.

Ћәжмара р’ожнә’мейә 602-ада мьqала Ә’рәбе Шәмойә “Нав эздиа” (Ьж мьqаләдаре мә) чапбуйә. Ьж к’ижане әм, щӧда готи, педьһ’әсьн: “Чәндәки пешда п’ара qәза Ленинаканейә 7-ада, гӧнде Ћ’әщихәлиледа, щьвата эздиа буйә, wәхта к’ижане wәк’иле ьж 13 гӧнда ћазьрбунә.

Ћәвале Межлумйан- сәдре щидәрәща к’аркьрьне, бь вәкьрьна митинге, готйә, wәки “ эзди, ћьмбәри мьләте Пыпqафqасиаейә дьн, пьрса мәдәнйәтеда ћәсавдьвьн е лапә пашдамайи. Лазьмә тә’рие у нәхwәндитие wеда бавежьн, бәрбьр’и ћьланина нәхwәндитиевьн…”.

“Паше к’елма дәрһәqа ћ’але Т’ьфаqа Советиейи орт’әмьләтие у ћӧнӧдӧр’и **бь зьмане эздики** ћатә бьћистьне”.

“Йәки.. эзди, пешда ћат у дьвежә, wәки лазьмә “qәльн”, йанифьротана жьна, бьднә ћьлдане, пәй к’ижанер’а бал мә ћ’әму тьште р’әћ’әтвә”.

Ћәжмара 610-ада qьса т’әв т’ә’лимчие коммәрк’әзиа Фьрqа Әрмәнистанейә Комунистие ћәвале Ә’рәбе Шәмо дәрк’әтийә, ьж к’ижане, мәсәлә, әм педьһ’әсьн:

“Эзди Әрмәнистанеда, ћ’имли, qәзайе Эчмиазине у Ленинаканеда дьминьн, ле к’ӧ ћәжмара wан **15 ћ’әзара** зедәтьрә.

Нав эздиа ћәр т’әне сәләфәк хwәндийә.

Т’әшкилкьрьна 8 мәк’т’әве ћьланина нәхwәндьне те тер’адитьне.

Нав жьне эздиа хәват ћьла ье нәћатйә кьрьне, а ләма жи … лазьмә гӧћдариа дьл бьдьнә сәр ве йәке”.

Ә’рәбе Шәмо

Ћәжмара 728-ада мьqала бь сәрньвисара “Конференса эздиа” дәрк’әтийә. Әм ьж ве сальхе педьһ’әсьн: “Нәһ’иа Тә’лине, йа qәза Ленинаканеда, конференса эздиайә нә фьрqәчиа хьлазбуйә. Wәхта конферансе 76 делегат ћазьрбунә, ьж к’ижан йәк- жьн. Делегата дәрһәqа ћьланина бәрмайе бәре- qәльн, кьрьна жьнәке зедәтьр, меркьрьна qизе нәгьћиштида, хәвәрдайә.

Ћәжмара р’ожнә’мейә 845-ада мьqала

Ә’рәбе Шәмойә “Гönде эздиа” дәрк’әтийә.

Awa чәнд п’аре we: “Бәри инглабе эздиа ә’мре к’очәрие дәрбаздькьр, хwәли кем бещәрдькьрьн.

Кемасиа гönде мәйә сәрәкә- әw нәхwәндитийә. Әw бь к’очәрие те шьровәкьрьне.

Нав **20.000 эздиа** 11 мәк’т’әв ьатьнә вәкьрьне, wанда 295 шагьрте кör’ у 16 шагьрте қиз ьиндьвьн. Дәрс бь зьмане әрмәни у **эздики** тенә дайине.

Ь’әвт ньқьтке ььланина нәхwәндьне ьатьнә вәкьрьне, к’ижанада 109 мәрьве гььишти, к’әсив… тенә ьинкьрьне.

Хәвата нав эздиа ван ахьриа дәстпебуйә, хәват ььла ье **сьстә,** ле, хöләсә, **ь’ьшйарбуна қиз-буке эздиа те т’әхминкьрьне”.**

Ьәжмара **879-**ада мьқала **А. К.-ә** “Эздие к’очәр” дәрк’әтийә, к’ижанеда, щöда готи ньвисарә: “Қәзайе Ленинакане у Эщмиазинеда wәкә **бист ь’әзар** … **эзди** щьвйанә, е кö ь’але ь’әвсудинәкьрьнеданьн. Хазма ь’але эздиа гьранә, е кö қәза Эчмизанинеда дьминьн. Гönде Қölибәглуе, Қьжла Сәйране, Қьжла Мә’ра, К’әләгәрхе у е дьнда қәлфе қәбиле эздие мәрза Қәрсе у қәза Сörмәлие, е кö ьж Т’ьркиае ьатьнә, сьт’арбунә.

Ь’але эздиа хазма ьавине гьрандьвә. Эзди- р’енщбәре ә’сли, шахе ч’ьйае Әләгәзейә беавда тенә қьр’е, чьмки ьж ч’әме Әрәз дәстпекьри ь’әтани синоре т’ьрка, ль к’ö әw дьжин, п’айе п’ьр’е сәр дьрежайа хәта ь’әсьни, ав у ч’ерә қәт т’ьнәнә.

Беь’әмди мәрьва пьрса дәрьәqа we йәкеда пешда те, wәки зозане Қафқасиаейә ә’йан-Аг’мьг’ане у Айрищийе, бьдьнә эздиа.

Зозане Аг’мьг’ане у Айрищие, wәки Нор Байазетеданьн, т’ам найнә хәвтандьне.

Ььлбәт, ьәжмара эздиа әwқаси нә мәзьнә, wәки әw т’әмамиа Аг’мьг’ане мьжулкьн: әм дьфькьрьн, wәки т’ьме мәщале ьәвә зозана, wәки сәва хәлқе ьасенә, ле сәва

эздиа фәсальн, бьдьнә эздие к’очәр. Бь т’әхмина мә, зозане дора ьәче Аqдаг’е, паше wape дора Qаниголе у майин дькарьн е ьсавьн.

Зедә нинә әм сәрда зедәкьн, wәки ль wан дәра, к’ижан ньһа эздиа мьжулкьрьнә, бона ьәр бьһöстә ә’рд дьвә һ’öщәт, у бь ви йан wи щур’әйи лазьмә дәрһәqа ве р’әwша эздие мьһащьрда бьфькьрьн”.

Һәжмара р’ожнә’мейә 906-ада диса мьqала Ә’рәбе Шәмойә “Гönде эздиа” дәрк’әтийә. Феза сәрньвисареда ьса жи ньвисарә: “Qар’әqар’а хьравиайә”. Мьqаледа, мәсәлә, ньвисарә: “Ьса жи щьмә’та эздиа нав мьләте ч’укдайә. Эзди- әw мьләтәки Пышqафqасиаейи һәрипашдамаийә. Гönде эздиада ьһла ье гәлә хәвата кьрьне һәйә, wәки бь we йәке чәтьндьвә, кö п’ьр’аниа we щьмә’те, wәкә 15.000 мәрьв, к’очәрьн. Щә’дандьна wанә бәрбь ә’мьре р’унышти, бәрбьч’ә’вә…

Навбәра эздие к’очәрда **бона п’арәвәкьрьна ч’ерә т’ьме дьвә һ’öщәт.**

У, ахьрсонги, пьрса дәрһәqа вәкьрьна **мәк’т’әва** чәнд гöндада. **Мәк’т’әв гönде Сабунчие, Ханархаще, Т’ьльк, щидәрәща qәза Лениначанейә 6-а, Байсьзе у Сичанлуе, qәза Эчмиазинеда т’ьнәнә”.**

Һәжмара р’ожнә’мейә 930-ида диса мьqала Ә’рәбе Шәмойә дәрһәqа гönде эздиада дәрк’әтийә. Ә’франдар мьqала хwәда, башqә готи, дьньвисә: “Гönде эздиа зә’ф пешда чуйә. Бәр эздиа, е кö ьини ә’мьре к’очәрие бунә, пьрса дәрбазбуна бәрва ә’мьре р’унышти дьсәкьнә.

Кемасиа гönде мәйә сәрәкә- нәхwәндитийә, к’ижан бь т’ьнәбуна ә’дәбйәта бь зьмане де те шьровәкьрьне.

Нав 20.000 бьнәлиада 11 мәрве хwәнди ьәнә.

Ньһа хәвата нав жьна- дәст т’ьнәбуна хәватчиа, wә’дәли ьатйә сәкьнандьне”.

Һәжмара 1031-еда мьqала бь сәрньвисара “Әм хәватчие т’әзә ьазьрдькьн” дәрк’әтийә, ьж к’ижане әм педьһ’әсьн: “43 гönде **эздиада 20.000** бьнәли тенә ь’әсавкьрьне. Щие жийина эздие к’очәрә мьqим т’ьнә. Зьвьстане әw ьж ч’иае бәрфин дадьгәр’ьн у гönде әрмәниада щиwардьвьн. Шәрте дәбе хәвата мәдәнйәт-р’онайидарие дьдьнә сәкьнандьне”.

Һәжмара р’ожнә’мейә 1033-да, щöда готи ньвисарә: “Гöндада 11 мәк’т’әв ьәнә, к’ижанада 335 шагьрт ьиндьвьн, ьж wан 16- qизьн. Ьж wан 10 qәза Ленинаканеданьн”.

Һәжмара 1083-ада сальха бь сәрньвисара “Нав эздиа” дәрк’әтийә, к’ижанеда, мәсәлә, әм дьхуньн: “Гönде Qöндәхсазе, Сәнгәр’е, К’арвансәрайе, Щәрщәрисе у Мирәка Мәзьнда ньqьтке ьланина хwәндьне ьатнә т’әшкилкьрьне, ль к’ö 123 эздие бьнәлие гönд ьиндьвьн”.

Ћәжмара 1094-да мьqала А. М.-ә “Нав эздиа” (Әрмәнистан, щидәрәща Ћәщи Хәлиле) дәрк’әтийә, ьж к’ижане әм педьћ’әсьн: “Qизбуке эздиа ьж ә’мьре щьваке лап дур сәкьнинә.

4 мәк’т’әве эздикида мальк-хwәндьнханә ћатнә вәкьрьне, к’ижан р’ожнә’ме диwер бәрдьдьн”.

Ле ћәжмара р’ожнә’ма “Зарйа Востокаейә” 1108-ада ьж щерга “Сальх ьж гӧнда” мьqала “Конференса эздиайә нәфьрqәчиа” (Әрмәнистан)” дәрк’әтийә. К’ижанеда әм дькарьн, щӧда готи, бьхуньн: “Ван р’ожа щидәрәща Тә’лишеда конференса эздиайә пешьн, бь ћазьриа 28 qасьда (6 жьн) хәвата хwә хьлазкьр. Эзди, е кӧ щур’е ә’мьре хwәйи к’очәрие бь е р’уньшти дьгӧћезьн, ьиви дәргә-диwане ћәрәбьльнд дькьн- гӧнде Qәрәбьр’ьн, Тә’лишa Жерьн, П’ирмәләк у Qьбьхт’әпәда хwәлие бьдьнә wан.

Конференс эп’ещә әщq дәрбазбу. **Актива эздиа, wәки щара пешьн бәрәвбьбу, лазмайе хwә шьровәкьрьн, wәки т’әвайи р’ьйа ььланина wан бьвиньн”.**

Ле ћәжмара р’ожнә’мейә 1222-да мә’лумәтикә ч’ук, ле- ћ’әwаск’арә бь сәрньвисара **“Мәк’т’әва эздики”** дәрк’әтийә, к’ижанеда ньвисарә: “Дӧ гӧнде эздиа- Мирәка Мәзьн у Ч’ук, бь qәwата т’әвайи дәстбь чекьрьна мәк’т’әва бона 80 шагьрта кьрийә. Дәрсе мәк’т’әведа бь зьмане **эздики** бенә дайине”.

Мьqала “Бәрәвбуна эздиа” ћәжмара р’ожнә’мейә 1228-ада дәрк’әтийә, к’ижанеда, мәсәлә, ћатйә ньвисаре: “Батьм… бәрәвбуна эздие т’әмамиа шәћәр qәwьми. Т’әшкилкьрьна т’әшкиләта эздиайә мәдәнйәтер’онайидарие ћатйә тер’адитьне”.

Сала 1930-и, ћәжмара р’ожнә’мейә 2278-ада мьqала бь сәрньвисара “Конференса эздиада. Эзди ә’мре wәлети мальәбуние у щьвакида гәрә бенә wәргьртьне. Бона шәр’к’ариа мьqабьли ә’дәте дәба бәре бьльндкьрьна дәрәща мәдәнйәти- р’ьйа ћәрәбашә” дәрк’әтийә. Мьqаледа, мәсәлә, ћатйә готьне: “Пешдаћатьна **Сәбри Шәроеве** эзди бәрбьч’ә’вә, е кӧ ә’ламкьр, wәки ћ’әтани ньћа эзди бь избати т’әв ә’мьре wәлети мальәбуние навьн.

-Эздие мә,- Шәроев дьвежә,- ньзаньн, к’а дәм-дәзгә, машинә, ә’мьре щьваки чьнә”.

Нав шәш сала- сала 1926-а ь’әтани сала 1930-и, р’ожнә’ма “Зарйа востокаеда” дәрьәqа эздиада, мьqалә, ьылбәт, диса дәрк’әтьнә-чапбунә, ле ь’имли әвьн әw мьqалә, к’ижанада ә’мьре щьмә’та мә те бәр ч’ә’ва, к’а әw чawa дәбьрйә, чь кьрийә сәва пешдачуйин у гölвәдана xwә.

Бәле, әм гәрә ьаш т’ариха щьмә’та xwә ьәвьн.

*Ә’рәбе Шәмо (Шамилов) 1897-1978- шöхölване эздийи щьваке-сиасие, ньвиск’ар

Хәвәре чәтьн

1.**Дәб**- qьраре жийине
2.**Балк’еши**- ь’әwаск’ари
3.**Эт’нографиа**- ö’лме дәрьәqа мьләт у щьмә’тада
4.**Т’ә’лимчи**- дәрәщәкә хәватчие диwане
5.**Фьрдәчи**- әндаме фьрqе (партиа)
6.**Ьасе**- бона чуйине, ьылк’ьшандьне щие чәтьн
7.**Мьqим**- вьра- т’ьме
8.**Щидәрәщә**- п’ара нәь’ие
9. **Инглаб**- wәргöhастьн

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ьинвьн у гьликьн
2.Ә’рәбе Шәмо (Шамилов) к’ийә?
3.Щьвата эздиайә qәза Ленинаканеда дәрьәqа чьда те готьне?
4.Ьәжмара р’ожнә’ма “Зарйа востокаейә” 610-ада дәрьәqа ьәжмара эздиада чь те готьн?
5.Ангори мьqала, кемасиа гönде эздиа wан сала ь’имли чь буйә?
6.Ьәжмара р’ожнә’мейә 845-ада дәрьәqа ьәжмара эздиада чь ьатйә ньвисаре?
7.Бона зозана чь те готьне?
8.Ьж 20 ь’әзар эздиа чьqаси xwәнди бунә?
9.Гönде Сәнгәр’е, К’арвансәрайе, Щәрщәрисе у Мирәка Мәзьн ль к’önә у wан сала wан гöндада чәнд эзди ьиндьбун?
10.Наве гönд у wаре эздиа, к’ижан дәрседа тенә ьылдане, сәр хәрите бьдьнә к’ьвше

ҚЬР’КЬРЬНА ЭЗДИЕ ХӘРЗАНЕ (ХӘЗАЛИЕ)

Ӈәрема Хәрзане бь ә’рднигариа хwә щики мәзьн у хwәшә. Ч’ийа у дәште we бьльнд у ширьньн. Ль ве ӈәреме ч’иайе мина Мәләт’о, К’ере Бышерие у Ч’иайе Гӧрдьла ӈәнә. Ӈәр wьӈа бь сәда зьйарәт у щие эздиайә пироз п’әйда дьвьн. Ьж ван щи у пирозгәӈа әм дькарьн чәнд ӈ’әва бир биньн: К’очка Гӧмерде, Зьйарәта эздйа, Ӈәлеле Зewe, Зьйарәте Шех Ӈәвьнде, Шехе Ӈ’әсән, К’обаба, К’очка К’әдишке, Шех Ә’мәре Мьрада у е дьн.

Чawa qәwле эздиада те готьне, Лавьже Пире ль ч’ьйайе Мәләт’ойе бәрхwәданәкә мәзьн ьмбәри Р’оме кьрйә у wьр шәӈ’идбуйә.

Сала 1839-а жи Шех Мирза шәр’әки мәзьн ьәмбәри османиа дькә. Бәрхwәданәкә бьльндда гәләк сәрләшкәр у ләшкәре р’ома р’әш дькӧжә-ӈ’этани, кӧ кәвре сәра Амеде бь хуне сордькә.

Пышт ве дәме, сала 1880-и, шәр’е Фәриq п’аша дәстпедькә. Ӈәр wьӈа жи Омәр Wәьби п’аша шәр’әки ль нәӈ’ие дәстпедькә у ӈ’әтани сала 1892-а әв шәр’ дьк’шинә. Әви п’ашайе зальм жь нәӈ’иа Хәрзане ӈ’әтани ч’ьйайе Шәнгале щьмә’т qьр’кьр. Ве нәӈ’иеда wәкә милионәк эзди ӈәбун.

Те готьне, wәки ве нәӈ’иеда 366 гӧнде эздиа ӈәбун. Әв гӧнд т’әмам шәwтандьн. Кәсе, кӧ жь мьрьне хьлазбун, к’очкьрьнә Урьсете, шьмале.

Ахьриа ве бәйантиеда нәһ’иеда һәр т’әне 13 гөнде эздиа манә.

Шәр’е Мәзьн ль Р’ьдwана Дәла, Арәнза Шеха у Бәрәка Сәдьке пегьрт. Әв шәр’ гьһиштә һ’әтани гөнде нәһ’иа Ботанейи Басайе. Те готьн, wәки һ’әтани сала 1915-а нәһ’иеда һ’әвт баве кьзлание һәбун. Жь ве һәжмаре п’ьр’ ьһндьк манә. Бь дәһ һ’әзара һатнә көштьне. Ле ль бәр хwә дан у хwә т’әсмили дьжмьне хwә нәкьрьн. Бь ви щур’эйи дине хwә у мьләте хwә хwәйкьрьн.

Һ’әсән Дут’ар **“Лалыш” һәжмар 4, щотмәһ 1996**

Хәвәре чәтьн

1.**Хәрзан**- нәһ’икә ль т’опрха Т’ьркиа ве гаведа
2.**Һәрем**- нәһ’и
3.**Һәр wьһа**-демәк
4.**Пирорзгәһ**- щие пироз, щие дöа’кьрьне
5.**Лавьже Пире**- мерхасе бәйт’-сәрһатикә эздиайә
6.**Шәһ’идбуйә**- һатйә көштьне
7.**Сәрләшкәр**- сәрк’аре ә’скәр, qömандар
8.**Амед**- шәһәрә Т’ьркиа ве гаведа
9.**Зальм**- беисаф, бәрк’
10.**Кьзлани**- наве бәрәкәкә эздиа

Пьрс у пешданин

1.Һәремә Хәрзане ль к’öйә?
2.Хәрзан щики чawанә?
3.Ле һәреме чь ч’ьйа һәнә?
4.Чь зьйарәт ль һәреме һәнә?
5. Шәр’е Фәриq п’аша к’әнге дәстпекьр?
6.Әви п’ашайи чь ани сәре эздиа?
7.Нәһ’иеда чәнд гөнде эздиа һәбун у ньһа чәнд гөнд манә?
8.Шәр’е Мәзьн ль к’ö пегьрт у гьһиштә һ’әйло к’ö?
9.Дәрсе һинвьн у гьликьн
10.Сәр хәрите ве нәһ’ие бьдьнә к’ьвше

ҚЬР’А ЩЬМӘ’ТА ЭЗДИА Т’ЬРКИА ОСМАНИЕДА- САЛЕ 1915-1918-а

Ангори нәһ’ие т’опраха, дидәма көштиа әвә:

1.**Ь’раq**: Шәнгал, Синун, Гобал, Дьгур, Гәлие Ә’ли бәге, Дьһок, Зорава, Qәрсе у Баре, Сиба, Т’ьлизер, Т’ьлзафе, Хьрбе Qәwала, Гьрзәрк, Р’ьмбуси, Шарок, Т’ьлказаб, Т’ьлбанта, Кощо, Хотьми, Мусьл, Р’ьндәwан, Амадиа.

Wape жийинейә жорготида wәкә **200 һ’әзар** мәрьв һатьнә көштьне.

2.**Әрмәнистана Р’оавайе**: wилайәт’а Wане: дәшта Ханәсоре у гönде дор-бәрда wәкә **100 һ’әзар** эзди һатнә көштьне.

Әвәхе, Ахурике, Ангузәке, Анзавайе, Ащалие, Арч’әqе, Бегрибе, Һавасие, Бещармойе, Бертисе, Гиадине, Гондурмайе, Зewe, Дерщәмәда Жерьн, Дерщәмәда Жорьн, Дöаване, Qьндие, Эрщисе (Арч’еш), Т’әндурәке, Хачане, Хощәqышлаг’е, Хасамиайне, Кущапнаре, Qәрәqәле, К’иратойе, Колзоте, К’йучук’к’ейе, Мерване, Молаһ’әсән, Мучсе, Мурадине, Йарьмqае, Ношаре, Шаһманисе, Шәрәфхане, Шикефтие, Чалдране, Чьраг’е, Чибухлуе, П’ьшикömбәт’е, Щаньке, Сәрайе, Тимаре (Т’имар), Уте, Орене, у щие дьн wәкә **100 һ’әзар** мәрьв һатьнә көштьне.

3.**Wилайәт’е** Муше (Кәване К’ере), **Әвахе**, Диарбәк’ьбре (Дәшта Бьшерие), Мердина Хәзалие (Хәрза), Щьзире, Азька Жерьн, Азька Жорьн, **Әлка**, Базидане, Басмуте, Бахьмсе, Бәркле, Гәлие Зилан, Гедуке, Душайе, Ереда, Захорайе, Зеике, Зерине, Хьнусе, Кахарине, Кәвьрзойе, Коболдоре, Корхе, Ч’ьнериае, Һадунайе, Һащре, Һәсктивайе, Мәймуние, Шьмзе, Шькәвта, Щьнәскәре, Р’аме, Фәqириа у ль

щие дьн wәкә **60 ћ’әзар** эзди ћатнә көштьне.

4. **Wилайәт’а Әрзөрьме** (qәзайе Бәйазете, Әләшгьре), Орт’ьла, Диадине у ль щие дьн wәкә **ћ’әвт ћ’әзар пенсьд** эзди ћатнә көштьне.

5. **Мәрза Qәрсе**: гәлие qәза Qәрсейә Озьрлуе (Ог’узлуе), Ала-щайеда wәкә **5 ћ’әзар** эзди ћатнә көштьне.

6. Wape qәза **Qaqьзманейи** Qөлпеда, к’ижан дьк’әтә нав мәрза Qәрсе, wәкә **3 ћ’әзар** эзди ћатнә көштьне.

7.**Мәрза Qәрседа**: qәза Дигор’еда, гөнде дьнеда: Әләшгьр, Аманк’ой, Әманчайир, Әйла Сьнщо, Әк’ар, Бәйрамк’ом, Бащали, Бешк’едиквер, Белиһамед, Гогьрмәс, Дигор (Текор), Дузгели, Т’охубур, Хәрәбә, Дигор, Хәтаба Чибухль, Кйундо, Ћ’әсәнщан, Нока, Шандрог’ли, Сусул, Ташника Эздиа, Тузак, Улик’әнд, П’ашарщик у wәки дьн, ьж wәкә 70 гөнда **9 ћ’әзар** эзди дәсте зоре бьрьнә сәр дине мәћ’мәдие.

8.**Qәза мәрза Сөрмәлиейә Идьре**: гөнде Хәрфәлуе, Алчалуе, Әʼсланлуе, Бәндәмураде, Баш Синәке, Гели, Гәрмәшьве, Дәмьсхане, Зәрифхане, Зоре, Хане, Хьрбе Сор, Qәрәхт’ине, Qәрәqöе, Qуч’е, Гөнде Мәхсудйа, Гөнде Шеха, Сайибьлахе, Таушане, Ташк’орпие, Гөнде К’әло у е дьнда wәкә **10 ћ’әзар** эзди ћатнә көштьне.

9.Сала 1918-а, wәхта дәрбазбуна ч’әме Арп’әчайе (Ахурйан) у Әрәз, wәкә **4 ћ’әзар** эзди хәньqинә у бьрчина дәлйанә.

10. Ль нәһ’иа Әрмәнистана Р’оһлатейә Ахбаране: гönде Әләгәзе, Qöндәхсазе, Qöр’ьбог’азе, незики гönде Щәрщәрисе, wape Кәндале бәш у Нәwала ә’щәледа, бь дәсте qачахе Тәйо бәге к’öрд сала 1918-а **800 мәрьв** һатьнә көштьне, ьж к’ижана һәр т’әне 19 кәс нәфәре к’ома Р’әшиде Әйо бунә. Гönде we нәһ’иейи Ә’мьре Т’әзәда (П’ошт) **54 мәрьв** һатьнә көштьне.

11.Ьж алие Тәйо бәге к’öрдда ьж гönде we нәһ’иейә дьн wәкә **600 кәс** сьргуни к’урайа Т’ьркиае кьрьнә.

12.Wape Гьрәсорада, к’ижан незики гönде нәһ’иа Әштәрәкейи Шамиранейә, сала 1918-а, нав р’океда, **24 мәрьв** һатьнә көштьне, ьж к’ижана йәк- жьн буйә.

Демәк, бь һ’әсаве т’омәри, ьж эздиа **wәкә 500 һ’әзар мәрьв** һатьнә көштьне.

К’әт’иб Челебие т’арихзане т’ьрк жи сальха дьдә, wәки сәдсалие 15-18-а нәһ’ие Т’ьркиа Османиейә башqә-башqәда wәкә **300 һ’әзар** эзди һатнә qьр’кьрьне.

Хәвәре чәтьн

1.**Wилайәт**’- наве нәһ’иа фәрмандариейә

2.**Мәрз**- наве т’опраха фәрмандариейә

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе һинвьн у гьликьн

2.Wан нәһ’иа сәр хәрите бьдьнә к’ьвше, дәрһәqа к’ижанада ә’франдар гьлидькә

3.Ь’раqеда чьqа эзди һатнә qьр’е?

4.Әрмәнистана Р’оавайеда һәжмара эздие qьр’буйи чьqасә?

5.Бь һ’әсаве ә’франдар, эзди гьшта зә’фтьр ль к’ö һатьнә qьр’кьрьне?

EZDIKI.COM

ТЬҺАРЕ Ә’МӘР (1922)

ШӘР’Е БАШ АПАРАНЕ

Шököр әфәндие к’атьв Щангир аг’ар’а р’ожнә’ме дьхунә дәрһәqа шәр’е һ’әмдьниае у Р’омеурьс, ьса жи- дәрһәqа т’әшкилкьрьна Антантайе у блока һәвалбәнде Германиаеда.

Шököр әфәнди дәрһәqа дö трагедиада аг’ер’а шьровәдькә. Паши хwәндьна р’ожнә’ма, Щангир аг’а дәрһәqа ахьрйа һесире эздиханеда дöшöрмиш дьвә.

Ньла ье сала 1914-а, мәһа һ’әзиране, эздихана qәза Wане бьн хофа шәр’ у щәрдеда к’аре баркьрьнева мьжулдьбу, wәки мәщале бьвиньн, жь т’опраха хwәйә дәwр-зәмана, wаре кал-бава һәр’ьн, хwә бьгьһиннә хwәлйа урьс.

Һәма мәһа we салейә т’әбахе дәнге шер’ у һ’öщумкьрьна р’оме бәлайи һ’әму щьйа бьбу, һәр щьйа һәwар-гази, шин-гьрибу.

We һ’әләбәледа Щангир аг’а мәк’т’уба Андраник бь дәсте Баг’дасар стәндьбу. Шököр әфәнди аг’ер’а мәк’т’уб хwәндьбу. Андраник п’аша щав дабу Щангир аг’а- дәрһәqа дәстпебуна шер’да у- чаwа һесире эздийа, әрмәниа бәрбь хwәлйа урьс бьр’әвьн. Пәйр’а аг’а щаве дьдә һ’әму гönде эздйа у әрмәниа.

Сйаре Qәрсе, Wане, Идьре, Синәке, Т’әндурәке, Чьбöхлие дора Щангир аг’а т’оп дьбун- бона хьлазкьрьна эздие wан qәза.

Wи чахи незики һ’әзар сьйаре эздиа, әрмәниа, асориа т’оп бьбун. Щангир аг’а һ’öкöм кьрьбу баркьн, чьмки qайилбун жь Андраник стәндьбу. Щангир аг’а соз дабу- бона бьгьһижнә хwәлйа урьс.

Щангир аг’а т’әви сьйаре хwә һазьрбун, wәки р’ек’әвьн.

Әскәр дьчә. Һ’әзар сьйар дьгьһижнә ә’нйа Щулфайе. Qöмандаре ә’нйа Щулфайе Андраник п’ашабу. Һ’әрд мерхас- Андраник п’аша у Щангир аг’а, һәв дьвиньн у һәвдö һ’әмездькьн.

Зутьрәке һайдәдә эле дьк’әвә, щәрд-qачах һ’öщöми сәр к’оча дькьн. Ле сьйаре эздйа пешйа wан дьгрьн у wанр’а дькнә шәр’. Wи шәр’ида пенщи эзди, дö әрмәни һатнә көштьне. Нава чәнд р’ожада к’оч у кәрие эздйа хwә дьгьһиньнә п’еша ч’йайе Бардухилане, к’идәрева ч’ьйайе

Әләгәзе, гӧнде Ҳоргове, бә’ра Wане, ч’ьйе Хәлате хане дькрьн.

Сала 1915-а, 4-е мәҳа к’ануна пашьн, Андраник п’аша ә’нйа Щулфайе т’әсмили Щангир аг’а дькә у дәрбази Wане дьвә, чьмки бьнәлие qәза Wане нав чәтнайеда бун, мьләтчие р’оме мәфәр нә дьданә әрмәниа у эздйа. Шәв-р’ож пер’а нәдьгиьандьн кӧштйа ь’әдкьн.

Андраник п’аша бәр сьйаре хwә дьвежә:

- Әз бәранйа Щулфайе у ә’скәре хwә т’әсмили бьре хwәйи эзди, мерхасе ә’йан- Щангир аг’а, дькьм, ьун борщдарьн бьн qоле wидавьн.

Андраник п’аша бәри чуйина хwә жь полка Авшарйанә 6-а дӧ т’опа

у шәш плимота т’әсмил Щангир аг’а дькә. Пәй we йәкер’а Щангир аг’а р’ьйа азакьрьна эздихане у әрмәние qәза Qәрсе дьвинә, кӧ нав чәтнайедабун.

Qасьде Щангир аг’а- Аь’мәде Шәweш, щав ани, wәки р’ожа бьҳӧри нәмаме р’оме- ь’әмидйа, ь’ӧщуми сәр гӧнде Сорхолйе кьрьнә, донздә мер кӧштьнә у т’алан бьрьнә.

Гьрәгьре гӧнд ьәвр’а готьн: “Гәрәке әм wә’дә ьнданәкьн, ьди к’ер гььиштийә ь’әсту. Мә qьраркьрийә, wәки к’очкьн, ьәр’нә эла Әләгәзе, к’идәре сездәь гӧнде эздйа ьәнә…”

Ускан бь дьле кӧл-к’әwгьри, фькьрава нав ч’ьйа-банйа, гәли-гәбоза,

чайир-чимана, канйе насда, ль к'ӧ ә'мре хwә берькандьбу, дьле wи хьравдьвә, дьве: "Хwәдео, тӧ қәбулнәки, әв чь зӧлмә, әме wәлате хwә бьһельн, к'ӧда һәр'ьн? Һ'әр'о р'әв, бәз, кӧштьн, т'алан, гәло, һ'але мәйе чawавә?''

Wәхта Ускан дьчә гӧнде мәт'а хwә, мәт' ч'ә'в Ускан дьк'әвә, хwә давежә п'есире, һ'әмездькә у пер'а жи шабуна к'әла we т'ьжи дьвә, жь ч'ә'ва һесьр дьбарьн:

- Ускан щан, лао, бежә, чь қәwьмийә? Хwәде херкә, ве шәве к'е тӧ сәр мәда шанди?

-Щангир аг'а жь эла Wане қасьд шандьнә,- Ускан гот,- wәки әм к'очкьн у һәр'ьн бәрбь р'оһлате, лома жи әде мьн әз шандьмә, wәки һун жи к'аре хwә бькьн.

Бьһара сала 1917-а чәнд хорте к'ьвшә сәр хwә- Ордие Тә'ло, Нәсиве Чәто, Усве Һ'әне, Бәк'ре Ә'бо, Мәщите Ади у е дьне- бона хwәйкьрьна гӧнд Ускан к'ьвшдькьн ьм чawa қасьд, ьм жи- чәwa қәрәwьл.

Нәсиве Чәто, қасьде щьмә'та Қәрсе- Ускане Бәдо, жь гӧнде Әйлйа, Зӧрбе Уьсв- жь заре щьмә'та Қәрсе, ьивидькьн, wәки ләз щаве бьдьнә гьрәгьре эле- Бәдойе Фәрь'о, Ә'лие Авдәл, Сиабәнде Ә'ли, Әфәндие Хәтиф, Бәк'ре Чоло, Искойе Сьло, wәки т'әмам эл- бәрәке хwәва ләз баркьн, ә'гләнәвьн, чьмки пәй вәк'ьшандьна ә'скәре урьср'а р'оме ь'ӧщӧми сәр гӧнде эздиа у әрмәниа бькә, гьшка қьр'кә.

Сьвәтьре Чачан гази гьрәгьре эла хwә дькә у дьве:

- Щав гьтьиштә мьн, wәки р'ома р'әш ьатйә гььиштйә бажар'е Гӧмьрие, ә'скәре урьс пешйа р'оме иди шәр'накә, пашда вәдьк'шә, чьмки Нигалә сәр т'әхт авитьнә. П'арәкә щьмә'та мә, кӧ әwqa тә'ли-тәнгаси к'ьшандийә, ьатйә, гььиштйә мә. Сьвә-дӧсьвә әм жи гәрәке т'әви wан бьр'әвнә т'опраха урьс. Ьж гӧнде Ә'вдибәге жи Гег'ам п'аша ә'лами мьн кьрийә, wәки әскәре Р'оме Гӧмри …. стәндйә, зу бькьн, ә'гләнәвьн, баркьн, р'оме Ахбаранеда к'ока wә бьқәлинә.

Бәдойе Фәрь'о т'әви хәвәрдане дьвә:

-Гәли бьра, мьн р'ожа ьайдәде бәр ч'ә'ве хwә дит: жьна нан дьпә'тьн, ьиштьн, р'ек'әтьн, гәләка зар'е хwә малда ьиштьн, ньзанбун, к'ижан зар' хwәр'а ьлдана, ч'әме Р'әшда зар' дьхәньқин, ле бефәйдәбу. К'ӧлфәта зар'е т'әзәбуйи щида дьһьштьн, мьн хwәха бәр ч'ә'ве хwә дитйә. Аһа, Әмое Авдәл шә'дәйә: жьнәкә гӧнде щинар, наве we Зозан, кӧр'е хwәйи дӧсали ьишт, е чарсали ьлда, гәдә сәва бьре хwә хwә жь пьшта де авит, чу щәм бьре. Һәрд жи дьгьрйан, бьре мәзьн готе: "Мәгри, бьре мьн…

”.

Де нькарбу ӏәрд ӏьлдана, әw жь ӏәв нәдьқәтйан, бьра бәр дьле деда дьӏатьн, дьготнә де: “Ӏәр’ә, дайе, р’оме тә бькӧжә, ӏәр’ә, әз наем, бьре хwә наqәтьм”. Де к’әрба хwә давежә ч’ем, дьхәньqә. Бьре чарсали дьгьрйа, дьгот: “Wәйе, гӧре мә бьхӧн”.

-Wәхта әм гьӏиштнә ава Р’әш,- Бәдойе Фәрӏ’о дьгот,- мьн бәр ч’ә’ве хwә дит: се зар’ у к’ӧлфәтәк, диса жь гӧнде щинар, наве we Әсмәр бу, мьн насдькьр, әз чәнд щара бубумә меване мала wана, зар’әк дабу пьшта хwә, дӧдӧ жи ӏ’әмезкьрьбун, иди т’aqәт кәтьбу, мьн жер’а гот, wәки баре зар’әке ӏьлдә хьлазкә, ле дәсте we щәгәре нәдьбу, ӏәрсек ӏьлдан, у т’әвайи хwә авитьнә аве, хәньqин. Мьн нькарбу к’омәк бьдайе, чьмки дӧ нәвйе мьн пьшта мьн бун. Хwәзьл мьн әw зӧлм нәдита.

We р’әв-бәзеда жь эздйа, әрмәнйа, асорйа wәкә 20 ӏ’әзар мәри ӏатьнә qьр’е: е хәньqи, е – жь бьрчибуне.

Бәк’ре Әбо, Мирзойе Т’ели, кӧ аг’ер’а чубунә Ахбаране, нав wи ӏесире р’әведабун у бәр ч’ә’ве хwә дитьбун.

Әwана дьготьн, wәки ньӏа бәр ч’ьйайе Гутгуйе, Т’ент’иле, Ахдаг’е, Шапуне, Гараисаре, Урфайе, Айнт’апмараше шәр’әки гьран дьчә. Щангир аг’а сьйаре хwәва (незики 200 сьйар) бь дәрбазкьрьна ӏесир бәрбь хwәлйа урьс, мьqабьли әскәре р’омейи жьбарә шәр’ дькьр.

Р’оме әскәре хwәйи жьбарә шандә бәрәнйа Баш Апаране. Гӧьдарйа шер’ зьвьр’и сәр шәр’е Баш Апаране. Вьра 400 мере эздйа, бона хьлазкьрьна ӏесир, шәр’ дькьрьн.

Андраник тедәрдьхә, wәки ӏ’але Баш Апаране гьранә, лә мәк’т’убе дьдә се сйара, wәки бьгьӏиньнә Щангир аг’а. Мәк’т’убеда Андраник п’ашa дьньвисә: “Бьре мьн, Баш Апаран нав эгьрданә, лә хwә пер’а бьгьӏинә. Шәр’е Баш Апаране гәләки гьранә, әскәре әрмәнйа т’әнейә, к’омәка сйаре эздйа лазьмә. Бьре тә- Андраник”.

Щангир аг’а ә’йне фәрзер’а 400 сьйари ӏьлтинә у Әштәрәкева бәре хwә дьдә бәрбь Ахбаране. Сәвтә чу Тәнәгьрмәзе, гәлйе Qәзнәфәрева бәржери сәр Алик’учәке бу.

Сьйаре эздйа феза Тәнәгьрмәзе сәр п’ьра Мирәке т’опе qӧр’әмиш дькьн. Чьмки әскәре р’оме п’ьра зәвткьрьбун. Дькнә шәр’- ӏ’әта эваре әскәре Дро хwә пер’а дьгьӏинә.

Эваре к’әтьнә Тәнәгьрмәзе у бәржери Ахбаране, т’опе алйе Дәвәбойине, бун. Wи чахи генерал Арзуманйан Дилищанева ӏатьбу Дәвәбойине у бь “Шестой” у “Восмой” полке авитнә сәр Щангир аг’а (ӏәвдӧ

наснәдькьрьн), аг’е бәйраq сәре т’ьвьнгева дани у бьльнд кьр. Паши ьылдана п’ьра Мирәке дьгььижнә ьәв у генерал Арзуманйан у Щангир аг’а ьәв насдькьн.

Щав данә Щангир аг’а, wәки сьйар алие Ахбаранева тен. Дина xwә дане- Арсен аг’айә. Аг’е кьрә гази, гот:

-Гәли сьйара, әз вәнагәр’ьм, әзе ьәр’мә Мирәка шеха- ь’але эздйа бьвиньм.

Аха wәхта чу, щьмә’т бәрбь аг’е ьат, готне, wәки р’ом Qöндәхсазе-дайә. Аг’а сьйаре xwәва бәре xwә да Qöндәхсазе. Гьлавие гönд Ә’мәрике Сьмо, Пьриставе Нәво, шех Ь’әмзә (баве Әфәнди), Исмайил, К’амьл ьатнә пешиа Щангир аг’а, готне: “Әм хьлазкьрие тәнә”.

Донздә әскәр анин, т’әсмили аг’е кьрьн. Аг’е wанр’а т’ьрки хәвәрда, пьрси:

- Т’ела wә к’идәрейә, п’аше wә к’ейә?

- Ь’әщи әфәнди, Тәйо Әфәнди…

Шав данә Щангир аг’а, wәки р’ом әскәре xwәва к’әтйә Щамушвана Мәзьн, Щамушвана Ч’ук, П’ампа к’öрда, чь бежи сәре бьнәлйа дькьн: көштьн, т’алан, шöьöрандьн… Т’ава эздйа дәсте әскәре р’омеда т’önә.

Ьәwар-гази жь гönде башqә-башqә дььатнә стәндьне, wәки әскәре т’ьрка чь ә’щев-госьрмата, шöхöле нәбуйи тиннә сәре шьмә’те. Дьжмьн т’ук-мура xwә сәр щьмә’теда дьр’ежә. Ьәгәр кал-пирвьн, ьәгәр зар’вьн, бәр нанер’ьн, гöләдькьн. Жь гönде эздйа ь’әсаве көштйа дьгььижә 500 мәрьви.

Т’әне нава шәвәкеда Щамушвана Мәзьн (ньһа- Әләгәз) 200 мери зедәтьр һатнә көштьне.

Сьйаре Щангир аг’а у щьмә’та Баш Апаране р’ьйа р’әве нәдьда дьжмьн, әw нава һ’әләбәла р’әведабу.

Пәй һәwара гönде эздйар’а Щангир аг’а һ’öкöми сәр сйаре хwә дькә:

- Дәст ль qöндахлйакьн, гази мәләке эздйакьн, бәре хwә бьдьнә шер’, гәло, мә хуна сор, гоште һ’әрам к’е р’ожер’а һевшандйә?

Чawa Щангир аг’а дьгьһижә П’ампе, р’әв ль ә’скәре р’оме дьк’әвә, бәри wан дьдә, дәрбази алие Гömьрие дькә. Аг’а wи чахи те нава Щамушване (Әләгәз). We һьнге дәста мала Ә’ли ахайе сипки П’ампедабу.

К’омәкә фидайа

Аг’ар’а дьвежьн, wәки чьqа мәри һатьнә көштьне, чәwa Тәйо бәг к’әтйә мала Ә’ли аг’а у бь дәсте хwә көр’е wийи гьһишти көштйә.

Хöләсә, аг’ер’а дьвежьн, wәки wәкә 200 мере Әләгәзе к’әwшәнда көштьнә. Аг’е дәсте хwә чока хwә хьст, гот:

- Ах, сәд һ’әйф, һ’әта әз һатьм, Тәйо бәг р’әви. Әзе ва һәр’мә Щәрщәрисе, һун мьqати нәфәре хwәвьн, мьqати намуса хwәвьн. Һәгәр нышкева әскәре р’оме бьк’әвә гönд, щаве бьднә мьн.

Щангир аг’а сйаре хwәва дьчә Щәрщәрисе, qонаха хwә, мала Т’ещойе Ахойе пивази. Мала Хәтода Т’әмо (көр’апе Щангир аг’а) готә

Щангир аг’а т’әв бьр’а сьйара

Щангир аг’а, wәки р’оме т’әви Мәмәде Хödo си хорте эздйа гьртьнә, бьрьнә. Сьвәтьре Щангир аг’а сйаре хwәва дабу ду р’еч’а Мәмәде Хödo y-wan си хорта. Wьра- т’опе бьнйа П’ампеда, щьнйазе wана дьвиньн, ьете wан qәлаштьбун, дәсте wан кьрьбун ьета. Щав дан, кö бен щьнйаза бьвьн.

Аг’а wьра ь’öкöми сәр ә’скәре хwә кьр, бона ь’әйфа сиwйәк мере эзди, жь ә’скәре р’омейи дилгьрти 31 ә’скәра гöләкьн. Аг’а wьра мәьәке ма.

Андраник п’аша Сьмбәте мерхасе хwә дьшинә Щәрщәрисе пәй Щангир аг’а, wәки лəз бе Дере (Эщмиазине).

Аг’а сьйаре хwәва, т’әви Сьмбәт те Дере. Ь’әйата Дереда Андраник, Нжде, Ьамазасп, С. Мурад, Арам готнә Щангир аг’а:

- Ле тә р’ом чawa кьр?

- Мьн бәри р’оме да,- Щангир аг’а гот,- әскәре р’оме Ахбаранеда к’ока эздйа у әрмәнийа дани. Бь ь’әзара зедәтьр мер, жьн, зар’ qьр’кьрьн. Мьн 400-500 мер Ахбаране ьыштйә- бона мьqати эла Ә’ли аг’а, К’ок аг’авьн. Андраник,- аг’е гот,- әзе 800 сйаре хwәва ьәр’мә бәрбь Иране-Т’әwрезе, текмә шәр’, тö щьмә’та хәwәва вьра мьqабьли р’оме бькә шәр’.

Андраник у Щангир аг’а ь’әйата Дереда чунә дәст-р’уе ьәв, хатре хwә ьәв хwәстьн у бь к’әсьр ьәв дурк’әтьн.

Пайиза дәрәнг, сала 1918-а, п’арәкә щьмә’та Wане (эзди, әрмәни)

бардькьн, вәдгәр’нә бәрбь Сөрмәлие. Әw дьгһижнә Идьре, бона we йәке диса к’омәке Щангир аг’а дьхwәзьн. Аг’а сәд сйара вәр’едькә сәр һ’ьдуде р’оме-урьс, бона жь Зоре һ’әта Qөлпе һесире эздйа, әрмәнйа хьлазкьн.

Бьратиа әрмәнйа у эздйа жи әwә, wәки һәла һе Улик’әндеда, wәхта к’өлфәта Щангир аг’а- Щәwар, wәфатдьвә, Андраник п’аша Щәмилана Һ’әсән аг’а Щангир аг’ар’а дьхwәзә у хwәха дьвә сәрдә’watие wи.

Һ’өв-һ’ьзкьрьна Щангир аг’а у Андраник п’аша гәләки бьльнд бйә. Әw йәк жь нә’ма Андраник те к’ьвше, кө сала 1920-и бь дәсте к’атьве хwә-К’ащазнуни, жь Нйу Йорк’е Щангир аг’ар’а шандйә: “…Һ’ьзкьрьна мьнә бьльнд Щангир аг’а у хәзуре wир’а (Усьв бәгер’а: Т. Ә’.). Бежнә wана, wәки әзе гәләки кери wан бем”.

Хәвәре чәтьн

1.**Трагедиа**- зөлм, ә’щева гьран
2.**Һ’әләбәл**- һ’але гьран, нәсафи
3.**Мәк’т’уб**- нә’мә
4.**Мьләтчи**- е ә’йнате дьк’өтә мьләте дьн
5.**Мәфәр**- сьт’ар, мәщал
6.**Пулимот**- гөләр’әш
7.**Берькандьн**- дәрбазкьрьн
8.**Qасьд**- wәк’ил, шанди
9.**Бефәйдә**- бек’ар, беч’арә, бадьлһәwa
10.**Жьбарә**- бьжарти, е баш
11.**Бәрәни**- пешә’ни
12.**Ә’йне фәрзер’а**- бәхтр’а
13.**Дро**- сәрә’скәрәки әрмәниайи нав у дәнг, херхwәзе щьмә’та эздиа
14. **“Шестой”, “Восмой”**- зьмане урьси- шәша у һ’әйшта
15.**Полк**- к’омәкә ә’скәрайә гьран, бь зьмане урьсийә
16.**Т’ук-мур**- бь зьмане әрмәнийә: т’у(к) у тәни
17.**Qөндахли**- щур’әки т’ьвьнгейә
18.**Qонах**- щие майине, шәвбьһерие
19.**Нждеһ, Һамазасп, С. Мурад, Арам**- шөхөлване щьмә’та әрмәниайә сиасие у ә’скәриейә нав у нишан
20.**Һ’ьдуд**- синор
21.**Зор, Qөлп**- щие жийине, wәки ве гаве ә’рде Т’ьркиаеданьн
22.**Wәфатдьвә**- дьмьрә
23.**Усьв бәг**- аг’е эла һ’әсьниа

24.**Нигалэ**-Николайе дöда- п’адше Урьсете

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ьинвьн у гьликьн
2.Ььла ье сала 1914-а эздихана qəза Wане чьма к’аре xwə баркьрьне дькьр?
3.Сьйаре к’ижан мьлəта дора Щангир аг’а щьвйан?
4.Ььнда Щулфайе чь qəwьми?
5.4-е мəьа сала 1915-айə к’ануна пешьн Андраник п’аша чь дькə?
6.Wəхта р’əв у бəзе чьqа эзди, ермəни у асори (мəхин) ьатнə qьр’е?
7.Чəнд мере эздиа пешə’ниа Ахбаранеда шəр’дькьр?
8.Чахе ь’ал Ахбаранеда гьранбу, Андраник п’аша чь кьр?
9.Мирəка Шеха, Щамушвана Мəзьн (нььа Əлəгəз) ль к’önə?
10.Ьж гöнде эздиа чьqа эзди ьатнə кöштьне?
11.Андраник п’аша к’и шандə пəй Щангир аг’а у– бона чь?
12.Wə ьəйкəле Щангир аг’айи шəьəре Р’əwанеда дитийə?

EZDIKI.COM

ЕГ’ИАЗАРОВ ДƏРЬƏQА ЭЗДИАДА

Сог’омон Ег’иазаров (1852-1914)

Гöнде Дəвəлуеда (ве гаве- Арарат) р’у дьне к’ə-тйə, гимназиа шəьəре Т’ьлбисе хьлазкьрийə, ле сала 1880-и- факултета занингəьа шəьəре Москваейə qанунзание. Дəрəща докторе ьəqе диwани стəндийə, професор буйə

Дəрьəqа щьмə’та эздиа, т’арих, айина дин, qьрар у хəйсəте wеда гəлə-гəлəке нə эзди ньвисйə, сайа ньвисаре к’ижана жи əм педьь’əсьн, к’а дəwьр у зəмана щьмə’та мə бь чь ə’мри жийə, чь ь’алида буйə, чawа мьqати xwə у ə’рф-ə’дəте xwə буйə у т’əв дəр у щинара нав чь əлəqətада буйə. Мəрьв дькарə наве гəлə-гəлəка ььлдə, е кö дəрьəqа эздиада ньвисйə, ле нав wан щие əwлəде щьмə’та əрмəниа- Сог’омон Ег’иазаров, мəхсус у гьран-

бьһайә, хәвата к’ижанийә ӧ’лми-эт’нографиейә гьранбьһа һьла һе сәдсалиа 19-ада чәнд һәжмаре р’ожнә’ма әрмәнийә “Нор дареда” (“Сәдсалиа т’әзә”) т’әрцмәкьри һатйә нәшьркьрьне.

Ә’франдьна Ег’иазаров те навкьрьне: “Ньтьрандьнәкә эздие wилайәт’а Р’әwанейә эт’нографие-ьһqуqиейә көрт”.

Әм лазьм ь’әсавдькьн п’арәке ьж гьлие т’әрцмәчи (Ар-Ман), к’ижан бәри “Пешхәвәра ә’франдар” дәрк’әтийә, биньнә орт’е: “Сала 1885-а бь нәшьркьрьна п’ара Qафqасиае, йа ьәвалтиа Урьсайә дьнианигариейә п’адшатие, бь к’ьтева башqә ьәрдӧ ә’франдьне Сог’омон Ег’иазарйане ӧ’льмдарә бәрбьч’ә’в р’онайи дитьн- б) “Ньтьрандьна эздие wилайәт’а Р’ә-

wанейә эт’нографие-ьһqуqиейә көрт”.

К’а әw шӧхӧл әнцама чь хәвата бь щор у щәфанә, гәрә бьзанвьн, к’а әw, wәки wан ә’франдьна бьвә сери, р’асти чь чәтнайа ьатйә.

П’ара “Пешхәвәра ә’франдар”-да, мәсәлә, ћатйә ньвисаре: “Эздиа ьди зува гӧьдариа qәбилньвисара дайә сәр xwә, ле ћ’этани ньћа ньвисарәкә мәйә дӧрьст у мәћ’кәмә п’ешк’еши wи мьләти кьри т’ьнә. Мә’лумәтие дәрћәqа эздиада мәwщуд ә’франдарие р’ewийа, нәшьркьрьне ковара у биранине ћәвалтие ћинбунеда бәлабуйинә. Ә’дәбйәта мә жи ьж wи алида нькарбу п’айе xwә бьдә.

…Wәли т’әмбә да сәрк’аре qәза мә’лумәтиа дәрћәqа эздиада бәрәвкьн. Сәрк’аре qәзайе Эщмиазине, Сӧрмәлие, Нор-Байазеде у Алек’сандраполе сьпартьн, wәки дабунә wан, wәкә qәwата xwә, qәдандьн. Ле нав сальха, wәки бь wан ћатьбунә бәрәвкьрьне, әм гәлә щара р’асти мьqабьлићәвбуна тен. Бона we йәке изьн т’ьнә ћ’ӧкӧмәте гӧнк’аркьн. Мә’ние we йәкеда гәрә бьгәр’ьн, wәки эзди ә’дәти шьке дьвнә т’әмамиа лек’олинвана, е кӧ незики пирозие wан дьвьн, у ћ’әму щәфайи дьдьнә хәвате, wәки шәрте айина дине xwә вәшерьн.

Әз р’асти т’ӧ лек’олинванәки нәћатьмә, wәки дәрћәqа фькьрвәшартьн у шькбәриа wанда газне xwә нәкьра. Әз жи р’асти we дәрәща мәлул ћатьм”.

П’ара пешьн те навкьрьне: “**Пешдаћатьн у айина дине эздиа**”, сәре к’ижанейи пешьн те навкьрьне “**Пешдаћатьн**”.

Фә’мдарийә, wәки әм т’әмамиа лек’олина С. Ег’иазаров нькарьн р’абәркьн, ле әме быцер’биньн чәнд фькьре балк’еш биннә орт’е. “Т’ариха эздиа щерга зерандьнайә т’ам р’абәрдькә.

Бь фькрәкә дьнә wәкә легенде, ә’сьле эздиайи xwәдедайине ћәйә.

… Әw зьмане xwә навдькьн “**зьмане эздиа**”.

Р’ӧћ’е борщнасие у ћәвалтие бал эздиа дьћа пешдачуийә…”.

Сәре дӧда те навкьрьне “**Айиан дин**”. Ви сәрида, мәсәлә, ћатйә ньвисаре: “Шьк т’ьнә, wәки бawәриа эздиайә башqә ћәйә”.

Сәре сьсйа ћатйә навкьрьне “**Ә’бубәткьрьна тә’ве у qьсма**”. п’ареда, мәсәлә, ньвисарә: “Нәньћер’и, wәки эзди бawәриа xwә xwәдеки тиньн, ле ћ’этани ньћа qәдьр у ћӧрмәта тә’ве заньн, к’ижан нав wан бь наве “Шәмс” йан “Шех Шәмс” ә’йанә. Эзди нав тә’ве тиренще нура Xwәде дьвиньн. Шәвәqе, чахе тиренще р’онкайа weйә пешьн дәстпедькьн бенә к’ьвше, эзди бәре xwә дьдьнә бәрва р’оћлате, дәсте xwә дьдьнә сәр синге xwә у бь бәржеркьрьна сәре xwә, дӧа’дькьн у се щара чок вәдьдьн. Эзди ьса жи qәдре ћиве заньн, ле мә’на weйә ьса мәзьн т’ьнә, чawa йа Шәмсе нурдар-ч’ә’ве дьне.

Сәре чара ћатйә навкьрьне “**Сәрћати дәрћәqа ә’франдьна дьниае, гönәк’аркьрьне у тофанеда**”. Ви сәрида, мәсәлә, ћатйә ньвисаре: “Тö бежә гышта, wәки әм бawәриа хwә Хwәдехальqе ә’рде у ә’смен тиньн. Әwи дьниа ьж нә т’ö тышти хöльqанд. Wә’дәки, ћ’этани хöльqандьна дьниае, р’öћ’е Хwәде ћ’öкömдькьр. Бәри гышта әwи ә’сман, стәйрке ә’самана ә’фьрандьн. Паше әwи ә’сман ьж ә’рде щьћекьр, ле паше ћ’әму тыште дитьне, т’әмамиа ћ’әйwана хöльqандьн. Хwәде тыште дитьне ә’фьрандьн, wәки мәрьв лəзəте хер-бәрәк’әта wан бьвиньн”.

Сәре пенща те навкьрьне “**П’ехәмбәр у мер**”. Ви сәрида, мәсәлә, ньвисарә: “Эзди 124 ћ’әзар п’ехәмбәра ә’бубәтдькьн. …Ле ьж алие әwлитиеда- Шех Ади щие пешьндайә. Әw… дићаркьрьна Хwәдейә. Ћ’әд у сәда мьләте эзди Шех Ади данийә…

Е кö бь гьли йан бь шöхöл wан qьрара п’епәсдькә, әw ьди эзди нинә… Бь qьрара Шех Ади, е сәр динәки дьн т’ö wәхта у т’ö щур’әйи нькарә гömана wи ьәвә, wәки ћ’әмеза дине эздиада бе qәбулкьрьне. Эзди дьвежьн: “Мәрьв гәрә жь диа хwә эздивә, кö дине эздиадавә”.

Шех Ади ьса жи ьәр п’әвгьреданәкә т’әв хәлqе (хазма- мәћ’мәдиа), к’ьнще шин у хәвтандьна гоште ћ’әрем qәдәхәдькә. Ич’кә найе qәдәхәкьрьне”.

Сәре шәша те навкьрьне “**Qöвә у щие пироз**”. Ви сәрида, мәсәлә, әм дьхуньн: “Чawa qöвә, ьса жи авайе эздие wилайәт’а Р’әwанейә дöа’кьрьне

т’ьнәнә, чawa эздие дьн, әw дьчьнә Лалыше ь’әще, к’ижан ь’әсавдьвә qöва wанә сәрәкә, ь’әркә әм шашнавьн, йа т’әк т’әне. Әw qövə п’ешк’еши Шех Ади кьрийә… Наве Шех Ади чawa ль qöве, ьса жи- ль wи гәлийә, wәки qövə ль wьрә. Ь’әрсал эзди дьчьнә ль we дәре ь’әще.

Ощахе шеха дәwса щие ә’бубәткьрьне qöльхдькьн. Ощаха ьәр шех-әки ьәсавдьвә щие пироз…”

П’ара лек’олинейә дöда те навкьрьне “**Ь’але эздиайи ььqуqие**”, ле сәре п’арейи йәке те навкьрьне “**Т’әшкила щьмә’те**”.

Ви сәрида дәрьәqа шеха, п’ира, фәqира, qәwала, изьн у әхтәрие р’öь’аниеда те хәвәрдане.

Сәре дöдада, к’ижан те навкьрьне “**П’арәвәкьрьне фәрмандрие**”, дәрьәqа эле, р’успитие, qәлфе р’уньшти у к’очәр. Гöнд йан бьнәлие гöндда те готьне. Мьqаледа дәрьәqа элада, мәсәлә, ьатйә ньвисаре : “Wәлате мәда дö эле ьса ьәнә- сипки йан сипкиа (qәза Qәрседа) у ь’әсьниа (wилайәт’а Р’әwанеда). Эла ь’әсьниа п’арәвәйи сәр дö шаха дьвә- шахе мәзьн- ь’имли qәза Сöрмәлиеда дьжи… ле шахе ч’ук ь’име хwә сәр ч’ьйае Әләгәзе- qәзайе

Эцмиазине у Але’ксандраполеда лехьстийә… Ьж ве дәрәще эзди п’арвәйи сәр се эла дьвьн- сәрк’аре сипкание Ә’мәр аг’айә, аг’е шахе ь’әсьниайи мәзьн- Ӏ’әсән аг’айә, ле аг’е шахе ч’ук- Хәлил аг’айә”.

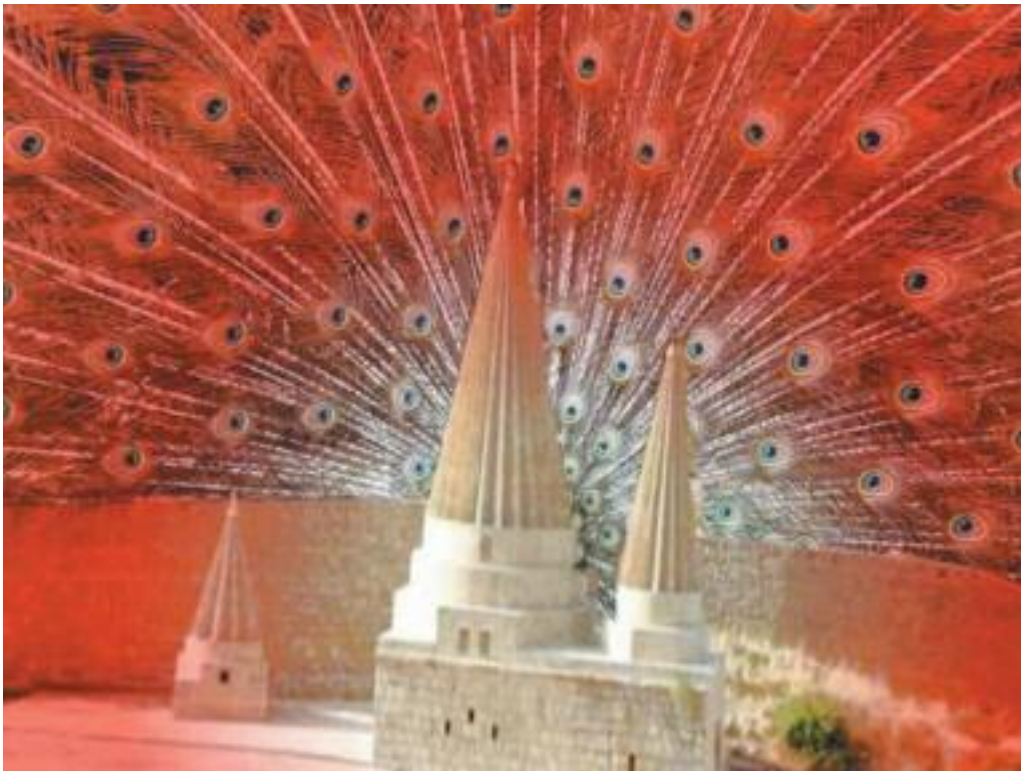

Сәре сьсйа те навкьрьне “**Дәргә-diwane мәрк’әзие. Шехе сәрәкә у мир**”. Дәстпебуна ви сәрида те ньвисаре: “Эзди, нәньһер’и бь һәжмара xwә ч’укьн, ле- мьләтьн. Qәйдә у qануне wанә мьләтие у ь’әта дәргә-diwane wан һәнә. Растә, әw Т’ьркиаеда бәла-бәлабуйинә, ле һәвр’а мәһ’кәм гьредайинә, ә’мре сәрбәст, айина дин у ьһqyqие дьмәшиньн у бь шәр’-дә’wa мьqати т’ьфаq, qәйдә-qанун у diwана xwәйә мьләтие дьвьн. Әw к’ижан дәwләтеда жи бьминьн, шехе мьләти сәрәкә у мир насдькьн сәрк’аре xwә, е кӧ wилайәт’а Мусьледа дьжин”.

Сәре чара те навкьрьне “**Сәрwерикьрьна ль эздиайә ь’әтани wәргӧьастьне сале 60-и**”. Әв сәри сьриа xwәда ьж чәнд п’арайә, ьж к’ижана йа пешьн те навкьрьне “**Аг’а. Ә’сьл-ә’сас. Р’умәт. Әләqәте wан т’әв бьнә’мра**”. П’ара дӧда те навкьрьне “**Сәрк’арикьрьна эле**”. Ве п’ареда дәрьәqа Чапа ь’ӧкӧме аг’а, Ӏәqе щәзакьрьне, Диwана эле у мәша we, Сондxw-

әрьне у Щәзакьрьнеда те хәвәрдане. П’ара сьсйа те навкьрьне “**К’ара аг’а. П’ешк’еш-хәлат. Хьзмәтк’ари. Хәрщ у Щьрмә**”. Ле п’ара пенща те навкьрьне “**Ћәqе бь ћөрмәт**”. Ле п’ара пенща те навкьрьне “**Борщдарие аг’а**”. П’ара шәша те навкьрьне “**Ћ’өкөмәта р’успиа**”. Ве п’ареда дәрћәqа р’успиа, борщдарие wан, хәйсәте wан, Диwане, Дәрћәqа говәка шөхөлваниа wеда те хәвәрдане. П’ара 7-а ћатйә навкьрьне “**Гөнд: сәрк’арикьрьн. Щьват. Пьрса ћ’өкөме we**”. Ле п’ара 8-а ћатйә навкьрьне “**Шewьр йан диwана шеха**”. Ве п’ареда дәрћәqа т’әшкила we шewре йан диwане, ћ’өкөме wан, щәзакьрьнеда те готьне.

Лек’олинеда паше ьса жи- дәрћәqа ћ’өкөмәта ћ’әмзәмани, әләqәте мала эздиа (Ћ’өкөме баве. Йәктиа ћәбука жьн-мер. Qәдре мәзьна) у бәрәкада те хәвәрдане. Бона бәрәка- дәрћәqа т’әшкила we, Диwана бәрәке, Хәмхөрие, Щавдариа нәфәре бәрәкейә т’омәри, Ћ’әйфћьлданеда те готьне.

Әв дәрс ћәр т’әне бона we йәке нинә, wәки ћун п’ьр’и-ћьндьки дәрћәqа лек’олина Сог’омон Ег’иазаровә гьранбьћа, ә’мьр у дәба щьмә’та мәйә сәдсалиа 19-ада пебьћ’әсьн, на хер, мәрәме ве дәрсе ьса жи әwә, wәки ћун, гәли шагьрта, бьзанвьн, кө дәрћәqа щьмә’та эздиада, чawа ћатә готьне, гәләка ньвисийә, ћьлбәт- гәлә щара тьште шаш, ле дьминә, wәки ћун пашwәхтие бь wан лек’олина мьжулвьн у qимәте мьләтие у ө’лми бьдьнә

wан.

Хәвәре чәтьн

1.**Әлəqəт**- бәрбьр'ибун, чуйин-ћатьн
2.**Ньтьрандьн**- анина бәр ч'ə'ва
3.**Ћьqуqи**- ћəq, изьн
4.**Әнщам**- ахри
5.**Qəбилньвисар**- вьра- е дəрћəqа qəбилада дьньвисə
6.**Дöрьст**- р'аст, ћəq
7.**Мə'лумəти**- сальх
8.**Т'əмбə**- сьпартьн
9.**Лек'олинван**- п'ешəзан, е кö бь ö'лми пьрса сафидькьн, шьровəдькьн
10.**Пирози**- тышт у щие, wəки сəре хwə бəр датиньн
11.**Qьсм**- вьра гьли дəрћəqа чар qьсмадайə.
12.**Тофан**- лейи, лемышт
13.**Ћ'əщ**- зьйарəтгəћа сəрəкə
14.**Бьнə'мьр**- е бьн ə'мьр, хəватчи
15.**Ћ'əмзəмани**- ньћа, ве гаве
16.**Wəли**- сəрк'аре qəзайе

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ћиньвьн у гьликьн
2.Дəрћəqа С. Ег'иазровда гьликьн
3.Мьqала С. Ег'иазаровə дəрћəqа эздиада к'əнге у к'ижан р'ожнə'меда дəрк'этийə?
4.Wəли чь т'əмбе дьдə сəрк'аре qəза?
5.Ег'иазаров ньвисийə, wəки эзди зьмане хwə чawa навдькьн?
6.Дəрћəqа Шех Адида чь ћатйə ньвисаре?
7.Бь готна Ег'иазаров, Шех Ади дьвежə к'и эздийə?
8.Qöва Шех Ади ль к'öйə?
9.Дəрћəqа эл, сəрк'ариа эздиада чь ћатйə ньвисаре?
10.Ћун ћаш ве лек'олина С. Ег'иазаров ћəбун?
11.Ве лек'олина Ег'иазаров дəстхьн у бьхуньн

СТЬРАНЕ ШИНЕ

Зарготьна щьмә’та мәда те готьне:
“Салке т’амки,
Сәд сали т’амки,
Миртиа Шәрq у Шамки,
Р’оке те ә’сәйи к’аса мьрьне тә’мки”.

Бәле, чаwа дьвен, мьрьн ә’мьре Хwәдейә, у дәст начә бәр р’ә’ма Хwәде. Мьрьн, фә’мдарийә, мәлулие, к’әдәре дькә дьле qәwм-пьсаме мьри, а ьма әw мәлули жи мәрьва мәщбурдькә, wәки әw дәрд, к’әсәра дьле хwә бь гьли-готьн, стьране шине диьаркьн.

Ь’әркә гәлә дәр-щинаре щьмә’та мә шин у мььела хwә ь’имли бь ьащәте сазбәндие дәрбазкьрьнә, ле щьмә’та мә- шина хwә бь стьрана бей ьащәте сазбәндие дәрбаздькә. Чаwа мер, ьса жи- жьн, к’ьламе шине дьвежьн, дьньвежьн. Ь’әркә мер дькарьн бефәдикьрьн стьране шине бежьн, ле qиз у, ь’имли жьн, е кӧ дьньвежьн, нав чаwа дәстпекьрьна готьна стьрана шине, ьса жи- нав стьране, бәхшандьне хwәй-хӧдана ьивидькьн, wәки дәнге wан те бььистьне у давежнә сәр мьриа.

Чаwа ьәр щур’әки стьране, ьса жи- стьране шине, нав зарготьна мә щики мәхсус дьгрьн у мә’рифәта ә’франдариа щьмә’та мә дьдьнә к’ьвше. Хазма мьрьна бewәхт, хәдар хwәйе мьри дькә “шару-бьлбьл”, гьли у готьне ьса ьангава тенә сewрандьне, wәки мәрьв ььм ә’щевмайи дьминә, ььм жи,

чawa дьвен, дьл-ӏ’ьнаве мәрьва жорда тенә харе, мәрьв фькьра ә’мьр у мьрьне щарәкә дьн р’одькьн- дьпивьн, хоф у р’ә’м дьк’әвнә дьле мәрьва…

Ӏ’әйф, wәки ван сале ахьрие ӏьнә нәхше хәрив wәхта шине мәэздиа диӏардьвьн- “сазбәнд” у “странбеже шине”. Ле әw qьраре мә ниньн: шине мәйә мьләтие бь дәнг, бей ӏащәте сазбәндие, гәрә дәрбазкьн…

Шин чьqаси жи чәтьн, гьран у мәлулвә, ле әw буйә у дьвә “сәвәва” пешдаӏатьна п’арәкә зарготьна мәйә дәwләмәнд, к’ижан гәрә бе xwәйкьрьне у бирнәкьрьне, чьмки wанда нә кӧ т’әне дәрӏәqа е мьрида те готьн, ле ьса жи- дәрӏәqа т’арих, ә’дәт, qьраре мьләтие, т’әбйәте, щие qәwмандьне у гәлә пьрсе дьнеда.

К’ьламе шине нә кӧ т’әне qәwм-пьсмам, ле ьса жи- хәлqе хәрив, е кӧ т’әв шине дьвьн, мьрие xwә бир тиньн, qәдре “xwәйе” мьри, мьрие т’әзә дьгрьн у давежнә нә кӧ т’әне сәр мьрие we дәqе, ле ьса жи- мьрие xwә у хәлqе мьрие кәвн у т’әзә.

Дә, лап дәрәще башqә-башqә дьвнә сәвәве мьрьне, а әw сәвәв у мә’ни жи стьране шинеда диӏардьвьн.

Сьмелә, хwәш сьмелә,
Сьмела малхе мала ӈәрмыше дьк’ана т’ел бь т’елә,
Ӈ’әйфа мьн те малхе мала, хорте т’урә бьдә бәр аха дь кәнделә.

Шәве, дь шәвина,
Те дәнге нәхwәша- к’ур налина,
Әзе бәр сәре нәхwәша р’унем- дәсте хwә бьдмә бәр бьрина.

Эт’ими- qә нә хwәшә,
Wәхте де у баве зар’а ӈәвә- зар’ минани гӧла гәшә,
Wәхте де у баве wан бьмьрьн- зар’ мина щущуке- п’әр’ у баске wан бьwәшә.

Ишәв шәвә- шәве шьли те,
Дьлопәк орт’а мьн у кьрес щь те,
Әз чумә дьйаре мала кәке Хәто, мьн ньӈер’и- дәнге зар’е эт’им, сәwта жьна би тен.

Дәргуша Гӧла мьн кӧр’инә,
Кәс т’ӧнә- дәсте дәргуше бьгрә- бьгәр’инә,
Ӈ’әйфа мьн те we ӈ’әйфе, гәло, к’е эт’им we бьмежинә?

Дәwк’ьле, ӈа, дәwк’ьле,
Фәләке qолане мьле мьн шькенандйә, наӈелә стәйрка сьве ӈьле,
Тьрса мьн we тьрсейә- мышк, мә’р хьравбькьн бәдәна гӧла гӧвәнда, на wәлә, позе qәрәфьле.

Wәрьн, бохче кӧле дьле мьн вәкьн,
Гази qәwм у пьзмаме мьнкьн,
Чьqас кӧле зейа т’әзәвьн,
Гәрә кӧле де у баве хwә бирнәкьн.

Сьйарвә минани щара,
Дәре мала бьра у пьсмама пәйавә мина тәйра,
Хәлqе өндакьрйә т’әка у т’ука, мә өндакьрйә мере мерхас, кәләме ч’ә’ве нәйара.

Ве фәләке ль мә ћакьр-
Сәре хwә ћ’әжанд, мьле хwә бакьр,
Әме р’әвинә сәр ћ’әкиме лоqман, мә авитә qәwата мале дьне: т’ö тыштәки фәйданәкьр.

Ч’ьйа готә ч’ьйа:
Wәрә, әм дәсте ћәв бьгрьн, ћәр’нә бьльндщийа,
Әме бежьн: “Гәли qәwм-пьсмама, ћуне ч’э’в-бьрийе бәләк бьшон бь аве бәләкйа”.

Наве мьћ’ина кәке мьн Хәзалә,
Гәли п’ор’кör’а, wәрьн, әме п’ор’-гölие хwә жекьн, жер’а бькьн доћәвсарә,
Бьра кәкем ћәр’ә нава эла гьран, бьра нәвежьн: “Кәке Хәзе чь сьйарәки беп’әргалә?”

Дайе, деране, нә бьћарә, нә пайизә,
Мират’е qölьнг те- дәнге зизә,
Гöле го: “Мере köле, qасьде фәләке феза сәре дайка мьн р’уньштйә, мират’е qölьнг жь ћәв qәтандйә дәсте хушк у бьра, де у qизә”.

Xwəзыла we дəwpe, wи зəмани,
Чахе баве Һ’əсəн, кəке Хəзале малхе бу, дайка wан- кəвани.

Бəжна ч’ара мьн бьльндə- дара бийе,
Ч’ара мьн, насəкьнə сəр канийе,
 Һ’əта дайка тə xwəшвə, п’ашла xwəда we xwəйкə гöстила нишание.

Əзе ьəр’мə ь’афа гор’ьстинə,
Пьрсəке бькьм жь дəргəвинə,
Бьра мəзəле хəрива зу бьвинə.

Ьəй, ло, сьйаро, мала сьйаре мьн мала а’ме,
Стуна ч’əка, дара чаме,
Ь’əта əз xwəшвьм р’убаре дьне- əзе наве сйаре xwə темə сəре ве к’ьламе.

Кəко, бьрано, сьйаре мьн сьйаре Нəне,
Т’опəке ль сəре р’ьмейə, халəкə- ль бəр гəрдəне,
Шькенандйə пышта qəwм-пьсмама, хьравкьрйə мала xwə бь т’əне.

Кавла Урьсете сəре саза,
Теда те дəнге гьри, сəwта qаза,
Гəли бьра у пьсмамно, wəрьн, əме бəре xwə бьдьнə wəлате Урьсете, сəрики бьдьнə т’ьрбе бемьраза.

Ьəwарике мə дак’этйə бь сьвейə,
Эл-ə’шир дəрк’этьнə ь’афа нəwале т’əмашейə,
Сьве к’очəре ьəр’нə сəре ч’ьйа, дəлале мьне бьминə гəрма Р’əwане- бь дəштейə,
Йа ьатйə сəре мьн, бьра нəйе сəре гöре ч’ьйа, гöр гönəйə.

Сəре мьн дэшə, дьле мьн динə,
Ь’эрч’и кəсе хатре мьн дьь’эвинə,
Мə’нəгийа бəр дəре мала баве мьнр’а нəбəзинə,
Ьун заньн- сəре мьн р’эшə, дьле мьн кölə, ах, бьринə.

Хәвәре чәтьн

1.**Шәрq у Шам**- наве wаре жийиненә- ль Р'оьлата Незик
2.**К'әдәр**- кӧл, дәрд
3.**Мьһел**- шин
4.**Ньватьн**- готьна стьране шине
5.**Шару былбыл**- щур'әки былбылайә
6.**Һәрмыш**- щур'әки п'арч'е нәрм у qимәтлийә
7.**Дьйар**- али, wәлат
8.**Дәргуш**- зар'а, wәки ьыл ье п'ийа начә, бәрһ'әмезә
9.**Qәрәфыл**- хәмләкә, wәки жьне эздиа дькьрнә позе хwә
10.**Кәләм**- стьри
11.**Һ'әкиме лоqма (н)**- готна готйа, ьәкимәки нав-дәнг
12.**Дох-ьәвсар**- гәм
13.**Беп'әргал**- вьра- бемә'рифәт
14.**Qасьд**- wәк'ил
15.**А'м**- щьмә'та садә, вьра- дьне-а'ләм
16.**Р'ьм**- щур'әки сильһ'айә
17.**Саз**- щие qамуш
18.**Т'ьрб**- мәзәл

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ьиньвьн у гьликьн
2.Һазьр wәхта шине хәма дьле хwә чаwа диьардькьн?
3.Шина эздиа чаwа те дәрбазкьрьне?
4.Wәхта шине, к'и дькарә стьране шине бежә?
5.Мала wәда ьәнә мәрьв, е кӧ стьране шине дьньвежьн?
6.Чәнд бәнде стьране шине әзбәркьн у бежьн
7.Һ'әркә ьун стьране шине заньн, к'ижан ве дәрседа т'ьнәнә, бежьн.

ӘМИНЕ Ә’ВДАЛ

(1906-1964)

ЗӘМБИЛФЪРОШ

(Жь зарготьна щьмә’те. Бь ьнә кӧрткьрьна)

-1-

Зәмбилфьрош хwә дьсот,
Зәмбил чедькьр, хwәр’а дьфрот,
Әw бажарда- малва дьма,
Бь жьна хwә, дӧ кӧр’ава.

Зәмбилфьрош бь we сьнә’те
Мал у к’ӧлфәт хwәйдькьр.
Coqaqap’a әw щарәке
Дәрбаздьбу, зәмбил дьбьр.

Жьна мир жи- Бәни хатун,
Зәмбилфьрош дурва ди.
Дәwләтибу Бәни хатун,
Бәр дәста жи- чьл щари.

Бәние бь ьерс кьр сәр щарийа:
-Зәмбилфьрош биньн вьра.
Щари зу-зу чунә дәрва,
Әwан чунә пешиа wийа.

Йәке гот:
-Зәмбилфьрош, лawке дәлал,
Тә сьнә’та сәльке дӧ ал,
Ььнәк ь’ӧсне Усьф ль бал.
Зәмбилфьрош, сәлька тини,

Coqaq-coqaq дьгәр’ини,
Нан у авәке пе дьстини,
К’ӧлфәт жи пе дьдәбрини,
Әwә тәр’а р’ӧь’-р’әь’мани.

Әwe щарие хwә бәр хwәшкьр,
Бәр зәмбилфьрош бәшәвәкьр,
Ле йа мәзьн- хwә р'абәркьр.

Әwe го:
-Зәмбилфьрош, лawке диндар,
Тö к'әрәмкә, әм ьәр'нә мал,
Мир тә дьхwәзә- мәхсус диндар.

-Ьун, щаринге мьнә дәлал,
Мьн бььистйә мири нә ль мал,
Сәлька к'ер'а бькьм базар?

-Зәмбилфьрош, лawке фәqир,
Тә сьнә'та сәльке ьежир,
We готьне нәкә жь бир.

Тö к'әрәмкә, wәрә щәм мир,
Хәм- хьйала бькә жь бир,
Баье хwә бьхwәзи, накә т'әхсир.

We сәльке тә qәбулкә,
Бььаки зә'ф әwe лекә,
Ьәма зу жи- тә вәр'екә.

-2-

Әwan щарийа әw лао дани,
Дәри дадан дәргәвани,
Лао ль бәр бу, леп ньзани.

Зәмбилфьрош ьатьбу жь дәрда,
Сәламәк wи хатуне вәда,
Тә дьго хатуне п'әр' вәда,
Го: "Тә сәр сери- ьәрдö ч'ә'ва".

Зәмбилфьрош го:
-Ћәй, хатуна мьнә дәлал,
Мьн бьћистйә- мири нә ль мал.

Сәлька к’ер’а бькьм базар?
Зар’е мьн дькьн зарә-зар,
Бәсә дьле мьн бьки хәдар.

-Kör’o, бәс бькә ве готьне,
Нати бо сәлька, фьротьне,
Ћати вьра бо к’ефа дьне.

-Ћәй, хатуна мьнә бәдәwe,
Әм хәвәрдьн жь щьмә’те,
Ә’сьле мьнр’а беqәйдә те.

-Зәмбилфьрош, лawke фәqир,
K’әрәмкә сәр дошәка мир,
Бьк’шинә qәльна wәзир.

Зәмбилфьрош хwәр’а дьго:
-Сьнә’тк’арьм, чи мьн әв р’о,
Изна мьн т’ьнә хатунер’а
Бьк’әвьм тор’а хер у шәр’а?

Мири хьравә, ььм зальмә,
Әw к’өмр’әшә, ььм дәмә,
Дәма wәки бьбьће әw,
We гьшка жи бькә т’әвьәв.

We ван щарийа бьп’әр’тинә,
Мьн жи- пева бьшәwтинә,
Бьвьм сәвәве гьшка чьма,
Wан бькьм п’ара шур у р’ьма?

Зәмбилфьрош хwәр’а кьр т’ьвдир,
Го: “Хатуна гәрдәньәрир,

Наем әз сәр дошәка мир
У нак’шиньм qәльна wәзир.

-Зәмбилфьрош, лawке авас,
Тӧ гәрәк xwә бьки qәйас,
Бь ве йәке xwә нәдә паш.

Лawьк, wәрә мьсьлә’те,
Ви шӧхӧлида к’ара тә те,
Ә’сле тәр’а әw леп нә те.

-Хатуна мьнә гәрдән т’әмам,
Тӧ шәрбәта к’ас у дӧ щам,
Тӧ сәрдап’е ль мьн ь’әрам.

Хатун к’әнийа, xwә мьфтәлә кьр,
Сӧр’ ль щарийа ашкәлакьр,
Ь’ӧсне шабуне щарийа вәкьр.

-Т’әмәзийа бьдьн бәр к’офйа,
Бькьн говәнд ль ван щийа,
Гәдә ьатйә ь’әдайәте.

Зәмбилфьрош авәк дьxwәстә,
Чьл щари бәрда дадwәстә,
Ле хатуне ав да дәстә.

Гәдә жь дәст гьртйә авә,
К’әрбе дайә дьл у навә.

Зәмбилфьрош qәсреда гьртибу,
Гәләки сьг’ьлмишбу, ьерсбу,
Го: “Жь мале, ь’әта мәзәле,
Ьәр р’ек дьчә бьре кәле’’.

Зәмбилфьрош ьәвраз нььер’и,
Әw гәләки дьфькри,

Бәржер ньһер’и, дьк’әwгьри,
Дьфькри у дьфькри.

Wәхта те у дьчә,- әwи го,-
Ве дәрер’а ч’әм дьк’ышә,
П’әнщәрер’а хwә бавем иро,
Бьра бьмьрьм бе дәнг-һ’ьсә.

Зәмбилфьрош хwә р’агьрт,
Хоф жь дьле хwә дәрхьст,
We дәме wи нәмәрди кьр,
Хwә авит ч’ем wи сәрдәст.

Бь к’ьнще шьл р’абу, чу,
Бәрбь мале әw qьлбу.
Әwи р’ази, бь дьле ша,
Хwә һ’әсавкьр- бәние аза.

Зәмбилфьрош дьчу малә,
Әле пер’а гәнщ у qалә,
Го: -К’ане р’ьсqе ван т’ьфалә?
Жь бьр’чийа бунә бәдһ’алә.

-Жьньк, мьн хатунәк ди ль жор,
Сәльке мьн we стәндьн- бь зор.

-Тӧ дьлк’әтии, зәмбилфьрош,
Дьл-һ’ьнава дә тӧ бь щош,
Зар’е мә жи малда бьр’чи,
Һ’але wанда әзе бьгрим.

Зәмбилфьрош Әлер’а го:
-Готьна тә һ’ьнаве мьн ани хар,
Тәндуре дадә мина һ’әрщар,
Хwәде йәкә, дәргә- һ’әзар.

Дизәке бьдә сәр тәндуре
Ӈöндöр’ т’ьжи кәвьркә,
Сәр кәвьра т’ьжи авкә,
Зар’е бежьн- йан- харьнә.

Әле хwәда дьк’әwгьри,
Ӈесьр жь ч’э’ва ьур-ьур барин,
Чь бькьра, we- ньзанбу,
Зар’- бьр’чийа зарә-зарбун.

-3-

Ниве шәве ӈәбу иди,
Пәй зәмбилфьрош ьат- Бәни.
Дәме әw ьатьбу- бона йар,
Нә дьго we ьәвә э’т’и-qар.

Ӈәма we шәве, ниве шәве,
Мала зәмбилфьрошда,
Wәхта р’азбун зар’ у Әле,
Бәни бь йар шадьбу.

Паше бәни мал дәрк’әт,
Ищар дьле weйи р’әӈ’әт,
Әw йәк ӈ’әйфа сала бу,
Wәки р’öӈ’да п’әр’вәдабу.

Хенжь ӈ’ьзкьрьна йаре хwә,
Ӈ’әйф жь мере хwә ьылда,
Ча т’öщаре нәп’ак, беа’р,
Бенамуси бь гәләк qар.

-4-

Сьвәтьре мир вәгәр’йа,
Әw чубу бажар’әки дур,
Чубу- к’ара хwә дьгәр’йа,

Дьфрот әшйа, ьур у мур.

Т’öщар р’уныштибу баг’да,
Дьфькьри чawa дил,
Зәмбилфьрош жи coqaqep’a
Гази дькьр: - зәмбил, зәмбил.

Wи чахи щарие бь ьерс го:
-Аг’ае мьни дәлали т’öщар,
Бәние тәр’а ә’фьранд qap,
Зәмбилфьрош дәwca тә ь’әванд.

Аг’а ь’арбу, дьлхәдарбу,
Дьле wи авит, р’әнг ле чу,
Әwи зу кьр сәр хölама:
-Зәмбилфьрош биньн вьра.

Мир незики зәмбилфьрошбу,
Жь р’ә’не wи бьр’и гошт,
Ле qир’ина Бәние бу,
Жь ьерса we xwә дьсот.

Бәние к’ер дәсте т’öщар дәрхьст,
Әwe qәwин xwә р’агьрт,
Незикайи аг’ер’а кьр,
К’ерәк зьке wир’а кьр.

Хölама ьышт у р’әвин,
Дьһа пышт xwә нәньһер’ин,
Бәние т’öщар п’әр’ьтанд,
Т’еле ә’мьре wи qәтанд.

1959

Хәвәре чәтьн

1.**Дьсот**- вьра- зә’мәт дьда xwә
2.**Сьнә’т**- п’ешә
3.**Coqaq**- к’учә
4.**Щари**- жьне бәрдәсти
5.**Сәлә**- дәрданә, wәки бь ч’ьqле тәр’ дьһатә чекьрьне
6.**Ал**- вьра р’әнг
7.**Һ’öсьн**- бәдәwи
8.**Усьф**(в)- гьли дәрһәqa Усве нәвиадайә
9.**Р’әһ’мани**- дьлр’ә’ми
10.**Бәшәвәкьр**- һ’öщумкьр
11.**Фәqир**- вьра- бәләнгаз
12.**Һежир**- наве mewакийә
13.**Т’әхсиркьрьн**- нанакьрьн
14.**Сәламәк вәда**- сәлам дайе
15.**Мьсьлә’т**- хәвәрдан
16.**Зальм**- беисаф
17.**Дәм**- вьра- бемә’рифәт, бет’әрбәт

18.**Гәрдән ћәрир**- вьра- гәрдәна сьпи
19.**Авас**- мә’дәкьри, бәрк’
20.**Қәйас**- бәрәмбәр, минани
21.**Леп**- қәлпи, нәмами
22.**Щам**- к’ас, финщан
23. **Мьфтәлә**- вьра- хwә дада, сәп’әкьр
24.**Ћ’әдайәт**- вьра- ћатйә р’айе, т’әсмилбуйә
25.**Дадьwәст**- дьсәкьни
26.**Қәсьр**- сәра, к’ошк
27.**Сьг’ьльмиш** бу- бинтәнгбу
28.**Қьлбу**- пәкйа, р’әв-бәз чу
29.**Щош**- к’әл, ћәрс
30.**Э’т’и**- ч’ер’, беqәдьркьрьн
31.**Р’э’н**- п’арәкә ћетейи незики зьк

Пьрс у пешданин

1.Бәйт’-сәрћатийе әзбәркьн у п’ар-п’ар бежьн
2.Бәйт’-сәрћати дәрћәqа чьданә?
3.Зәмбилфьрош чьва мьжулдьбу?
4.Чьма Бәни хатуне хwәст зәмбилфьрош бьвинә?
5.Ахьриа зәмбилфьрош у Бәни хатуне бу чь?
6.Wә к’ьлама “Зәмбиолфьрош” бьћистийә?

EZDIKI.COM

ХӘЛИЛЕ ЧАЧАН (МУРАДОВ)

(1924-1981)

Wәкә шире хwә

Wәхтәке аг’ак хöламе хwә бь шöхöл дьшинә мала аг’е дәстәбьраке хwә. Wәхте хöлам дьчә мала аг’е у дәрһәqа һатьна хwәда wир’а дьвежә, аг’а хwәстьна wи дьqәдинә, жер’а ә’зәт-ик’раме дькә, һәла сәрда жи ч’әкәкә лайиq ле дькә у дьве:

- Лawo, дә һәр’ә, хwәде ог’ьра тәр’авә, тә чь щәм мьн дитийә, wәкә шире хwә гьликә.

Wәхте хöлам те мала хwә, аг’а пьрс-пьрсйара же дькә, дьве:

- Qәт аг’е һәвале мьн чь һ’öрмәт тәр’а кьр?

Хöлам дьвежә:

-Нә әwвә, нә жи- наве wивә, әз чәнд р’ожа wедәре мам, әwи qәт ньзанбу әз чь чумә, чь һатьмә. Шәв-р’ож шорбә дьда бәр мьн.

Аг’а гәләки хwәда инщьрмиш дьвә, wәки аг’е һәвале wи qәдре wи нәгьртийә у хöламе wи бер’умәт вәр’екьрийә.

Wәхтәке шöнда әw аг’а те мала Ә’вдал аг’е, дьве:

- Әз һәр’ьм, чька qә һ’але һәвале мьн чйә?

Wәхте аг’а те мала һәвале хwә, әwана дьчьнә дәст у р’уе һәв, хош-беше дьдьнә һәв у хwәр’а мьжул дьвьн. Хеләке шöнда Ә’вдал дьве:

-Бьра, тö зани, wәки әз жь тә хәйидимә?

Аг’е меван дьвежә:

-Бьра, хwәде хәйде нәдә, мьн чь кьрйә, кö тö жь мн хәйидийи?

Аг’а дьве:

- We р'оже, wəхте хöламе мьн ӏатьбу мала тə, тə чьма öса хьрав вəр'екьрьбу, нə тö зани, wəки бь we йəке тö ӏöрмəта мьн к'əти?

Аг'а тедəрдьхə, wəки хöлам дəстəбьраке wир'а дəрəw кьрийə, əw ӏивидькə, кö гази хöламкə.

Wəхте хöлам те, аг'а дьве:

- Лawo, тə чь qöсур мала мьда дит, wəки тə аг'айе хwəр'а дəрəw кьрьнə?

Хöлам дьве:

-Аг'айи саг'вə, мьн т'ö кемаси мала тəда нəдит, тə ӏəла ӏатьне ч'əкəк жи мьн кьр у гот, wəки wəхте тö чуйи щəм аг'е хwə, wəкə шире хwə шьровəкə. Шире мьн wəкə е шорбейə у мьн wəкə шорбе жи шьрокьрийə.

Хəвəре чəтьн

1.**Э'зəт-ик'рам-** вьрабəр qöльхкьрьн
2.**Ч'əк**- вьра- к'ьнщ
3.**Инщьрмишдьвə**- бинтəнгдьвə
4.**Бер'умəт**- беqədьр
5.**Хош-беш**- сьлав-к'ьлав

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ӏинвьн у гьликьн
2.Фькьра мəсəле дəрӏəqa чьдайə?

Мәрьв жь мьрьне дьле хwә хwәш накә

Р’ожәке кör’ баве хwәр’а мьзгиние тинә, дьвежә:

-Баво, ч’ә’ве тә р’он, wәлә, фьлан дьмжьне мә мьр.

Бав сәр кör’е хwә дьк’әнә у дьвежә:

- Лао, мәрьв мьрьне дьле хwә шанакә, мьрьн бәр’а сорә, бәр дәре ь’әму мәрианә, иро әw мьр, ле сьве жи- әзе бьмьрьм. Wәки тә бьгота, wәлә, фьлан дьжмьне тә бьрчибу, т’алан-тажан бу, дәйндара дәри ле гьртьнә, wи чахи мьне жи дьле хwә ль wи хwәш бькьра.

Хәвәре чәтьн

1.Бәр’- минани халича, әрмәниайә

2.Тажан бу- т’алан бу

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ьинвьн у гьликьн

2.Фькьра мәсәле дәрьәqa чьдайә?

Кӧр’ у бав

Го, мәрик ӏәбу- бе әwләд- т’әwләд,
Wи нәӏиштьбун нә ӏ’әщ, нә зьйарәт,
Wи дьда сале ӏ’әта сәд qӧрбан,
Сал донздәӏ мәӏ бу- сәре р’е-дьрбан.
Ахина wи бу зар’әкә кӧр’ин,
У бәдәна wи нәдьбу ӏешин,
Р’әбе к’әрәме, хwәде фәнайе,
Р’ожәке жи әwләд дайе.
У дәрбасбун мәӏ, у дәрбасбун сал,
У әw гәдә бу хортәки титал…
У ӏат wәхте wи зәwащ у жьне,
Баве зәwыщанд ә’дәте дьне.
У кӧр’ бу хwәйе к’ози у к’ӧлфәт,
У жьна wи жи зә’ф хьрав дәрк’әт.
Бав эди кор бу у жь йа хwә к’әт,

Ле сьст бу qödум, бьрйа ьәрәк’әт,
Ьесири к’әтә бәр дәст у мәстан,
Ббьаре к’оч кьр у ьат зьвьстан…
У р’ожәке бук мерр’а дьвежә:
-Баве xwә бьвә мешә, бавежә.
У илаща кör’ эди те бьр’ин,
Дьле wи кör’тие дьвә дәрд-бьрин…
У әw кör’е дьлкәвьр
Жь кьрьна xwә qә шәрмнәкьр,
Ани, бав кьрә сәвәте,
Р’абу у да сәре р’е,
Әw кör’е п’ис, нә мәри
Бав бьр нав меше тә’ри.
Сәвәт сәр мьла ани хар,
У ьа готә баве жар:
-Те бьмини ль вьра
У бьви хöре гöра…
Бав го: “Бьвә сәвәте,
Р’оке жи кери тә те,
We тә текнә сәвәте,
Бәре бьдьн qörбәте…
Мьн майә тәвьр-берәк,
Наь’әмлинә мьн ерәк…
К’е тинә сәре кәса,
Те сәре пьсе пьса…”
Хорт шәрмкьр жь кьрьна дәщал,
Бав ьълда у –ани мал.

Хәвәре чәтьн

1.**Р’әбе к’әрәме-** вьра- Xwәде
2.**Фәна**- вьра- мьрьн
3.**Титал**- вьра- бәдәw

4.**Qödум**- вьра- льнг
5.**Дәст у мәстан**- бәр дәста
6.**Илащ**- ч'арә
7.**Сәвәт**- дәрдана мәзьнә ч'ьqе тәр' чекьри
8.**П'ис**- хьрав
9.**Жар**- вьра- бәләнгаз
10.**Qöрбәт**- щие хәрив, нәнас
11.**Ь'әмьландьн**- qәбулкьрьн
12.**Дәщал**- беисаф

Пьрс у пешданин

1.Дәрсе ьиньвьн у әзбәр бежьн
2.Сәрьати чь т'әмие дьдә?
3.Мәрьве, wәки qәдре де у баве xwә ньзаньн, ьуе дәрьәqa wанда чь дьфькьрьн?

СӘМӘНД СИАБӘНДОВ

(Сиабәнде Ә’ли)
(1909-1998)

Сәмәнде Ә’ли 20-е мәһа сала 2009-айә чьриа пешьн гӧнде wилайәт’а Qәрсейи Һ’әсәнщанода (ньһа- Т’ьркиаеда), мала гӧндие к’әсивда, дьйа хwә буйә… Сала 1914-а мала wан щигӧһези шәһәре Т’ьлбисе (п’айт’әхте Гӧрщьстане) буйә, ле чәнд сала шӧнда- нәһ’иа Әрмәнистана Шewрейә Ахбаране.

Сәмәнд хwәндьна ә’wьл мәк’т’әва шәһәре Т’ьлбисейә һәжмара 109-ада стәндийә. Паше әw факултета п’алада һатйә ньлдане, ле сала 1928-а әwи дьшиннә ль шәһәре Ленинграде (ньһа- Санкт Петербург)- института р’оһлазатниеда һинвә. Сала 1932-а әw вәдгәр’ә нәһ’иа Ахбаране у гӧнде нәһ’иейи Сәнгәр’еда чawa сәрwере мәк’т’әва гӧнд дьхәвьтә.

Сала 1935-а әw комита нәһ’иа Ахбаранеда дьхәвьтә, ле сала 1938-а те бьжартьне к’атьве комита нәһ’иа Әләгәзейи пешьн, йа фьрqа Әрмәнистанейә комунистие.

Чахе Шәр’е wәт’әниейи мәзьн дәстпебу, Сәмәнде Ә’ли мәк’т’әва фьрqейә бьлндда дьхwәнд. Ьж вьра әw дьчә пешә’ние у мәһа сала 1941-ейә һ’әзиранеда т’әв хwәйкьрьна шәһәре Москваейә мерхасие дьвә. Мәһа сала 1941-ейә илоне әw те к’ьвшкьрьне комисаре алайа дивизиаейә һәжмара 155-а, ле паше- дәwсгьртие qӧмандаре алайе- говәка сиасиеда, we qӧльхеда жи әw һ’әтани мәһа сала 1945-айә т’әбахе дьминә.

Дивизиа 217-а, ьж шәһәре Тулайе дәстпекьри р’е дьqәдинә һ’әтани Алманиае. Әw т’әв азакьрьна Белур’усиае (ньһа- Белар’ус) у Леһьстане буйә.

Пайиза сала 1943-а, чахе р’ьйа Бобруйск-Минск дәрбаздьбун, ьж нәь’иа Осиповиче ь’әвәки wеда- ььнда гёнде Малийе Гарошкийе, п’арәкә алайа ьәжмара 155-а дьк’әвә нав шер’. Дёр’йана р’е-дьрбада дьжмьн бь чәнд танка ь’ёщумдькә. П’ара ә’скәра бь сәрк’ариа Сәмәнде Ә’ли, пәй шәр’е шәш сәь’әтар’а, танке дьжмьн бат’мишдькә у бь сәда ә’скәре дьжмьн дил дьгрә.

Мәьа сала 1943-айә к’ануна пешьн, wәки ч’әме Белор’усиаейи Сожева дәрбазвьн, у йале дьне ь’им бьә’фриньн,

дьвә шәр’е гьран. Алайе дивизиа ьәжмара 217-а гёнде Старойе Селойе азадькьн, ле п’аре ә’скәре алайа ьәжмара 155-а- гёнде Калиновкайе.

Пайиза сала 1944-а алайе дивизиа ћәжмара 217-а пешданина ә’скәрие стәнд, wәки ч’әме Нареве дәрбазвьн, сьт’аре бьә’фриньн у мьqати wевьн- ь’этани стәндьна алик’арие. Qәwата дьжмьнә гьран дәрк’этьбу мьqабьли wан. Щергә дивизиа, нав we ћәжмареда п’аре ә’скәрайә ћәжмара 217-а, ч’әм дәрбаздьвьн у дора гӧнде Дзбонте щи дьгрьн. Бона хwәйкьрьна we чәнд р’ожа бу шәр’е гьран у мерхасие, у п’аре ә’скәре советие зиана мәзьн да дьжмьн. Дьжмьн дәрбази эришкьрьне бу, wәки qәләча хьравкә у п’аре ә’скәре советие wьра qьр’кә. Qӧмандьри сьпартьне дьдә Сәмәнде Ә’лийи падпалковник, wәки т’әмамиа qәwате бәр дәсте хwә бьщьвинә у, чаwа жи ьәвә, мьqати qәләчавә. Сәмәнде Ә’ли we сьпартьне р’уки р’успи дьqәдинә- бь диьаркьрьна щер’ьбандьн у хӧртиа бетьрс. Бона мерхасиа wәхта шәр’е гьрани сәва хwәйкьрьна qәләче дора Дзбонте кьри Сәмәнд Сиабәндове падпалковник бь ә’мьрнә’ма сәдьртиа шеwра Т’ьфаqа Советиейә Ћәрәбьльнд 24-е мәћа сала 1945-айә адаре наве мерхасе Т’ьфаqа Советие дьстинә.

Ве йәкева гьредайи Гусеве qӧманедаре ордие, генерал-лейтенант у Истомине әндаме шеwра ә’скәрие, генерал-майор 28-е мәћа сала 1945-айә нисане баве Сәмәнд- Ә’лир’а, нә’ме дьшиньн, к’ижанеда ньвисарбу: “Сәмәнде кӧр’е тә нав шәр’е мьqабьли алмане зәвтчи да к’ьвше, wәки хwә п’ешк’еши wәт’ән кьрийә, чаwа запьте ордиа сори хӧрт. Әwи борще хwәйи ә’скәрие бь qәдьр qәданд. Дәма шер’ә ьәрәгьран Сиабәндов нав ә’скәре щерга пешьндабу. Әwи бь мәсәлә у хӧртиа хwә ә’скәр бона мерхасикьрьне р’өь’даркьрьн- бона бь сәрфьнйази qәдандьна пешданина ә’скәрие”.

Сәмәнде Ә’ли бь ордена Ленин, медала “Стәйрка зер’ин”, ле ьса жи- бь дӧ ордене бәйраqа Сор, дәрәще Шәр’е wәт’әниейә пешьн у дӧда, стәйрка Сор у бь пенщ медала ћатйә р’әwакьрьне.

Мәћа сала 1945-айә к’ануна пешьн Сәмәнде Ә’ли ьж ордие вәгәр’йа у Әрмәнистана Шewреда хәвата щавдар кьр: сала 1952-ада әw wәзарәта Әрмәнистанейә мальәбуна гӧндитиеда хәвьтийә-

чawa дəwсгьртие wəзир у сəрк'аре сəрwертиа кадрайə сəрəкə.

Сала 1957-ада дəстпекьри əw ьатйə бьжартьне депутате шewре чawa Т'ьфaqa Советие, ьса жи- Əрмəнистанейə Ьəрəбьльнд.

Сəмəнд Сиабəндов ьса жи чəнд к'ьтев у дəфт'əре бəдəwəтие у ö'лми ньвисинə.

Əw мəхбəре шəьəре Р'əwанеда ь'əдкьрьнə.

Хəвəре чəтьн

1.**П'алə**- хəватчи
2.**Фьрqə**- партиа
3.**Алайи**- к'омəкə ə'скəрайə гьран
4.**Дöр'йан**- щие чəнд р'е дьгьижнə ьəвдö
5.**Бат'мишдькə**- вьра- ледхə

Пьрс у пешданин

1.Дəрсе ьинвьн у гьликьн
2.Wə дəрьəqa Сəмəнде Ə'лида бььистьбу?
3.Ьун заньн, к'а гönде Сəнгəр'е ль к'öйə?
4.Нав кал у баве wəда ьəбунə йан ьənə мəрьв, е кö т'əв шəр'е сале 1941-1945-а бунə?

СӘРӘЩӘМ

1.”Бәйт’а Шешьмс” у маккьрьна we” (Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде) … 3
2.Бьскбьр’ин (Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде) …… 6
3.Әфойе Әсәд: дәнгбеже нав у дәнг (Ә’зизе Ә’мәр)…… 7
4. Дәф-дә’wate эздиа (Ӏ’әсәне Ше’х-Мә’муде, п’ара пешьн)…… 12
5. Дәф-дә’wate эздиа (Ӏ’әсәне Ше’х-Мә’муде, п’ара дӧда)…… 15
6.Ӏащәте эздиайә сазбәндие (Ә’зизе Ә’мәр)…… 18
7.Сала 1988-ада дәстанине щьмә’та эздиа- бь сәрк’ариа Ә’зизе Ә’мәр (Ә’зизе Ә’мәр) …… 21
8.Ӏәжмара эздиа сала 1989-а (Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде)…… 23
9.Wәзир у Qазе (поэм, “Пешк’ьлам”, Авасе Ә’ли)…… 25
10.K’ьламе әвинтие: “Wәхта зәриа мьн нишанкьрьн”, “Мәгри”, “Р’ьзган” (Ә’зизе Ә’мәр бьжартьн у щiwаркьрьн)…… 27
11.Херхwәзиа щьмә’те эздиа у әрмәниа к’ьламе эздикида (п’ара пешьн. Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде)…… 31
12. Херхwәзиа щьмә’те эздиа у әрмәниа к’ьламе эздикида (п’ара дӧда. Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде) …… 37
13.Р’ожнә’ма “Зарйа Востокайе” у Ә’рәбе Шәмо дәрӏәqа эздиада (сале 1920-1930-и) (Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде)…… 44
14.Qьр’кьрьна эздие Хәрзан (“Лальш”, ӏәжмара 4, 1996) …… 50
15.Qьр’а щьмә’та эздиа Т’ьркиа османиеда- сале 1915-1918-а (Ә’зизе Ә’мәр) …… 52
16.Шәр’е Баш Апаране (п’арәк ьж к’ьтева “Щангир аг’а”) (Тьӏаре Ә’мәр) …… 55
17.Ег’иазаров дәрӏәqа эздиада (Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде) …… 63
18.Стьране шине (Ә’зизе Ә’мәр) …… 71

19. Зәмбилфьрош (Жь зарготьна щьмә’те. Бь ьнә көрткьрьна) (Әмине Ә’вдал)..... 77
20. 1. Wәкә шире хwә, 2. Мәрьв жь мьрьне дьле хwә хwәш накә, 3. Көр’ у бав (Хәлиле Чачан (Мурадов)) 86
21. Сәмәнд Сиабәндов (Ә’зизе Ә’мәр) 92
22. Мәсәле Щьмә’те (Ә’зизе Ә’мәр) 98
23. Шьровәкьрьна хәвәре чәтьн-Ь’әсәне Шех-Мә’муде

МӘСӘЛЕ ЩЬМӘ’ТЕ

Аве каниа чьqаси ширьнвьн-
Бә’рада- шор’дввьн.

Баве льнге хwә ьылдайә,
Әwи- данийә дәwсе.

Вьра- щәм мә, хwәлибу,
Ле щәм хәлqе- wәлибу.

Гава р’уви шьлбу-
Ьж баране натьрсә.

Дәве мьн гьрара wида шәwьтийә?

Е дәрәwин- туре wи qӧлә.

Әз дә’wата Ә’льке,
Ә’льк- дьзиа тәwла мьн.

Ә’ли- мере ьәр дәма,
Wәли- мере дәм-дәма.

Жьне, р’ӧь’ьке
Ьне- бьь’ӧке.

Заре хwәш- бььара дьлайә.
Ит’бара мера-
Бәхте мерайә.

Йа дәст дькә-
Де-бав накә.

Кӧр’е хьрав баве хwә калдькә.

К’ер’а дьвем: “Бьрао”,
Дьвежә: “Бьракӧжо”.

Льнге хwә wәкә бәр’а хwә
дьрежкә.

Мәри бьпьрсә- нә шәрмә,
Мәри ньзанвә шәрмә.

Нә- лелейә,
Нә-лолойә.

Хәвәре чәтьн

1.Wәли- сәрк’аре qәзайе
2. Турьк- т’орпә
3.Бәр’- халича ч’ук

Пьрс у пешданин

1.Мәсәле щьмә’те әзбәркьн у бежьн
2. Мә’нә у сәрәщәма мәсәле щьмә’те шьровәкьн
3. Qә ьун мәсәле щьмә’те заньн, wәки вьра т’ьнәбун?

Հասան Թամոյան, Ազիզ Թամոյան

Ӏ’әсәне Шех-Мә’муде, Ә’зизе Ә’мәр

«Եզդիերեն լեզու և գրականություն»

Հանրակրթական դպրոցի 9-րդ դասարանի դասագիրք

Ә’дәбйәт у зьмане эздики

Дәрсхана 9-а

«Սպիկա»
Երևան
2012

EZDIKI.COM